

עד עלות השחר

יעקב קניג

דוקוסטורי בע"מ

עד עלות השחר

יעקב קניג

"ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר"

(בראשית ל"ב, כ"ה)

הספר ראה אור בסיוע:

יד ושם

רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

הקרן לתמיכה בספרי זיכרונות של ניצולי שואה

רשת קניוני עזריאלי, מרכז עזריאלי ו-IC

מקבוצת עזריאלי

התכנים, הנתונים והעריכה הם על אחריותו של המחבר

בהוצאת דוקוסטורי בע"מ
ת.ד. 916, רעננה, טל' 09-7419471
www.docostory.com
תשס"ז - 2007

**פרקי חייו של יעקב קניג
שבהם שזורים העוז והאומץ של עלם צעיר
להיאבק כדי לשרוד בפולין בימי חורבן יהדות אירופה
להיאבק למען חירות ישראל בימי השלטון הבריטי בארץ-ישראל
ולהשתתף בבניינה של הארץ**

ערכה: פנינה לוין

חורף תשס"ז 2007

תוכן

- 9 חלק ראשון: ימי ילדותי ועלומי
- 25 חלק שני: ימי עברה וזעם
- 67 חלק שלישי: בארץ ישראל

נדרתי הנדר: לזכור ודבר לא לשכוח

מוקדש לזכרם של יקירי:
הוריי ר' חיים שמחה ורחל קניג הי"ד
אחי ידידיה לייבל ואחותי יולה ז"ל
ודודי ומדריכני, הצדיק ר' שמואל ברוך שרייבמן הי"ד
נר נשמתם יאיר לעד.

חלק ראשון ימי ילדותי ועלומיי

לודז'

בעיר לודז' נולדתי, וממנה יצאתי למסע הגדול בחיי: להיאבק על שמירת צלם אנוש בתוככי התופת.

הקהילה היהודית בלודז' הייתה השנייה בגודלה בפולין לאחר ורשה. היא מנתה כמאתיים עשרים ושלושה אלף יהודים אשר היוו כשלושים וארבעה אחוזים מאוכלוסיית העיר. האזור היהודי שכן בלבה של העיר. בכ"ח באדר תרפ"א (3 במרס 1921) נוסף אזרח לעיר הגדולה והמתועשת: יעקב קניג, בנם של רחל וחיים – שמחה, אח לילולה ולידידה לייב. באתי לעולם בסימן "משנכנס אדר מרבין בשמחה", אל תוך האווירה היהודית המיוחדת ששררה בשיביעלך של החסידויות השונות, ביניהן חסידות גור וחסידות אלכסנדר.

זיכרונות ילדותי כרוכים כולם בביתי החם והקטן. על אף ממדיו הזעירים, תמיד היה ביתנו פתוח לרווחה ומסביר פנים. גרנו ארבע הנפשות בחדר האחד והיחיד, ובו שולחן, כיסאות וארון בגדים. לצדו המטבח ובו בנוי תנור גדול ו"ואסער בנק" – ספסל שעליו עמד מכל מים גדול ששימש אותנו לנטילת ידיים ולשטיפת כלים, עד ליום שבו התחברנו למים זורמים. איש לא שיער אז שאפשר אחרת. גם לא היה במי לקנא, כי כך חיו רוב היהודים.

אחי ידידה לייב נלקח מעמנו בדמי ימיו, נפטר ממחלת בלוטות, והוא בן שש שנים. ברגע אחד נגדעו חיי ילדות פורחים, והמשפחה נותרה

קרועת לב. מכיוון שהייתי פעוט בן שנה וחצי אינני זוכר את ימי ה"שבעה", אך סופר לי שכמקובל במקום ובזמן ההוא – לא יצאו נשים להלוויות של ילדים קטנים, לכן לא ליוותה אמא את בנה האהוב בדרכו האחרונה. אבא המשיך לפקוד את קברו, אך את אמא שידל שלא לבוא עמו כדי למנוע ממנה צער. אמא התמודדה עם אסונה באצילות נפש, לא התלוננה ולא אפשרה לסובבים אותה לגעת בשבר שבלבה, אך כאב האובדן עטף את הכול. זמן רב לאחר לכתו של אחי נהגתי לרוץ אחר כל ילד בגילו שחלף לידי ברחוב, בתקווה ש...

הימים חלפו, אמא חלתה וסכנה נשקפה לחייה.

באחד הימים הגיע אל העיר האדמו"ר מקוז'ניץ.

"הרבי ידוע כעושה מופתים, גש אליו," פנו מכרים אל אבא.

אבא היה חסיד גור, ומאוד לא נעים היה לו לפנות לרבה של חסידות אחרת, אך מצבה של אמא הלך והתדרדר. אבא התגבר על המבוכה ונכנס אליו.

"השד לא ייקח אותה!" פסק הרבי.

כששמע אבי את דבריו החל לבכות, אך החסידים שעמדו במקום אמרו לו: "ר' חיים שמחה, לך הביתה! אלוקים יעזור לך!" בטרם צאתו עוד הספיק הרבי להמליץ על רופא מומחה למחלתה. אמא הבריאה, ומאז עבר אבא להתפלל בשטיבעל של חסידי קוז'ניץ ברחוב לגבניצקה 10, אצל ר' משה באליטער.

בבית שממול, בלגבניצקה 9, היה שטיבעל נוסף של חסידי קוז'ניץ. לא ירחק היום, ותושבי גטו לודז' יתפללו בו מדי יום ביומו ויזעקו לרחמי שמים.

בעת מחלתה של אמי טיפלו בי אחותה – דודה שרה, ובעלה דוד שמואל ברוך, דודי הטובים והחמים שהתייחסו אליי כבנם לכל דבר ועניין. בשל מצבי העגום פונקתי יתר על המידה: הדודה והדוד הרעיפו עליי מכל טוב ולא אחת מחלו על חובותיי. דודה שרה הייתה אשתו השנייה של דוד ברוך. כשנישאו היה דודי אלמן ולו ארבעה ילדים: בלה, רבקה, ברל ומנדל. נפשי נקשרה במיוחד בנפשה של בלה שהעתירה עליי תשומת לב רבה, ופעמים רבות הייתה לוקחת אותי לראות סרטים בבית הקולנוע "זכנטה". הקשר החם עם בלה נמשך גם בארץ, עד לפטירתה לפני שנים מספר.

מדי שבת התלוויתי לדוד שמואל ברוך שהלך לשטיבעל של חסידי פילוב-קוצק.

"הנה יעקב, בן טיפוחיו של שמיל בורעך..." אמרו עליי המתפללים. הקשר ביני לבין דודי הלך ונתחזק, ושנים אחר כך אהבתי לבוא אליהם בשבתות, להצטרף אל דודה שרה לארוחות ואל דוד ברוך לתפילות. במיוחד נעמה לי השבת אחר הצהריים, עת התכנסו בביתו של דודי החסידים, אמרו דברי תורה, סיפרו סיפורי חסידים ומעשי מופתים על הרבי ושרו שירים וניגונים. אני הקטן ישבתי, התמוגגתי והקשבתי בשקיקה. ב"התועדות" מעין זו נראה היה כאילו כל העולם כולו אינו אלא ניגון לפני הקב"ה...

אהבתי את המעמד, ולא פחות מכך את התפקיד שהוטל עליי: להביא מים מהדוד הגדול שעמד במקווה. בטרם יציאתי למקווה היו החסידים מציידים אותי בקומקום ריק ובעשר או חמש-עשרה קוביות סוכר. הסוכר ניתן לבעל המקווה כ"תשלום" על המים החמים שבהם מילא את הקומקום. תפקיד דומה קיבלתי גם מבני ביתי. כנגד הסוכר היה בעל המקווה מגיש לי קומקום גדול של מים חמים, את הקומקום הרוחח היו עוטפים בשמיכה ומכניסים אותו למיטה שלא יתקרר, ואנו יכולנו להתרפק על כוס תה חם לאורך כל השבת.

מדי בוקר התיישבנו, אמא ואני, אל השולחן. אמא פתחה בתפילה "מודה אני, ואני קראתי עמה: "מודה אני". אמא המשיכה: "תורה ציווה לנו משה מורשה..." ואני בקול של ילד ליוויתי אותה: "תורה ציווה לנו משה מורשה..." את התפילה המשותפת הייתה אמא חותמת בשירה: "ווען יענקל'ה וועט ווערן א חתן וועט אר האלטן א גרוייסע שיינע דרושה" ("כשיענקל'ה יהיה לחתן הוא יישא דרשה גדולה ויפה").

יום אחד נכנסו הביתה כמה מחבריי.

"נו, מתי תשלחו את יענקל'ה ל'חדר'?" שאלו את אמי.

"מחר בעזרת השם." הבטיחה אמא.

אינני יודע אם היה זה למחרת או כעבור ימים אחדים, אך זוכר אני

היטב כיצד הולבשתי בגדי חג, ואמא ואני יצאנו לדרך נרגשים.

ב"חדר" העמידו אותי המלמדים על ספסל קטן, עטפוני בטלית, וכמנהג

המקום חולקו לילדים סוכריות, שלהן דאגה אמא מראש. הסוכריות היו אמנם ערבות לחך, אך גם דביקות. לאחר אכילתן היה עליי לשתוף את ידיי, וכדי להגיע לכיור נאלצתי לטפס על שרפרף בשל קומתי הנמוכה... ב"חדר" גדלתי תרתי משמע, הן בקומה והן בתורה. עברתי מ"חדר" ל"חדר", על-פי רמת ידיעותיי. לימים החליטו מחנכיי, ובעיקר דודי שמואל ברוך, שאני מתאים ללימודים תורניים גבוהים ונשלחתי ל"בית אברהם", הישיבה של חסידי סוכצ'וב אשר בלודז'.

עד יציאתי לישיבה שבתי מדי יום, עם תום לימודיי, לרחוב וסחודניה, אל אבא, אל אמא ואל יולה, אל החדר האחד והמטבח הקטן, ואחר-כך לדירה בת שני החדרים אשר ברחוב קמיעננה.

אמא נודעה כאישה מלאת חיים, פעילה, מכניסת אורחים ובשלנית. בכל ערב שבת הכינה סיר צ'ולנט, אטמה היטב-היטב את המכסה, ואני יצאתי למאפייה הקרובה והסיר העטוף בידי. האופה היה מניח את הסיר בתנור שנשאר חם מאפיית הלחם של יום שישי, ולצד עשרות סירי צ'ולנט של יהודי הסביבה עמד גם הסיר שלנו. ריח המטעמים שהכינה אמא אפף את הבית מכניסת השבת ועד שבת בצהריים. הגפילטעפיש הנודע של אמא היה אורח קבוע בסעודת ליל שבת, וגם הקרפעלעך המיוחדים שלה. ניחוחות וטעמים אלה כלו אולי מן העולם, אך לא מזיכרוני.

כיאה לאישה מבית חסידי הייתה הופעתה של אמא צנועה. לראשה חבשה פאה. אמא הייתה אישה יפהפייה, קולה היה כקול הזמיר, והיא נהגה לשיר באירועים משפחתיים שירי קודש ואף שירי חולין. אמי הייתה עקרת בית למופת, ויחד עם זאת מצאה זמן לתחביביה: שירה וריקודים. ריקודיה היו נאים ואומנותיים. אמא התברכה גם בכישורים נוספים: כבעלת ידי זהב הייתה ידועה כתופרת אמנית לבגדי נשים וילדים. לפני כל אירוע משפחתי הפך הבית למתפרה, ולעתים גם למספרה, כי אמא היטיבה גם להתקין תסרוקות.

אבי היה איש גבוה ומלא, משקלו מעל למאה ועשרים קילוגרם. אך למרות משקל גופו היה אדם חזק וזריז עד מאוד. בלכתנו יחד, אבא ואני, לא הלכתי לצדו אלא רצתי אחריו, כי פסיעותיו היו ענקיות. אבא היה לבוש תדיר בחליפה וב"ידיש היטל" – הכובע היהודי.

זכורני שמדי שבת השתרכתי אחרי אבא כשיצא לבית התמחוי "תומכי אורחים" ברחוב פומורסקה 18, שם חילקו אנשים טובים אוכל לעניים.

האב ר' חיים שמחה קניג ז"ל

נהגנו שנינו לקחת את סירי הטשולנט והקוגל ולחלק בין הנזקקים. בשנת התרצ"ד (1934) החליטה משפחת בן דודי, הרב יצחק ידידיה פרנקל, לעלות לארץ ישראל. אמה קיבלה על עצמה לארגן נשף פרידה לכל בני המשפחה שהתגוררו בעיר, וכדרכה הפיקה ערב מכובד ומרגש, הן מבחינת האווירה והן מהבחינה הגסטרונומית.

נסיבות החיים הפיחו בנו יצירתיות. מגרביים יצרנו כדורגל, מקופסת גפרורים – משחק. אהבנו במיוחד את "משחק הכפתורים": נוטלים חופן כפתורים ומשליכים אותם אל הקיר. המנצח הוא הילד שכפתוריו נפלו על הרצפה זה לצד זה, במרחק הקטן ביותר. לכל כפתור היה ערך משלו. היו

כפתורים עשויים מעץ, היו עשויים מעצם, היו גם ממתכת. הכפתורים ה"שויים" במיוחד היו המוזהבים, שנתפרו במעילים הצבאיים. כדרכם של ילדים, כשלא מצאנו די כפתורים למשחק, תלשנו אותם מהחולצה... הייתי ילד הרפתקן, על כך תעיד הצלקת שנותרה בסנטרי לאחר משחק במחסן השכונתי, שבו היו ברזלים חדים.

אחותי יולה הייתה ההפך ממני. אני שובב ונועז, והיא שקטה ורצינית. אחותי היפה והמיוחדת מעולם לא "נתפסה" כששערה אינו במקומו או כשלבושה אינו מתאים למנעליה.

בקרב הקהילות היהודיות של אותם ימים בפולין נתפסו בתי הספר התיכוניים כ"מקום מקולקל". אבא התנגד לכך שבתו תלמד בבית ספר לא יהודי, אך הסכים שתיסע להתייעץ עם סבא געצל, אבי-אבא, חסיד רב פעלים ששימש כמוהל בעיירה לינצ'יץ.

"אני רוצה ללמוד בגימנסיה 'קולטורה', היא ביקשה. סבא התרצה וקבע: "בתנאי אחד! את לא לומדת ובוודאי שלא כותבת בשבת."

"אני מבטיחה!"

הבטיחה וקימה.

יולה הייתה נערה בעלת אמביציה. היא הצטיינה בלימודיה התיכוניים וזכתה בתעודת בגרות, תופעה חריגה אצל בנות יהודיות בלודז' באותה תקופה. יולה הדעתנית והמשכילה מצאה גם זמן לעזור בניקיון ובסידור הבית.

אחותי הקפידה על מצוות כיבוד הורים כהלכתה, ואותי טיפחה לא פחות. שנים אחר כך, בימי הצנע בארץ ישראל, נהגה לפנק את ילדינו בחבילות ששלחה מגרמניה, מקום מושבה, ובהן כל טוב: חמאה, שוקולד, ובעיקר בגדים יפים מחנותה הגדולה.

"קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף" (מסכת פסחים). ואכן, לפרנסת המשפחה עבד אבא מבוקר עד ליל חנות לפרות ולירקות שקיבל מסבא יהודה אריה לייב ומסבתא חנה טובה, הוריה של אמא. חנות זו קיימה אותנו עד לנישואיה של דודה רבקה, אחותה הצעירה של אמי. החנות עברה לידיה, ואבא נאלץ לצאת ולחפש לו מקור פרנסה אחר. לבסוף מצא עבודה בחברה שעסקה בייבוא דגים מרוסיה, מהונגריה וממקומות נוספים, עיסוק שחייב נסיעות למרחקים והיעדרויות רבות מהבית. אחד המקומות שמהם יובאו הדגים היה אושוויינצים, לימים אושוויץ.

את הפסוק "בזיעת אפיך תאכל לחם" למדתי על בשרי כבר בגיל שש-עשרה, עת החלטתי לעזוב את לימודי בישיבה ולצאת לעבודה כדי לסייע בפרנסת המשפחה. איש לא אילץ אותי, אך ראיתי איך אמא אוספת מטבע למטבע כדי לפרנס את המשפחה וכדי לחתן את יולה, וידעתי שנכון יהיה לצאת לעבוד.

"אני עובד בבית חרושת לגרביים, בוא הצטרף," פנה אליי חבר של אבא מבאי בית הכנסת.

את המקצוע רכשתי בבית הספר אורט ונכנסתי בין כותלי המפעל. נער הייתי וחשבתי שיום עבודה הוא בן שמונה שעות, אך העבודה נמשכה אל תוך הלילה.

"לא ידעתי שעלי להימצא כאן זמן כה רב ולא הבאתי אוכל. האם אוכל לקפוץ הביתה להביא משהו לאכול?" פניתי אל המנהל, שהיה גם בעל המפעל.

"הו, התחילו הדרישות. יש לי עסק עם פועלים יהודים..." סינן בעל הבית בין שיניו, אך אישר יציאה אחת.

במשך שנה שלמה עבדתי שש-עשרה שעות בכל יום, ללא הפסקה. כעבור שנה החלטתי לעבור לבית החרושת ZEW, שהיה בבעלות השותפים זילברברג-וינריב, כיוון שבית חרושת זה נודע כמקצועי יותר ומשכורותיו גבוהות בהרבה.

"אני משתכר היטב," התרונן הלב עם קבלת השכר מדי שבוע, כשרצתי הביתה ומסרתי את שטרות הכסף לאמא.

אמא, שהייתה "שרת האוצר" במשפחה, הכניסה את הכסף למגירה, וכשנזקקתי לדמי כיס קיבלתי על פי צרכי.

כשנה וחצי אחר-כך, סמוך לחג הפסח (מרס 1939), החלו נושבות רוחות המלחמה. הצבא הפולני ערך גיוס כללי לשורותיו. חלק ניכר מעובדי המפעל נכללו ברשימת המגויסים, אחד מהם פועל שעבד על אחת המכונות המשוכללות ביותר.

"יעקב, תשגיח על המכונה, ואנו נתחלק אתך ברווחים," פנה אליי מנהל העבודה הפולני.

עד פרוץ המלחמה, לשמחתי ולשמחתה של המשפחה, הבאתי הביתה מדי חודש, בנוסף לשכר השבועי, גם את הרווח הנכבד מהעיסוק הנוסף. בימים עבדתי לפרנסתנו ובערבים הצטרפתי לפעילויות התרבות, יחד עם חבריי הצעירים שהפכו למשפחתי השנייה. חיי החברה והתרבות של הצעירים היהודיים היו עשירים, ואני לא הוצאתי את עצמי מן הכלל.

כמעט לא היה ערב שלא נפגשנו, אם כדי לצאת לקולנוע או לתיאטרון ואם כדי לשוחח על הא ועל דא. ההתכנסויות נערכו בדרך כלל במועדון "ברית החשמונאים", שבו למדנו עברית, שמענו הרצאות בנושאים אידיאולוגיים, שרנו שירים עבריים ורקדנו הוֹרָה. לעתים נמשכה הפעילות המלבבת הזאת עד אור הבוקר.

ישנו פתגם האומר: "בימי נעורינו אנו לומדים, בימי זקנתנו אנו מבינים." כיום לא רק שמבין אני את השלכותיהם של חיי החברה בנעוריי, אלא גם מתגעגע לאש להבתן.

סבי וסבתותיי

בלינצ'יץ הכירו הכול את סבי היקר, ר' ישראל אליקים געצל קניג, כמוהל העיר, כמגיד שיעור בשטיבעל של חסידות גור וכבעל תפילה בימים הנוראים.

"געצל... הוא המוהל שלנו!"

"געצל... הוא מן הטובים שבמגידי השיעורים."

"געצל... הוא בעל תפילה מרגש."

"הוא גם מרפא תחלואינו," התפארו אנשי העיר.

אכן כך. סבא היה בודק חולים, מאבחן את מצבם ואף מעניק להם מרשמים לתרופות אשר כובדו בבתי המרקחת של היהודים, כאילו היה רופא מוסמך. עניי העיר יכלו לקבל את הטיפול חינם אין כסף. בצעירותו נקרא סבא לשמש מוהל בלונדון, אך כעבור זמן לא רב שב ללינצ'יץ. "אורח חייהם של היהודים באנגליה איננו לרוחי," הסביר.

בין סבא לבניי שררו יחסי אהבה וקרבה בלתי רגילים. בהיותי פעוט בן שלוש נפטרה סבתא הענה, ואני המשכתי מדי פעם להתארח בבית סבא אשר בלינצ'יץ. ביתו היה כביתי השני. בחופשה הגדולה מהלימודים נהגתי לשהות שם אפילו כמה שבועות ברציפות. בבית סבא נחתי ונהניתי מכל תפנוקי העולם. דודתיי מניה וקרוסה (כרמלה) היו פשוט מלעיטות אותי בסוגים שונים של מאכלים, בעיקר בשומן אווזים. "שתה מן השומן הזה," הפצירו בי, "אתה רזה מאוד..."

בלינצ'יץ רכשתי עוד ועוד חברים. בכל ביקור, לאחר הארוחה הדשנה, מיהרתי לצאת כדי לשחק עם ילדי השכונה שקיבלו אותי בזרועות פתוחות. "נו, נכד של ר' געצל, זוהי 'פירמה'..." חשבתי לעצמי. עם חבריי בלינצ'יץ יצאתי לטייל בנהר, להתבונן במימיו השוצפים וגם לשחות. לעתים הלכנו לשמוע את התזמורת שבה ניגן דוד לייבל, דודי האהוב שעוד יוזכר כאן, או לצפות במשחקי הכדורגל של קבוצת "הכח" שבה שימש כקפטן. סבא לא הסכים שכל הזמן רק אשחק ואשתעשע, לכן שלח אותי ללמוד מדי יום אצל דודי, ר' אהרן פרנקל, אביו של הרב יצחק ידידיה פרנקל, לימים רבה הראשי של העיר תל אביב.

באותם ימים של משובת ילדות לא יכולתי להעלות בדעתי שסבי האהוב יחזיר את נשמתו לריבון העולם בגטו לינצ'יץ.

"אשרי אדם שנפטר בשם טוב," נאמר במסכת ברכות. הדברים כמו נכתבו על סבא. שמו הטוב הלך לפניו.

הסב ר' ישראל אליקים געצל קניג ז"ל

את רעייתו הראשונה של סבא געצל, סבתי יוטא, לא הכרתי, כמו גם את סבא אריה לייב, אבי אמי, כי נפטרו טרם לידתי. היו שקשרו בין מותם ובין המלבי"ם (ר' מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל) זצ"ל, אשר שימש בין השאר כרב העיר לינצ'יץ.

המלבי"ם, אחד מגדולי ישראל בדורות האחרונים, עבר מסכת ייסורים עת שימש רבה של בוקרשט, בירת רומניה. יחסים מתוחים שררו בינו ובין רבים מחברי קהילתו, אשר הושפעו רבות מרוחות ה"השכלה" וה"רפורמה". אף שהיה אדם רחב אופקים ובעל ידע נרחב בתחומים רבים, שלל בחריפות כל שינוי במסורת ישראל. הדבר עורר מחלוקת קשה, וכבמקרים רבים אחרים, גלש הוויכוח הרעיוני לאיבה תהומית. כמה מה"משכילים" רקמו נגדו עלילות שווא והאשימוהו בהתנגדות לשלטון. השלטונות האמינו

לאותן בדותות וגזרו עליו מאסר ואחר כך גלות. לאחר תלאות וטלטולים אין-ספור התמנה המלבי"ם לרבה של לינצ'יץ (אשתו הייתה בת העיר), אך בכך לא תמו ייסוריו. גם כאן קמו לו אויבים, והפעם מן הכיוון ההפוך. החסידים לא השלימו עם ידענותו בחוכמות חיצוניות, וגיננו אותו בכל פה בשל היותו אדם פתוח, מתחדש ומחדש. לבסוף גלה גם מלינצ'יץ. אחד מראשי מתנגדיו היה סבא אריה לייב, אבי אמי, שנפטר בשנת התר"ס (1900), והוא בן 53 בלבד. היו שקשרו את פטירתו בטרם עת להתנגדותו למלבי"ם, והחלה להתרוצץ שמועה שכל מי שמעז לערער על סמכותו של המלבי"ם נלקח בדמי ימיו.

סבתא יוטא, אמו של אבי ואשתו של סבא אליקים געצל, נספתה שנה לאחר מכן בליל יום הכיפורים בבית הכנסת בעיר. בתקופה ההיא טרם היו נורות חשמל, ובית הכנסת הואר בעששיות נפט. אחת העששיות בעזרת הנשים נפלה וגרמה לשרפה. מאות מתפללות עטו על הדלתות, אך בשל הבהלה הן לא הבחינו שהדלתות נפתחות כלפי פנים ולא כלפי חוץ. הן לחצו עליהן בחוזקה, וכך נחנקו למוות מעל שלושים נשים, נערות וילדות רכות בשנים.

גם כאן הסיקו רבים מבני הקהילה שסיבת האסון היא המריבה עם המלבי"ם. מאותו לילה מחריד הפך יום הכיפורים ל"יום הנורא" תרתי משמע, ומאז הונהג בבתי הכנסת בסביבה מנהג שלפיו נשים אינן הולכות לבית הכנסת בליל יום הכיפורים.

לימים התחתן סבא געצל בשנית עם אחות אמי, הענא. הייתה זו דודה הענא ששידכה את בנה החורג חיים שמחה (אבי) עם אחותה רחל (אמי).

נודע לי שבשנת התרנ"ט (1899), זמן קצר לפני מותו, עבר סבא לייב דירה לרחוב ווסקודניה 29 אשר בלודז'. כל חסידי גור מלינצ'יץ ליוו אותו ואת בני משפחתו כשנים-עשר קילומטרים, עד העיירה אוזורקוב שבמחצית הדרך.

כשגדלתי סיפרו לי השכנים שלפלא היה בעיניהם לראות שבשבת הראשונה לשהותם בלודז' הגיעו כל מתפללי השטיבל "דאס הולצנע שטיבעל" של חסידי גור שברחוב פולודניובה 27 לקידוש בביתו של סבא לייב.

דוד לייבל

לייבל, אחי אבי הי"ד, היה מראשוני בית"ר – תנועת הנוער של ההסתדרות הציונית הרביזיוניסטית – ומפקד ה"קן" של התנועה בעיר מגוריו לינצ'יץ. התייחסתי לדודי כאל אגדה. הערצתי את דמותו וגמעתו בשקיקה כל מילה שיצאה מפיו. לייבל היה ספורטאי מעולה, ובעירו היה כגיבור. היום אני יודע בוודאות כי דרכי האידיאולוגית הושפעה ממנו, בעיקר בהחלטתי לחבור לתנועת הנוער הדתית לאומית "ברית החשמונאים".

דוד לייבל ניהל אורח חיים דתי, אך בסגנון פתוח יותר משל אבא. הוא היה הקפטן של קבוצת הכדורגל "הכח" בעיר, נגן בתזמורת ובעל כישורים רבים נוספים. הוא לא היה גבוה במיוחד, אך בעל כתפיים רחבות וידיים חזקות שידעו להכות. מאחר שמכות בין יהודים לגויים היו באותם הימים כמעט דבר שבשגרה, הזעיקו הצעירים את לייבל בכל פעם שנדרשו לכך. לעתים התגבר בכוחות עצמו לא רק על גוי מתפרע אחד, אלא על קבוצת פורעים גדולה.

אהבתי את כל בני משפחתי, אך את לייבל יותר מכולם. הערצתי אותו.

דודי היקר, כשהגיע אלינו ללודז', נהג להזמין אותי למגדנייה הקרובה. "יעקב, תבחר מה שאתה רוצה," אמר בחן המיוחד לו. ואני בחרתי: עוגות, סוכריות, שוקולדים ומה לא. כשחזר ללינצ'יץ אף השאיר לי את ה"לעצט געלט". "לעצט געלט" ("הכסף האחרון") היה הכינוי לסכום הכסף שהשאירו אנשים לילדי המשפחה לפני נסיעתם לעיר אחרת.

הוקסמתי מהאיש בשל הלב הרחב, אך בעיקר מדמותו הרב-גונית ומכישוריו הרבים.

דודי לייב קניג עם אשתו לוניה, לודז', ערב המלחמה

ליד קבר הענה קניג ז"ל – אחות אמי ואשתו השניה של סבא געצל
עומדים משמאל לימין: ליבע בריינה (ברוניה), לייבל, מרים רייזל מניה. יושבת: קרוסה (כרמלה)

“ברית החשמונאים”

בהשפעתו של הדוד הגיבור הצטרפתי ל“ברית החשמונאים”, לא לפני שבחנתי ובדקתי את תנועות הנוער השונות כדי לברור מהן את המתאימה לי ביותר. התנועה הרביזיוניסטית-דתית של ההסתדרות הציונית החדשה אכן הייתה לרוחי.

תנועת “ברית החשמונאים” (ברי”ח) התפתחה מתוך הארגון הרביזיוניסטי “אחדות ישראל”, אך מהבחינה הארגונית לא היינו תלויים באף תנועה אחרת. כשאנשים אמרו עלינו: “הנה החבר’ה מהבית”ר הדתי”, מיהרנו לתקן: “אנו עצמאים!!!”

כבר בראשית דרכי הייתי חניך מסור מאוד, ובגיל שבע-עשרה צורפתי למפקדת “ברית החשמונאים” אשר בעירי. הייתי “ראש משמר” (מעין קצין מבצעים). ארגנתי צעדות, תרגילי סדר וכד’.

יחד עם חבריי לתנועה הצטרפתי לקורס קדם-צבאי במסגרת “הלגיון ע”ש ברק יוסלביץ” שמטרתו הייתה לאמן בחורים לקראת הגיוס לצבא פולין.

למעשה הצטרפנו לקורס כדי לרכוש ניסיון צבאי לקראת עלייתנו לארץ ישראל. ואכן, ברבות השנים השתמשתי במיומנויות שרכשתי באותו קורס, כפי שעוד יסופר.

הפולנים לא היו טיפשים לחלוטין. הם ידעו אל נכון מאין המוטיבציה שהפגנו באימונים, אך העלימו עין. פעמיים בשבוע התאמנו בלגיון, ובימי ראשון, יום השבתון הממלכתי, יצאנו לאימוני שדה, לעתים אף עם נשק. הלגיון נקרא על שמו של המצביא היהודי ברק יוסלביץ’, שארגן גדוד יהודי שהשתתף במרד הפולני נגד רוסיה בשנת תקנ”ד (1794). הוא גם לחם בשורות הלגיון הפולני שהקים נפוליאון בונפרטה, ובשנת תקס”ט (1809) נפל בקרב נגד אוסטריה. יוסלביץ’ הפך לדמות מוכרת והרואית, ולא רק בקרב היהודים. כמעט לא הייתה עיר בפולין שלא הנציחה את שמו באחד מרחובותיה.

אחד החברים בקורס היה יעקב גרנק, שעוד יוזכר כאן בהמשך. הוא היה בן עירי לודז’, צעיר ממני ופעיל בארגון המקביל – בית”ר.

קורס צבאי נוסף נערך מטעם “ברית החשמונאים” בשנת תרצ”ח (1938) בעיירה פאלניץ שליד ורשה. המדריכים בקורס זה היו סמלים וקצינים מ”ברית החייל”, ארגון רביזיוניסטי של יוצאי הצבא הפולני.

הקורס נמשך כחודש ימים.

בפורים ביקשנו וקיבלנו אישור לצאת לאחד מבתי הכנסת בעיר כדי לשמוע את קריאת המגילה. פסענו במדינו ברחובות העיר פאלניץ, ובדרך נתקלנו בקבוצת "בונדיסטים" (חברי ה"בונד", ארגון יהודי סוציאליסטי שהתנגד לציונות). הם החלו לקרוא לעברנו קריאות גנאי וליידות בנו אבנים, ובמקום פרצה מהומה.

אף שבבסיס חינוכנו הרעיוני עמד חזון המדינה העברית בארץ ישראל, היה זה בגדר חלום רחוק עבורנו. לא העלנו בדעתנו שהדבר יתגשם עוד בחיינו. בדיוק באותה המידה לא יכולנו להאמין ולדמיין שבפתח עומדת השואה הנוראה ביותר בתולדות עמנו. שואה אשר תיקח ממני רבים מבני משפחתי וחברי.

החוק בפולין חייב אז כל נער שמלאו לו שבע-עשרה שנה להירשם במשרד הפנים. מיום זה ועד מועד גיוסו (בגיל עשרים ואחת) נאסר על האזרח הצעיר לצאת את גבולות המדינה. אך השלטונות נטו להעלים עין בכל הנוגע לעליית יהודים מפולין לארץ ישראל.

משימותי בשורות "ברית החשמונאים" הלכו ורבו. לעתים היה עליי למלא משימה מסוימת בשעות העבודה. למרבה המזל, מעולם לא סירב וינרב, מנהל המפעל, לבקשתי להיעדר מהעבודה לצורך פעילות תנועתית. וינרב לא רק אישר את היעדרותי מהעבודה, הוא אף עודד אותי לצאת, כי הכיר בחשיבותה של הפעילות והוקיר אותי על השתתפותי בה. האישי היה כנראה ציוני נלהב.

כמוהו נהגו גם הוריי. כשהודעתי להם שהנה הגיעה שעת לעלות לארץ, העריכו את אומץ לבי וקיבלו את החלטתי, למרות הכאב הגדול שבפְּרֵדָה מבנם האהוב. ידעתי שההתנתקות מכבלי הגלות ותחלואיה לא יהיו קשים במיוחד עבורי. חששתי מההתנתקות מהבית, מאבא, מאמא ומיולה אחותי, והתרגשתי מהידיעה שהנה אני זוכה לקיים את המצווה שנצטווה בה אברהם אבינו: לעלות לרשת את הארץ ולהתיישב בה. אך לא פיללתי עד כמה ארוכה תהיה דרכי...

היו אז שתי דרכים לעלות ארצה: הדרך החוקית, לאחר קבלת אשרת עלייה (סרטיפיקאט) ממשלת המנדט הבריטי, או הנתניב הבלתי לגאלי, מאחורי גבם של הבריטים. למעשה גם מי שבחר בדרך השנייה נזקק לרישיון, כי האמצעים שבידי "המוסד לעלייה ב" היו מוגבלים ולא אפשרו

לו להעלות כל מי שרצה בכך. באותה השנה הנפיק המוסד רק שנים-עשר אישורי עלייה לחברי "ברית החשמונאים", והנהגת התנועה חילקה אותם לחברים. אני, למרבה הצער, לא נכללתי ברשימה...
"אנו תנועה קטנה. כל מדריך כאן יקר מפז, אי אפשר לוותר עליך," ניסו לנחמני.

בשנת התרצ"ט (1939), ביום שבו פרצה המלחמה, דרכה רגלם של שנים-עשר ה"זוכים" על אדמת ארץ ישראל, ביניהם כמה מחבריי שעוד ילוו אותי בהמשך דרכי: אליהו לנואל ומנחם אנגל ז"ל, ויבדלו לחיים ארוכים: יהודה פטרוך ומרדכי מיודובניק.

חלק שני

ימי עברה וזעם

המסע לוורשה

ביום שישי, י"ז באלול התרצ"ט, האחד בחודש ספטמבר 1939, פורצת מלחמת העולם השנייה. לא העלנו על דעתנו שיהדות אירופה, על מורשתה ותרבותה המפוארות, עומדת בפני כיליון.

יום רביעי לפנות בוקר. יום בהיר של תחילת הסתיו. לפני כחמישה ימים פרצו טורי השריון של הוורמאכט (הצבא הגרמני) את גבולות פולין והחלו שועטים בדרכיה. בני הבית מתעוררים לקול נקישה חזקה על החלון. מאחוריו עומדת אחות אמי, דודה רבקה היקרה.

"מה אתכם? מדוע אתם עוד ישנים? יוסף נח כבר הלך!"
"הלך לאן?" מלמלה אמא, שקועה עדיין בשרעפי שנתה.

"על הגברים לצאת לכיוון ורשה, צבא פולין נסוג בכל החזיתות," ציטטה רבקה את ההוראה שניתנה על ידי ממשלת פולין.

אכן, פלישת הצבא הגרמני אל אדמת פולין חוללה אנדרלמוסיה במדינה כולה. מאות אלפי משפחות החלו לנוע בדרכים, בעיקר מגלילותיה המערביים של פולין, שכבר נפלו בידי הגרמנים, לכיוון עיר הבירה – ורשה. אני החלטתי להיענות לקריאה ולצעוד לבירה כדי לסייע לצבא הפולני שהתנצר בה. כרבים אחרים סברתי לתומי שנוכל להדוף את הפולש. ראשי המדינה אף קיוו לסיוע מצד שתי המעצמות: בריטניה וצרפת, שזה עתה הכריזו מלחמה על גרמניה. אבא כבר עבר את גיל החמישים וחששנו שלא יוכל לעמוד במסע. הוא נותר בלודז', ועמו נשארו אמא ויולה.

התלבשתי בזריזות, דחסתי לתוך ילקוטי מעט בגדים, כיכר לחם ומאכלים יבשים נוספים וקשרתי מעל את שמיכת הצמר. אמא נתנה לי מעט כסף. הפרידה הייתה קשה. ניסיתי לנחם, לחבק, אך הבכי הלך וגבר.

ברחוב פגשתי בארבעת האחים לבית זיסמן, המשפחה שהשכירה לנו את הבית ושעסקה לפרנסתה באפייה. הצעיר שבהם (שמו נשתכח ממני) היה ידידי.

"אנחנו יוצאים לוורשה, רוצה לבוא אתנו?" הציעו הנערים.

"ודאי, גם אני בדרכי לשם."

את מאה וארבעים הקילומטרים המפרידים בין לודז' לוורשה גמענו בהליכה מפרכת ומתישה שארכה שלושה ימים תמימים. כמונו יצאו עוד מאות אלפי יהודים וגויים למסע מעורר אימה. מסע אל הנעלם. מעלינו חגו מטוסים והופלו פצצות. מאוחר יותר כבר ידענו לזהות אותם מרחוק והספקנו לרוץ אל השדות ולהימלט מפגיעה. בשלושת ימי המסע כמעט לא עצמנו עין. רק רצנו, רצנו ורצנו עד כלות הנשימה. ישנן חוויות רבות שהטביעו בי חותם לכל חיי, אחת מהן היתה המסע הזה. אני, עלם צעיר, רץ בכל כוחי בתוך המוני האדם הפוסעים בדרכים. מובן שלא הצטיידנו במכשיר רדיו וגם עיתונים לא היו לנו, אך לאורך כל הדרך הגיעו לאוזננו ידיעות על צבא פולין הנסוג מדרום פולין וממערבה. למעשה די היה להביט השמימה ולצפות במטוסי הצבא הגרמני עושים בשמי פולין כבתוך שלהם ומחריבים כל הנקרה בדרכם. לא פעם הנמיכו טוס ועשו שמות בשיירת הצועדים. אלפי אנשים נספו באותו מסע נורא. אם ברעב ובאפיסת כוחות ואם בהפצצות הגרמנים.

אחת מחוויותיי הקשות במהלך המסע קשורה לפצוע יהודי שראיתי. תוך כדי הליכה נתקל בו מבטי, מוטל בצד הדרך ומחוסר הכרה. אנשים מבוהלים עברו אף בלי להביט לעברו. ניגשתי אליו, ראיתי שמצבו קשה והמתנתי לצדו עד שעברה במקום עגלת פלטפורמה ועליה ערמה של חיילים פצועים. העמסתי גם אותו.

"קח את הפצוע הזה," קראתי לעבר הכומר שישב בעגלה.

"אני לא יודע מה לעשות בפצועים שלי, מה אעשה בשלך?" השיב בזעם.

"מה שתעשה בפצועים האלה, תעשה בפצוע זה!" השבתי בתקיפות.

הנחתי את האיש על הפלטפורמה ובלב כבד המשכתי בדרכי. כמה נורא היה לראותו שוב, כעבור כמה קילומטרים, מוטל על הקרקע כקודם, בקושי נושם.

בליל שבת הגענו לוורשה. חמישה נערים צעירים שבאחת תמה תקופת עלומיהם. העיר שאך לפני ימים ספורים נודעה בחיי המסחר התוססים, בתפילה הבוקעת מבתי הכנסת בערב שבת ובכיכר המרכזית רבת הפאר

הפכה בן לילה לעיר רפאים. רק שאון המטוסים מטיל החלחלה נשמע בתוך דממת המוות.

היינו עייפים, מלוכלכים, רעבים והמומים מהמראות שזימנה לנו המלחמה בראשיתה. טרם התאושנו מהמסע הארוך גילינו שגם כאן לא נלקק דבש. למותר לציין ששום שירותי לינה מאורגנים לא פעלו בעיר. כך מצאנו את עצמנו מתקמים בחדר המדרגות של אחד הבתים שברחוב וולסקה, מנסים לנוח, למרות שאון ההפצצות ופגזי הארטילריה. בלילה השני עברנו לבית-ספר ברחוב לשנה 108. ביום התחבאנו במרתף, ורק בחסות החשכה הרשנו לעצמנו להגיח מעט החוצה. לפעמים הלכנו לביתו של האדמו"ר מצוזמיר, שבנו אמנון אייזנשטאדט היה חבר ב"ברית החשמונאים". יציאות אלה סייעו לנו להתאוורר פיזית ונפשית.

ורשה החזיקה מעמד כארבעה שבועות לאחר פלישת גרמניה. כל עוד עמדה העיר במצור, סייענו ככל יכולתנו לצבא המתבצר במתיחת גדרות תיל ובהעברת ציוד וכלי מלחמה.

עם נפילת ורשה חדלה פולין מלהתקיים. רוב שטחה נכבש על ידי הגרמנים וחלקו הנותר – בידי ברית המועצות. הימים ימי חג הסוכות. הגעתי למסקנה שאין עוד טעם להישאר בוורשה וביקשתי לשוב אל חיק משפחתי. התחלתי לאגור מזון לקראת המסע מערבה, בכיוון ההפוך, אך הצבא הגרמני שם לאל את תוכניתו בהטילו עוצר על ורשה. ורשה סוגרת ומסוגרת. אין יוצא ואין בא.

"באחת מסמטאותיו של רחוב וולסקה מחלקים הגרמנים לחם, רחשה מאוזן לאוזן הידיעה המרנינה.

ניגשתי באותו בוקר למקום, ונוכחתי לדעת כי יש אמת בשמועות. בקצה אחד של הסמטה עמדה קבוצה של חיילים גרמנים, ובקצה השני קבוצה נוספת, כדי לאפשר כניסה מצד אחד בלבד וכך למנוע מאנשים ליטול מנה כפולה של לחם. נכנסתי ורצתי למקום החלוקה. במקום עמד רכב צבאי ובתוכו חיילים גרמנים שחילקו את הכיכרות היקרות מפז. הצטרפתי לעומדים בתור, וכשהגיע תורי קיבלתי גם אני כיכר אחת. "תו יעסט יודה!" (זה יהודי), קראו כמה פולנים רגע לפני שניגש אליי חייל גרמני ולקח את הבצק האפוי מדי.

התחלתי לרוץ ולברוח מן המקום.

"חזור מיד! חזור מיד", הדהדו הצעקות מאחוריי.

המשכתי לרוץ בכל כוחי, אך שני חיילים דלקו אחריי ואחד מהם תפס

אותי בשרוולי. הצלחתי להשתחרר מאחיזתו, רצתי לכיוון אחת החצרות, נכנסתי אליה וטיפסתי על אחד הגגות, ניתרתי מגג לגג כאילו הייתי לוליין מיומן בקרקס עד לבית האחרון בסמטה. שם שבתתי אל הקרקע והתייצבתי שוב בתור לקבלת הלחם.

תחושת הרעב גברה על הפחד. טרם ידענו איזה גורל מועיד הכובש הנאצי ליהודים, והעדפתי להסתכן במעצר במקום למות ברעב. הפעם, בדרך נס, איש לא זיהה את דתי ואת מוצאי. אחזתי בכיכר הלחם חזק ככל האפשר, טיפסתי שוב על אחד הגגות וירדתי אל הרחוב שבצדו השני.

"אפשר לצאת, אפשר לצאת," נשמעה הקריאה מכל עבר. פנינו לרחוב וולסקה שהוביל אל היציאה ללודז'. הגרמנים העמידונו בשורות עד לקבלת אישור היציאה הנכסף. צעדנו לעיירה פרושקוב, שם הורו לנו להיכנס למבנה נטוש ששימש בעבר בית חרושת. לפנות ערב התרגשנו למראה רוחב הלב שהשפיעו עלינו הגרמנים. הם נכנסו ל'בית המלון' שלנו והגישו דג מלוח לכל אחד מאתנו. אך לאחר הארוחה הדשנה הושבתה השמחה: דגים היו להם, מים לא. מלח גורם כידוע לתחושת צימאון, כמות המים בברזים הייתה מוגבלת ביותר ונלחמנו על כל טיפה וטיפה. "אפשר לצאת לדרך, אפשר לצאת לדרך." שוב נשמע הקול הערב המבשר שחרור. עם שחר יצאנו לבלוניה בליווי חיילים גרמנים. למחרת המשכנו עד למגרש רחב ידיים בלב העיירה, שם קובצו אלפי פולנים ויהודים. את זמננו העברנו בשכיבה על המגרש הקר, מנהלים שיחות נפש על עתידנו הלוט בערפל. היינו רעבים מאוד וצמאים מאוד.

ביום השני של ההמתנה נשמע לפתע הכרוז: "פולנים החוצה!" הצטמררנו לשמע הקריאה. הבנו ששחרור הפולנים פירושו כליה ליהודים. "תשעה באב! תשעה באב!" זעקו ובכו הסובבים אותנו תוך מריטת שערותיהם. באוויר שררו אימה ופחד. ביום הרביעי נלקחנו אל תחנת הרכבת שבעיר לוביץ'. מחנות ההשמדה טרם הוקמו, ובכוונת הגרמנים היה לשלחנו לגרמניה. עייפים ורעבים המתנו בתחנה שעות רבות.

"אנחנו בורחים!" לחשתי לפתע לחבריי.
"השתגעת?"

"אנחנו בורחים!" חזרתי ואמרתי בפסקנות.

בזריזות חמקנו לשדות שדרכם עקפנו את לוביץ' וחזרנו אל הכביש הראשי. כעת היה המסע מסוכן שבעתיים. הלכתי תוך חשש שחזותי היהודית תעלה לי בחיי. פאות כבר לא היו לי אז, אולם הכובע שחבשתי ותווי הפנים סימנו אותי.

תיזכר לטובה השמיכה שלקחתי אתי לדרך. כסות שהייתה חלק מהציוד שלי כפעיל ב"ברית החשמונאים". יריעה עבה וחמה זו כיסתה את כולנו יחד, ולא רק בשעות השינה, והגנה על גופינו מפני הקור ההולך וגובר. באחת מתחנות הדרך, כשהרעב אינו נותן מנוח, ראינו בית שבפתחו עמדו אנשים בתור לקבלת אוכל. התקרבנו בצעדים נחושים, אך בטרם הצטרפנו לשורה נגלה לעינינו שלט בזו הלשון: "הכניסה לכלבים וליהודים אסורה". המשכנו ללכת בדממה מעיקה.

כל אותה העת המשיכה משפחתי האהובה להתמודד עם קשיי היום-יום ולתור אחר זיק של מידע על אודותיי. הדאגה כרסמה בהוריי ובאחותי ומיררה את נפשם.

בכוחות שאינני יודע מאין שאבנו הגענו, חבריי ואני, חזרה ללודז', בשבת פרשת בראשית, תשושים וסחוטים. ביום ובלילה חלמו הוריי על שובי אך כמעט התייאשו, כי קיבלו ידיעות על ההפצצות הקשות בוורשה ובדרכים, ולא קיבלו כל מידע על מצבי. כשדפקתי בדלת לא האמינו למראה עיניהם, וסברו שהנה עוד חלום... ההתרגשות הייתה גדולה מכדי לתאר כאן. אחרי רחצה מחיית נפשות וארוחה שכמוה לא טעמתי זמן רב השליכה אמא את כל בגדיי לחצר. רק אז הבחנתי שכל מלבושיי נגועים היו בכינים. המפגש עם המשפחה האהובה חימם את הלבבות. אבא המשיך לעסוק במסחר, ופרנסה, תודה לאל, לא חסרה. הייתי אמנם מובטל מעבודה כי בית החרושת נסגר או שעובדיו היהודים פוטרו, אך הדבר לא הציק לי במיוחד. העיקר היה ששבתי לכור מחצבתי ולחיק יקירי.

בלודז' התגוררו גרמנים רבים. לאחר הכיבוש הגרמני הם נטלו לידם את השלטון על העיר, ובלא שהות המטירו על היהודים מבול של גזרות

קשות ומשפילות: אסור להחזיק רדיו, אסור ללכת ברחובות הראשיים וכד'.

באותם הימים ניסיתי בכל כוחי לנתח ולהבין את שורשי השנאה שרחשו לנו השליטים החדשים, והמשכתי בפעילותי בתנועת "ברית החשמונאים" שהלכה והתחזקה.

בתוך זמן קצר ניתן הצו שחייב יהודים לשאת סרט זיהוי על הזרוע. אמא קנתה פיסת בד צהוב ותפרה סרטים לכולנו. בחודש נובמבר ניתנה הפקודה שכל היהודים חייבים לשאת גם טלאי צהוב על בגדם. הלכנו לחנות הקרובה שמכרה את הטלאי ("געלע לאטע" בשפתנו), והנה עוד אות, סימן ועדות ליהדותנו.

מחשבותינו היו נתונות אך ורק ליציאה מתחום שלטונם של הגרמנים. על פי השמועות ניתן היה לנסות לעלות לארץ דרך וילנה או רומניה. אני נסעתי לוורשה ארבע פעמים כדי להתייעץ עם כמה מחברי התנועה ומנהיגיה על דרכים למילוט ולעלייה לארץ ישראל. עמי נסעו גם חבריי משה פוזנרסון, יוסף גולדברג ויוסף להמן.

נסיעה רגילה לוורשה ארכה בעבר כשעתיים, אך כעת הפכה למסע תלאות אינסופי, כי על יהודים נאסרה הנסיעה ברכבת. נאלצנו להיטלטל במכוניות ובעגלות כשגופינו מכוסה כולו, וקילומטרים רבים אף גמענו ברגלינו.

בחורף הפולני הקשה פסעתי על אגם הדרך כשגופי רועד, בלי לדעת אגם מיוחד או מקור.

אחרי כל התלאות הללו שגבלו במסירות נפש ממש, לא קל היה לשמוע את דבריו מרפי הידיים של אחד ממנהיגי התנועה: "יעקב, עזוב. אין כל אפשרות לצאת מפולין."

כעסתי מאוד אז, וכעסתי הרבה יותר בשנת התש"ה (1945), כשפגשתי את אותו מנהיג בארץ ישראל! התברר שהגיע ארצה בעיצומה של המלחמה.

עברתי, תודה לאל, כברת דרך ארוכה מאז היותי בחור רעב ללחם ונרדף. במחשבה לאחור אני יודע, שלטובה היה הדבר שלא עזבתי את משפחתי, מאחר שאחותי ואני הגשנו להורים כתף וגב להישען עליהם, באותם ימים אפלים.

גטו לודז'

הקור העז וגשמי הזעף חלפו עברו להם. דווקא באביב, זמן חירותנו, חדלנו להיות בני חורין ועברנו לדור בינות גדרות התיל החלודים שתחמו את גטו לודז'.

ידענו שהמושג "גטו" אינו מבשר טוב, אך האמנו שהמלחמה תסתיים בתוך כמה חודשים, הגטו ייסגר, ואנו נשוב לשגרה. המעבר היה עצוב מאד-מאד. אנו, בני משפחת קניג, אנשים טובים ופשוטים שלא עוללו רע לאיש, צררנו את מיטלטלינו ונטשנו את הבית שכה אהבנו, כאילו היינו פושעים מועדים הנידונים לתקופת מאסר ממושכת. השתדלנו לקחת עמנו מטען רב ככל שיכולנו.

"תן לי את מפתח הדירה, אשמור לך על הבית," פנה אל אבא פולני אחד שגר בסביבה.

"קח ושמור על הבית," אמר אבא והגיש לו את צרור המפתחות.

יצאנו לשכונת בלוטי ב"אלטעשטאט" (העיר הישנה), שזה עתה הפכה לגטו היהודים בלודז'. מאז ומתמיד היה זה האזור העני של העיר. הבתים והמבנים הציבוריים שבו היו ישנים ורעועים והצפיפות רבה. אל תוך אזור עלוב זה הוכנסו כל יהודי לודז', כמאה ושישים אלף איש. מאוחר יותר נדחסו אל "קופסת הסרדינים" אלפי יהודים נוספים, מהעיירות שבסביבה וכן מברלין, מווינה ומפראג. הצפיפות הלכה והפכה לבלתי נסבלת. התנאים הסניטריים היו ירודים, והתמותה ממחלות שונות גברה עוד ועוד.

סביבנו ראינו תמיד אנשים לבושים בבלווי סחבות ותפוחי בטן מרעב, אך למרות מצבם הנורא ביקשו בכל מאודם לעבוד בבתי-החרושת שהפעיל היהודנרט, ולו רק כדי לקבל את מנת הלחם והמרק היומית שחולקה שם. המרק היה דליל ולא משובע, אך מנת הלחם, רבע קילוגרם משקלה, הייתה סם חיים שאפשר לשרוד עד למחרת. מי שכוחותיו לא עמדו לו ולא נחשב יעיל במערכת הנוראה היא, נשלח למחנות המוות חלמנו או אושוויץ. גם ילדים ונערים ידעו שהעבודה מצילה חיים.

בשלב מסוים נאלצנו להצטופף בביתו של דוד לייבל, שגר ברחוב פיבנה 18, ומאוחר יותר, כשברחוב פרנציסקנסקה 40 התפנתה דירה, עברנו לגור בשכונת לודזה מניה.

"דער יודען אלטעסטער" – "זקן היהודים" – זה היה תוארו הרשמי של מרדכי חיים רומקובסקי, ראש מועצת היהודים (יודנראט) שמינו הגרמנים בגטו. אנו כינינו אותו "הנשיא" או "המלך חיים".

ראש גטו לודז' הגיע לפולין מרוסיה. הוא תמיד עסק בפעילות ציבורית ובה השקיע הרבה מאוד מזמנו וממצרו. עם הזמן צבר עוצמה רבה, והגרמנים העניקו לו עוד ועוד סמכויות. רומקובסקי נטה למצוינות בכל תחום. גם כשנתבקש לשלח יהודים אל מחנות המוות עשה זאת בצייתנות ובדייקנות, בדיוק על פי ההנחיות שקיבל. רוע לב ומניפולטיביות היו חלק בלתי נפרד מאישיותו.

אולי בשל כישוריו של רומקובסקי בניהול החזיק גטו לודז' מעמד הרבה מאוד זמן. שלא כמרבית הגטאות האחרים, הוא המשיך לפעול כמעט עד לסיום המלחמה. גטו לודז' הצטיין בארגון עבודת הכפייה שהתנהלה בין כתליו. מערכת הייצור החלה לפעול מיד עם כינונו. בתחומים רבים ומגוונים הועסקו תושבי הגטו: חייטות, תפירה, תעשייה כבדה, פרווונות, מוצרי עור, נגרות, מתכת, נייר, סנדלרות מוצרי חשמל ועוד.

יולה קיבלה מרומקובסקי משרה טובה ב"אפרוביזציה", משרד האחראי לחלוקת המזון בגטו, שבו עבדה כמנהלת חשבונות. אחד מפקידיו של רומקובסקי בחר בה, כי שלטה היטב בפולנית ובגרמנית. אנשי היודנרט הכירו אותה מכתבה שפורסמה על אודותיה בעבר באחד העיתונים, ובה מתוארת בחורה יהודיה חכמה ומשכילה שעובדת כפקידה במשרה גבוהה. לפני המלחמה עבדה יולה ב-PAIH, חברת ידיעות ממשלתית בתחום הכלכלי, והורינו היו גאים בה מאוד על כך. הדברים שנכתבו בעיתון אכן החמיאו לה ולנו, אך בדיעבד היו לרועץ, כי בשנת 1938 פורסם מאמר בעיתון האנטישמי "אורנדובניק" שקרא לפטר יהודים המועסקים במשרות ממשלתיות הכרוכות בשמירת סודות, ויולה פוטרה בהשפעתו.

לימים תספר לי יולה שבהיותה במחנה שטוטהוף, סמוך לשחרור, חלתה בטיפוס וטופלה על ידי חברותיה. כשעמד המחנה ליפול בידי הרוסים הוצאו אסירי המחנה לצעדת המוות. בעודם הולכים נשמעה אזעקה המתריעה על הפצצה אווירית של בעלות הברית. האסירות התפזרו בשדה כדי למצוא מחסה, וכשכולם קמו נשארו יולה וכמה מחברותיה לשכב וכך נמלטו מאנשי האס.אס. שהשגיחו על הצועדים.

הבחורות חמקו לכפר הסמוך, שם פגשו בשבויים אנגלים שעבדו אצל

איכרים גרמנים, והם הביאו אותן לבעל האחוזת. כיוון שדיברה פולנית רהוטה ונראתה כגויה, הציע לה בעל האחוזת לגשת למוסדות המקומיים ולהצהיר שהיא פולנייה שעבדה כמשרתת אצל גרמנים בפרוסיה המזרחית. בעקבות ההפצצות מעסיקיה נמלטו, והיא איבדה את תעודותיה. כך עשתה יולה, ואכן קיבלה תעודה חדשה שהעידה על מוצאה הפולני ונשלחה לעבוד כמשרתת אצל איכר בגרמניה (הפעם במציאות ולא כסיפור כיסוי). כך העבירה את הימים עד לשחרור. לאחר סיום המלחמה נשארה בגרמניה ועבדה במוסד שטיפל בפליטי שואה.

עד מהרה החלו להתפרסם פריטי מזון המחולקים לתושבי הגטו. בכליון עיניים חיכינו כולנו למועד החלוקה ועמדנו בתור בסבלנות רבה. כל יום קיבלנו רבע קילוגרם לחם. אחת לשבועיים קיבלנו 150 גרם תפוחי אדמה, או מאה גרם בשר, או חמישים גרם "קפה" (למעשה גרגירי חיטה שרופים), או חמישים גרם קמח. המוצרים נרכשו תמורת תלושים ושטרות כסף. בגטו השתמשנו אך ורק ב"כסף יהודי": שטרות נייר או מטבעות אלומיניום שעליהם התנוססה חתימתו של זקן היהודים, חיים מרדכי רומקובסקי (משום כך כונו "חיימקים" או "רומקעס"). כסף זה היה הליך חוקי בגטו, אך חסר כל ערך מחוצה לו. על המכתבים ששלחנו הודבקו בולים מיוחדים, שעליהם הוטבעה דמותו של ראש היודנראט.

מיום ליום נעשה המצב הכלכלי קשה יותר ויותר. הגזרות הקשות, משוללות צלם האנוש, החלו לתת אותותיהן, ואנו נאלצנו להמיר את כספינו בשטרות הגטו כדי לרכוש תמורתו מזון. אז עוד נותרו לנו חסכוניות, כי במשך שנים רבות חסכה אמא פרטה לפרוטה.

הפעילות הארגונית של הצעירים בגטו נמשכה, ומכיוון שעבודה עוד לא הייתה, הסתובבנו ברחובות, דנו במצב והתרפקנו על ה"ביחד". איך לפתור את בעיית הרעב ללחם לא ידענו, אך את הלב הרעב השבענו בחברות טובה.

באחד הטיולים שלנו ברחובות הגטו פגשנו בהירשברג, יהודי מזדונסקה וולה, איש בעל הופעה מיוחדת וציורית. בעבר השתקע בגדאנסק

ונודע שם כאגרונום עד הגיעו לגטו לודז', שבו שימש כאחראי על הגינון. מתוקף תפקידו הייתה להירשברג גינה יפהפייה ברחוב מרושינסקה. פרחו בה פרחים מרהיבים וצמחו עצים שהניבו פירות משובחים. אנו, חברי "ברית החשמונאים", פנינו אליו בבקשה להעסיקנו כעוזריו, וכך ללמוד את מקצוע הגננות, ביודעינו שכל מקצוע הקשור לעבודת האדמה יהיה לנו לעזר בארץ ישראל.

"ננצל בינתיים את הזמן בעבודת אדמה ובהכשרה לקראת העלייה," אמרנו בינינו לבין עצמנו.

האיש בעל רעמת השער הלבנה התייחס ברצינות לבקשתנו ולקח את כל החבורה לסיור בשדות שגבלו בגינות שלו. במהלך הסיור הפגיש אותנו הירשברג עם גרינשפן, בעל בית החרושת לסבון ברחוב סולטסופקה, שגבל בגטו (השדות היו באזור הכפרי מרישין, שהיה מסופח לגטו). מיד גיבשנו עסקה: אנחנו נעבד את האדמה, וגרינשפן ירכוש את הזרעים. למרות היותנו בחורים צעירים וחסרי כל ניסיון בתחום העסקי, מודעים היינו לחשיבותו של חוזה, אשר נחתם כדת וכדין.

התארגנו כראוי והקמנו קיבוץ. גרנו בשיתוף ועבדנו בשיתוף. גידלנו תפוחי אדמה, סלק, צנון ושאר ירקות. חלק מהיבול נאכל על ידנו, ואת הנותר מכרנו. התחייבות חשובה לא פחות מצד התעשיין הייתה לבשל לנו בכל יום תה חם.

סביבנו נשמעו הערות כמו: "בשביל מה אתם זורעים? הרי ממילא המלחמה תסתיים בקרוב ולא תספיקו לקצור את היבול..." אך אנו התעקשנו: "יימשך ככל שיימשך!"

בראשית דרכו מנה הקיבוץ שישה חברים, ותוך זמן קצר צמח לעשרים וחמש נפש. ובקיבוץ כמו בקיבוץ, הפעלנו לרווחת החברים סנדלרייה ומתפרה לתיקון נעליים ובגדים. אני הייתי "רכז העבודה", שיבצתי כל חבר בתפקיד שהתאים לו ביותר.

לא הרחק מאזור השדות שכנה תחנת משטרה יהודית. באחד הימים החליט מפקד התחנה, דנציגר, להזמין את רומקובסקי לבוא ולהתרשם מאתנו ומפועלנו, ואנו התרגשנו מאוד. ידענו שהאיש עושה רבות ונצורות בגטו. כיאה למלך הגשנו לו לחם ומלח וסקרנו בפניו בפירוט רב את עבודתנו החקלאית. רומקובסקי התרשם מהלהט של החבורה הצעירה,

והעניק לנו תלושים לאספקת כיכרות לחם, ושי נוסף, יקר מפז: שק מלח, שק סוכר ושק שלישי, ובו דברי מאכל נוספים!
תיזכר לטובה העגלה המיוחדת שלנו, אולי היחידה בכל האזור. הייתה זו מעין תיבה שנעה על גלגלים, עמה פסענו לעיר בימי החלוקה כדי למלאה במוצרי מזון.

בשל מצב התזונה האיום ששרר בגטו הבאנו את אחינו ואחיותינו למקום הקיבוץ כדי להתחלק עמם במזוננו. כמו כן סעדו עמנו חברי "ברית החשמונאים" שלא היוו חלק מהקיבוץ. בהמשך קיבלנו מרומקובסקי כלכלה עבור שבעים וחמישה איש, והאכלנו מעל מאה עשרים וחמישה פיות!

את רעיון הקיבוץ החלו ליישם בעקבותינו תנועות נוער נוספות: "השומר הצעיר", "גורדוניה", "בני עקיבא" ושאר התנועות הציוניות. רעיון הקיבוץ שאנחנו יזמנו היה לשם דבר בגטו.
שרה שטרן קטן ז"ל, שלימים תיבחר בארץ לחברת-כנסת מטעם המפד"ל, הייתה ממנהיגות הקיבוץ של בני-עקיבא בלודז'.
"אודה אם תתנו לנו, רק בהשאלה, כמה מוצרי אוכל", ביקשה ממני שרה בשם חברי קיבוצה. את שרה הכרתי עוד מ"הימים הטובים" שקדמו למלחמה וסייעתי לה ברצון. חשתי גאווה גדולה על היותנו ותיקים ומבוססים דינו כדי לעזור לקיבוצים אחרים.

כעבור תקופה החלו החבר'ה לעבוד גם בבתי היתומים. מספר היתומים הלך וגדל בתחומי הגטו בעקבות המחלות הקשות שפשו בו. הקשה שבהן נקראה "גלופ סוחותס" ("שחפת מהירה") שהפילה אלפי חללים.
צעירים היינו, אך כבר אז הבנו את כוחם של החמלה והרחמים, ובמסגרת הפעילות הקיבוצית עסקנו בהדרכה חינוכית של היתומים ואף דאגנו להם לאוכל ומלבוש.
לשני סוגי העבודה, כלומר, לעבודת האדמה ולעבודה בבתי היתומים, התייחסנו ברצינות גמורה וראינו בהן שליחות.

"יעקב, בוא אליי בלילה ואוכל להשיג עבורך לחם", אמר לי חבר שעבד באחד המטבחים.
באישון לילה יצאתי, נטלתי כיכר לחם, ובעודי פוסע לבית הוריי ניצבו לפניי שני שוטרים.

"לאן אתה הולך בשעה כזו, בחור?" סיננו בארסיות.
"הביתה," עניתי באימה.

ראיתי את עיניהם תרות ובולשות אחר הלחם המוחבא.
"בוא אתנו למשטרה," גיחכו בבוז.

ניסיתי בכל כוחי להיאחז בתקווה, אך ידעתי שגורלי נחרץ. כששוטרים תופסים אדם בגין לחם גנוב, אחת דינו! הפחד צרב בבשרי. לפתע נזכרתי באחותי. היא הרי עבדה בחלוקת המזון, ועל מעשה כזה מצדי עלולים להאשים גם אותה. אך השוטר הסתכל בעיניי, הוציא מכיסו סכין, בצע את הלחם, חצי מהכוכר לקח לעצמו ואת המחצית השנייה החזיר לי.
"נס גדול היה פה," נאנחתי.

"נס. נס של ממש," מלמלתי שוב ושוב עד שנרדמתי.

מעשי פלא שכאלה, דברים שהיו למעלה מן הטבע, אירעו אמנם באותם ימים נוראים, אך לא בכל יום... נס לא קרה לילדים הרכים שהושלכו דרך החלון של בית החולים. נס לא קרה ליהודי התמים שהושלך מהקומה השנייה של בית ברחוב ירוזולימסקה ונורה למוות על ידי איש צר ואויב שענה לכינוי "בוקסר". חלפו שישה עשורים מאז ראיתי בעיניי את הזוועה, ופניהם עדיין מופיעות בחלומותיי, זעקתם עדיין קורעת את אוזניי.

באחד הימים הגיעה לקיבוץ אחותי יולה, ועמה שני כריכי בשר.
"בשר לא כשר?! שאלתי בשאט נפש.

"אתה חייב לאכול! ההורים כבר אכלו וביקשו שאביא גם לך."

כשאני רעב ותפוח כולי, ברגליים, בבטן, בראש וסביב העיניים, לקחתי כריך אחד, ואילו יולה חזרה לאמא ולאבא ובידיה שני כריכים דומים.
"בשר לא כשר?! שאלו בזעזוע.

"אתם חייבים לאכול! גם יעקב כבר אכל ו..."

ההורים אף הם היו רעבים ומצבם הגופני קשה, ולכן אכלו את הכריכים. מאז קנתה אמא בשר סוסים (רק אותו ניתן היה להשיג באותם ימי הרעב), אך הקפידה להכשירו על פי דין... אמי הטובה והמסכנה ידעה שכדי לחיות חייבים לאכול, אך ניסתה לצמצם את מה שהיה עבורה בגדר זוועה.

החיפוש אחר מזון לא פסק. פעמים רבות פרקנו עצים מבתים נטושים שעמדו סביב הקיבוץ. את הטובים שבהם מכרנו לבעלי מקצוע, ואת הירודים – להסקה. תמורת העצים קיבלנו כסף, ובו קנינו בגדים ואוכל.

מחסן העצים שכך בעליית הגג של ביתנו הקיבוצי. לא היו מדרגות לעליית הגג והיינו מטפסים אליה בעזרת סולם. באחד הימים הגיעו לקיבוץ שוטרים יהודים, עלו בסולם וגילו את המחסן. הבנו כי מישוהו הלשין עלינו, כנראה מחמת קנאה. השוטרים הדביקו סרט נייר סביב הדלת, כדי לסמן ולסגור את המקום, ויצאו לדווח על ה"תפיסה".

בטרם ישובו לקחתי את הסולם, הנחתי אותו במקום סמוך וטיפסתי אל פתח נוסף שהיה בגג, פתח שרק אני ידעתי על קיומו, ודרכו הצלחתי להוציא כמעט את כל העצים בלי לקרוע את הסרט.

כשחזר השוטר עם הקצין הממונה, עלו השניים למעלה ומצאו אך קומץ עצים... השניים ירדו מאוכזבים, אולי נבוכים, ואני יצאתי בשלום מהפרשה.

הפעילות בקיבוץ, שהחלה זמן קצר לאחר כניסתנו לגטו, הגיעה לסיומה כעבור שנה. מיום הקמתו של הקיבוץ קמו לו מתנגדים מקרב הפקידים ביודנראט שהשתייכו לארגונים הלא ציוניים. הללו התנגדו לעבודת האדמה והעדיפו שהחברים יצאו לעבוד במפעלים המסודרים. בסופה של שנת הפעילות בקיבוץ קיבלו אנשי היודנראט החלטה, לפיה כל הרוצה להישאר במסגרתו יעבור להתגורר בבתי היתומים ושם גם יעבוד. כך חוסל מפעלנו השיתופי.

שבתי להוריי ברחוב פרנציסקנסקה 40. אבא, אמא, יולה ואני נדחקנו לחדר אחד. השירותים היו בחצר, מים צריך היה לשאוב מבאר משותפת לכמה בתים, בעזרת משאבה שחברה למוט. תנאים מחפירים אלה היו מנת חלקם של רוב היהודים בגטו לודז'.

באחד מימי האקציה הקשים הוזמנו הוריי על ידי אחיו של סבא געצל, חנוך קניג, לבוא לגור בביתו. הדוד חנוך היה איש אמיד שגר בדירה גדולה לפני המלחמה ונשאר בה עם משפחתו כיוון שהייתה בשטח הגטו. פתח אחד החדרים הוסתר על ידי ארון שחלקו האחורי הוסר, וכך התאפשרה הכניסה לחדר דרך הארון, בלי שהגרמנים ועושי דברם יבחינו שאנשים נוספים עברו להתגורר בדירה.

במהלך האקציות נהגו הנאצים לאסור אך זקנים, ילדים וחולים. יולה

ואני היינו צעירים ובריאים, לכן העדפנו שרק הורינו יעברו לחדר הנסתר. אני מצטער עד עצם היום הזה כשאני נזכר במקרה מזעזע שקרה לנו. באחת האקציות בגטו לקחו מדוד לייבל את ילדו יעקב. בטיפשותי הרבה ניחמתי אותו: "לייבל, תראה, אתה עוד צעיר ויהיו לך עוד ילדים." והוא ענה לי: "אבל את יעקב הזה כבר לא יהיה לי," ופרץ בבכי.

אני ואחותי המשכנו בשגרת חיינו, שהסתכמה בתחבולות בלתי פוסקות להשגת מנת המרק הבאה. סביבנו ראינו תדיר אנשים נפוחים בפניהם ובבטנם. בני המזל היו רק רעבים. אחרים גם רעבים וגם סובלים ממחלות כבד וכליות, וחזותם קשה מכדי לתאר כאן.

זיכרונותיי מסיירים בנפתולי הזמן. אני עוצם את עיניי, והנה אני ובני משפחתי, בסדר הפסח השני בגטו. עבדים החוגגים את חג החירות. בכל כוחנו ניסינו לשאוב לתוכנו את הזיכרונות הנעימים מהבית. אבל איזה הבדל! כעת לא יכולנו לחלום על מראה עצים ירוקים ופרחים מלבליים. הספקנו כבר לשכוח את ריחם ואת צבעם. גם בשר, דגים ויין לארבע כוסות היו בגדר זיכרון רחוק ומעומעם. נאלצנו להסתפק בקומץ ביצים ותפוחי אדמה, במצות שסיפקו לנו בגטו ובסלק שממנו הכינה אמא חמיצה (בורשט). עקב צבעו האדום שימש לנו הבורשט למצוות ארבע הכוסות...

מאז פירוק הקיבוץ החמירה מלחמת הקיום. המשכתי "לעבוד" בפירוק בתים. לא אחת נכנסתי למבנים נטושים כדי לפרק כל דבר עשוי מעץ: דלתות, חלונות ומשקופים, ששימשו הן לנגרות והן להסקה. פעם פירקתי "בוידעם" מבית נטוש, ובעודי עוסק במלאכתי שמע שוטר את הקולות שבקעו מהבית. הוא הזעיק את מפקדו, וכדי למנוע מה"עברייך" להימלט ניצב כל אחד בכניסה אחרת לבניין.

פניתי לצאת ונתקלתי בשוטר. רגע קצר ננעצו מבטנו זה בזה, ולפתע חשכו עיניי. לא הייתה זו הפעם הראשונה שבה נאלצתי להתמודד עם משטרת הגטו, אולם הפעם לא היה זה סתם שוטר. היה זה לא אחר מאשר לאנגר, אחד מחברי מ"ברית החשמונאים"! כשראה מי הוא ה"פושע" שעליו שם את ידו לא ידע את נפשו מרוב צער, אך את הנעשה לא ניתן היה להשיב, ונלקחתי למאסר. הייתי קרוב כחוט השערה ממשלוח, אך ניצלתי ב"ה בזכות קשריה של יולה עם מכרים ביוזנראט. אחותי האהובה הצליחה הפעם לשחררני מגורל מר ונמהר.

הימים חלפו, ויום אחד תקפוני הגעגועים והחלטתי לבקר את הוריי אצל הדוד חנוך. כשהגעתי לאזור מגוריהם ראיתי אנשי אס. אס. עוברים

מבית לבית בלוויית שוטרים יהודים, ונוטלים עמם חולים, זקנים, נשים וילדים. חשתי באי שקט והמשכתי בדרכי לביתו של דוד חנוך. קרוב מאוד לרחוב וולבורסקה 33 הבחנתי בעגלות גדולות שעליהן הועמסו ילדים קטנים, כאילו היו ארגזי סחורה, ועליהם שומרים שוטרים יהודים. מבין עשרות הילדים שעמדו זה בצד זה נדהמתי לגלות את יענק'ל לבית הופמן, נכדו של דוד חנוך. התגנבתי מאחורי העגלה, העליתי את הילד החביב בן השמונה על הכתפיים ורצתי כל עוד נפשי בי עד לאחד מפתחי הבתים. השוטרים דלקו אחריי, אך למרות המטען שעל גבי הייתי זריז מהם. למזלנו פרצו התושבים קודם לכן את החומות והגדרות בין הבתים, כך שניתן היה לעבור מבית לבית בלי לצאת לרחוב. בריצה מטורפת עברנו בין הבתים דרך הפתחים והגדרות הפרוצות, עד הגיענו לביתו של יענק'ל.

הדלת נפתחה, והורי יענק'ל הקטן לא האמינו למראה עיניהם. אמו הענדל כמעט חנקה אותי בחיבוקים ובנשיקות. בדמעות של שמחה והתרגשות הושיבו אותי הוריו וניסו שוב ושוב להאכיל אותי (דרך מיוחדת בגטו לומר "תודה"), אבל אני סירבתי בנימוס.

יעקב הופמן, תודה לאל, כעוף החול הקם מן העפר, גייס את כל כוחות נפשו ועבר את התופת. לימים הקים משפחה ונולדו לו ארבעה-עשר ילדים, עשרות נכדים ונינים.

בתמוז התש"ד (יולי 1944) החל חיסול הגטו. הגרמנים כבר עמדו להפסיד במלחמה, אך עד הרגע האחרון התעקשו להכרית את זרע ישראל. עם הקמת גטו לודז' חיו בו כאמור מאה ושישים אלף נפש, שאליהם הצטרפו עוד אלפים רבים. כעת נותרו כשבעים אלף בלבד. רבים גורשו למחנות ואחרים ניספו ברעב ובמחלות בשל תנאי החיים המחפירים. במהלך השבועות הבאים נשלחו מדי יום אלפי אנשים לאושוויץ. ביום שני, ט' באלול תש"ד (28 באוגוסט 1944) נשלחנו – הוריי, דודתי רבקה, יולה ואני – בטרנספורט אחד לפני האחרון למחנה המוות. בטרנספורט זה נשלחו גם רומקובסקי ובני משפחתו.

כעבור יומיים הגענו לאושוויץ.

אושוויץ

כמה שבועות לפני המעבר אל מחנה המוות והאימה נקרעו נעליי. נאלצתי לרוץ לחפש סנדלר שיסכים להתקין לי זוג חלופי מהר ככל שניתן. תמורת הרבה כסף וקילוגרם לחם מצאתי איש מקצוע שהכין לי זוג נעלים גבוהות, דמויות מגפיים, הנסגרים בקשירה מיוחדת. לאושוויץ יצאתי בט' אלול התש"ד (28 באוגוסט 1944) כשלרגלי הפריט ה'מהודר'.

השם 'אושוויץ' נודע כבר לשמחה באירופה כולה. די היה להגותו כדי לעורר חלחלה אצל השומע. אך לא ידענו בדיוק מה קורה שם. ולמעשה לא האמנו שיש דבר גרוע יותר מהגטו שלנו. באחד הימים הגיע לגטו אחד מראשי הגסטאפו בלודז', היינץ ביבוב. "כמו ששמי היינץ ביבוב, כך אני מבטיח ששערה לא תיפול מראשיכם במחנה שאליו תישלחו," אמר והכה על לבו לאות שבועה, "הזקנים יטפלו בילדים והצעירים יצאו לעבודה," הרגיע והוסיף: "רק תביאו עמכם מצעים וכלי אוכל, כי את אלו לא נוכל לספק." צררנו מיטלטלינו, ובתוכם מצעים וכלי אוכל. רצינו להאמין להיינץ ביבוב...

בגטו לא היו כמעט בעלי זקנים. הגברים ידעו שבלא הזקן ייראו צעירים יותר, וכך יגברו סיכוייהם להישאר בגטו במקום להישלח... גם אבא התהלך מגולח, אך לפני המעבר לאושוויץ (אולי הבין מה שאנו הדחקנו) חזר לגדל זקן.

"אבא, גלח את הזקן," ביקשנו.

"לא!" התעקש.

"אבא, גלח את הזקן," התחננתי גם במהלך הנסיעה לאושוויץ.

"יהודי לא מגלח זקן," פסק

ביקשנו, בכינו והתחננו. אני, אמי ואחותי, אך דבר לא הועיל.

עוד בהיותנו בגטו פגע החולי בבעלה של דודה רבקה ובבתה הצעירה. אינני יודע באיזו מחלה, כי כל חיידקי העולם ונגיפיו קנו להם מקום שביתה בגטו. על כל פנים, מצבם של השניים הלך והידרדר. במו עיניי ראיתי כיצד דודתי מטפטפת מים ומלח לפיה של בתה. תוך חודש החזירו האב ובתו את נשמותיהם לבורא העולם. דודה רבקה, שנותרה ערירית, עברה לגור

בחדרנו הבודד, והיא הייתה עמנו כשעלינו לרכבת לאושוויץ.

עלינו לרכבת. באותו הקרון נסעו גם חבר שלי ורעייתו עם ילדתם הקטנה. לפני הגיענו למחנה, כשאט אט הבנו מה טיבו של המקום שאלינו אנו באים, פנתה אל אמי האישה הצעירה:
"גברת קניג, שמעת את פוקס? הזקנים יטפלו בילדים. קחי בבקשה את הילדה שלי לטיפול ואוכל לצאת לעבוד."
בטוב לבה לקחה אמא את הילדה בת השנה וחצי.
"מה עשית? איך הסכמת לקחת ילדה קטנה? המטופלים בילדים לא שורדים," הזהרנו יולה ואני.
אמא עמדה להשיב את הקטנטנה לחיק אמה, אך דודה רבקה ניגשה אליה.

"תני לי אותה, אני אטפל בה."

ירדנו מהרכבת. דודתי רבקה כשבזרועותיה הפעוטה, אבא, אמא, יולה ואני, כשעל שכמינו ילקוט צד ובתוכו לחם. את דודתנו ו'בתה המאומצת' לא ראינו עוד.
לאחר המלחמה נודע לנו כי חברי ואשתו שרדו את התופת, עלו לארץ, ואחר כך עברו להתגורר בארצות הברית.

בשל עומס התנועה על המסילות הייתה התנועה אטית מאד, והרכבת עצרה בתחנות של ערים שונות.
"לאן אנחנו נוסעים?" שאל נוסע אחד את הפולני שעמד על רציף אחת התחנות.
הפולני רק הרים את ידיו לכיוון השמים ולא הוסיף.

לאחר יומיים של נסיעה עצרה הרכבת באושוויץ, ואנו ירדנו. בתחנה המתינו לנו אנשי קאפו יהודים שכונו "אנשי קנדה" זרקו לכל עבר פקודות בטון גס ובוטה:
"לרדת!"

"להשאיר את כל החבילות!"

"לקחת רק את ילקוטי הצד, את כל החבילות תקבלו מאוחר יותר!"
"להיכנס לשורות!"

הקשבתי להוראות. לפתע שמעתי קול אחר. קול מוכר.
"הוי, השארתי ברכבת את ילקוט הצד שלי," זעקה אמא. בלי לחשוב ולו
רגע אחד קפצתי חזרה לרכבת כדי להביא את הילקוט, אך אחד מאנשי
הקאפו ניגש אלי והחל להכות בראשי בחזקה. ראיתי כוכבים.
"טיפש! אתה לא רואה שהולכים לשרוף אותך? לאן אתה רץ?" צחק.
"הלאה, הלאה, יותר מהר!"

הוריי ואחותי ראו כיצד מתעללים בי, אך נדחפו קדימה בחוסר אונים.
ה"קנדי" גיחך ברשעות, ואני החוורתית מכאב כשראיתי את אבא ואת
אמא צועדים לצד אחד, כשאני ויולה הופנינו לצד אחר. בדברי ימיי יזכר
יום זה לדיראון עולם, כי את הוריי האהובים לא ראיתי עוד.

כאוב וחבול נלקחתי מהתחנה לבית המרחץ, שם התגלתה בפניי הזוועה
בהתגלמותה. בבית המרחץ זיהיתי את מוישה-חוסעד, אחד מאנשי העולם
התחתון של לודז'. כאן הוא התיידד עם מפקד האס. אס. והתמנה לאחד
מראשי המשטרה היהודית כדי להתעלל בבני עמו.

אנו הופשטנו וגולחנו בכל חלקי גופנו, ותפקיד הפושע שהפך לקאפו
ראשי היה לאסוף את כל דברי הערך ולהעבירם לאיש אס. אס. שהיה
ממונה על בית המרחץ. מוישה-חוסעד וחבריו הכו מכות נמרצות יהודי
שהכרנו כמפקד המשטרה בגטו לודז'.

"למה אתה עושה את זה?" צעק גרמני שעבר במקום.

"יש לי חשבון לסגור אתו!" ענה מוישה-חוסעד תוך הטחת אגרופים.
המכות הלכו ונתחזקו, והאיש נפל ללא הכרה. מוישה-חוסעד לקח את
האומלל אל הברז הקרוב, שפך עליו מים, ולאחר שהכרתו חזרה אליו
המשיך להתעלל בו יחד עם קלגסים נוספים. האחד תפס את האיש ברגליו,
השני בידיו, והשלישי הטיח אגרופים בחזהו.

"עזבו אותו! מה אתם עושים?" שאל הגרמני שעבר שוב במקום.

אך לדמיון וליצירתיות של מוישה-חוסעד, השטן בדמות אדם, לא היה
סוף. הוא התיר את החגורה ממכנסיו של האיש, כךך אותה סביב צווארו,
גרר את המסכן לאורך הֶבֶטוֹן עד שהוציא את נשמתו.

"מה קרה לו? מה קרה?" התעניין הגרמני.

"הוא תלה את עצמו," ענה מוישה-חוסעד.

"להשאיר כאן את כל הבגדים פרט לחגורות ולנעליים!" נשמעה ההוראה.
התעודדתי לשמע ההוראה, כי מאוד לא רציתי לוותר על הנעליים
החדשות שלי, אך ביציאה התרשם קאפו אחד מהנעליים המיוחדות

ש'לרגל'י'י.
"ח'לוץ מ'יד א'ת ה'נע'ל'ים!" פ'ק'ד.
ה'ח'לט'ת'י ל'ה'ת'ח'מ'ק מ'ן ה'ה'ור'א'ה.
"ק'א'פ'ו א'ומ'ר ל'ך ל'ח'לוץ - ת'ח'לוץ!" ק'פץ ע'ל'י א'ח'ד ה'ב'ח'ו'ר'ים ו'ה'כ'ה א'ו'ת'י
נ'מ'ר'צ'ו'ת.
ל'ב'י נ'ש'ב'ר ב'י כ'ש'ח'ל'צ'ת'י א'ת נ'ע'ל'י, ו'ב'מ'ק'ו'מ'ן ק'י'ב'ל'ת'י "ה'ו'ל'נ'ד'ר'ק'ע'ס" -
נ'ע'ל'י ע'ץ ה'ו'ל'נ'ד'י'ו'ת.

"י'ע'ק'ב, י'ע'ק'ב!" ש'מ'ע'ת'י ק'ו'ל נ'ש'י ב'ט'ר'ם נ'כ'נ'ס'ת'י ל'ב'ית ה'מ'ר'ח'ץ.
ה'פ'נ'ת'י א'ת פ'נ'י ל'כ'י'ו'ן ה'ק'ו'ל ה'נ'ש'י, ר'א'י'ת'י ד'מ'ו'ת נ'ש'ית א'ך ל'א ז'י'ה'י'ת'ה'...
"י'ע'ק'ב י'ע'ק'ב!" ה'מ'ש'י'ך ה'ק'ו'ל ל'ק'ר'ו'א.
ר'ק א'ז ה'ב'נ'ת'י ש'ז'ו'ה'י י'ו'ל'ה, א'ח'ו'ת'י ה'א'ה'ו'ב'ה. ל'א ה'כ'ר'ת'ה' ב'ח'ז'ו'ת'ה ה'ח'ד'ש'ה.
ה'ר'א'ש ה'מ'ג'ו'ל'ח, ה'מ'ט'פ'ח'ת, ב'ג'ד'י ה'א'ס'י'ר'ה ה'מ'פ'ו'ס'פ'ס'ים, כ'ל א'ל'ה ש'י'נ'ו א'ו'ת'ה
ב'ל'א ה'כ'ר.
"ה'ח'ז'ק מ'ע'מ'ד, י'ע'ק'ב!" ה'ר'י'מ'ה י'ו'ל'ה א'ג'ר'ו'ף.
"ה'ח'ז'י'ק'י מ'ע'מ'ד ג'ם א'ת!" צ'ע'ק'ת'י ב'ב'כ'י נ'ו'ר'א ו'ה'ת'ב'ו'נ'נ'ת'י ב'ה ע'ת ה'ת'ר'ח'ק'ה.

ה'ו'ע'ב'ר'נו ל'ב'ת'י ה'מ'ג'ו'ר'ים, ה"ב'לו'ק'ים", ש'ם ח'י'כ'ת'ה ל'נו "ה'צ'ג'ה" ב'כ'י'כ'ו'בו
ש'ל נ'ב'ל נ'ו'ס'ף, ה'ל'א ה'ו'א 'ר'א'ש ה'ב'לו'ק' ('ד'ע'ר ב'לו'ק א'ל'ט'ע'ס'ט'ע'ר').
"א'נ'י י'ו'ד'ע ש'י'ש ל'כ'ם י'ה'ל'ו'מ'ים ו'ד'ו'ל'ר'ים!" פ'ת'ח ב'נ'א'ו'ם.
"מ'י ש'ל'א י'י'ת'ן א'ת ד'ב'ר'י ה'ע'ר'ך ש'ב'ר'ש'ו'ת'ו, י'ק'ב'ל מ'כ'ו'ת ר'צ'ח!" ה'ז'ה'יר.
"מ'י מ'כ'ם ה'י'ה פ'ע'ם ש'ו'ט'ר?" נ'ז'ר'ק'ה ל'א'ו'ו'יר ה'ש'א'ל'ה.
א'י'ש ל'א ע'נ'ה. ש'ו'ם ש'ו'ט'ר ל'א ר'צ'ה ש'י'ד'עו ש'ז'ה ה'י'ה ע'י'ס'ו'ק'ו, א'ך ד'ע'ר
ב'לו'ק א'ל'ט'ע'ס'ט'ע'ר ל'א מ'ו'ו'ת'ר כ'ל כ'ך מ'ה'ר.
"ה'א'ם ה'א'י'ש ה'ז'ה ה'י'ה?" א'י'ל'ץ ל'ה'ל'ש'י'ן.
"ל'א!"
"ה'א'ם י'ד'ו'ע ל'כ'ם ע'ל ז'ה?" ה'מ'ש'י'ך ל'ל'ח'וץ.
"ל'א!"
"ה'א'ם ז'ה?"
"כ'ן, כ'ן!"

ז'ה ל'א ה'י'ה נ'כ'ו'ן, א'ב'ל מ'ר'ו'ב פ'ח'ד ה'ח'לו א'נ'ש'ים ה'ע'ל'ל'י ע'ל ח'ב'ר'י'ה'ם
ו'מ'כ'ר'י'ה'ם, ה'ן ל'ג'ב'י ע'י'ס'ו'ק'ם ו'ה'ן ל'ג'ב'י ר'כ'ו'ש'ם, ו'א'ל'ה ה'ו'כ'ו ב'א'כ'ז'ר'י'ו'ת ב'י'ד'י'ים
ו'ב'מ'ק'לו'ת ע'ד ל'א'ב'ד'ן ה'כ'ר'ת'ם.
א'ח'ר כ'ך נ'י'ג'ש ה'ק'א'פ'ו ל'א'ח'ד ה'ע'ו'מ'ד'ים, ש'ה'י'ה ל'מ'ע'ש'ה מ'ש'ת'ף פ'ע'ו'ל'ה

מטעמו. הוא פשפש בכליו, 'מצא' כמה דולרים ו'הכה' את ה'עברייך' מכות נמרצות. ה'הצגה' פעלה את פעולתה. כל האסירים התחלחו והוציאו תכשיטים מכל חור וחרוץ שבגופם, מהפה ועד לפי הטבעת. וזקן הבלוק? גיחך ברשעות למראה הדליים הגדולים המתמלאים בזהב, בכסף וביהלומים. מעמד מזווע. גם היום, בארץ מולדתי החופשית, אני נזכר בבעתה במחזה וחתמי בווערת בי.

הערב ירד. אם בשמים זרחו כוכבים או לא, אינני זוכר. קרוב לוודאי שלא.

ואם כן, מי בכלל יכול היה לצפות אז ביפי הבריאה.
"לישון!" ניתנה עוד הוראה.

התיישבנו צמודים זה לזה כל הלילה, ועם עלות השחר הועברנו לבלוק אחר. התמקמנו, וכיוון שלא עבדנו יצאנו לסיבוב במחנה.

לפתע, כמו מתוך חלום, ניצבו מולי לייבל, דודי האהוב והנערץ, ולידו יוסף מאיר, בנה של דודתי פריבה ורטצקי, אחות אבי.
"יעקב!" קראו השניים כלא מאמינים.
"יעקב, אל תדאג, אתה מסודר!" הוסיף יוסף מאיר נרגש.
"מסודר? איך?" התעניינתי.

"פגשנו כאן את שמידט. הוא עובד כספר בבית החולים."
שמידט, בן דוד רחוק שלי, נשלח כבר בתחילת המלחמה למחנה עבודה. מהמחנה העביר מכתבים אל דודתי פריבה, אמו של יוסף מאיר, בבקשה להעביר אליו בגדים. בראשיתה של המלחמה הדבר היה עדיין אפשרי, ודודה פריבה לא אחת נענתה לבקשתו. איך שגלגל מסתובב... דרך הבן יכול הוא להשיב לה כעת כגמולה הטוב.
"בכל יום באחת בצהריים," לחש דוד לייבל כממתיק סוד, "הוא מביא לנו שאריות מהאוכל של החולים."

בדיוק בשעה אחת, עמדתי על יד הגדר המפרידה בין המחנה לבית החולים. דוד לייבל יצא אלינו עם חתיכות גדולות של לחם וצלחת ענקית עמוסה באוכל, עד כי לא הצלחתי לסיים את הכול. אין מילים שיתארו עד כמה הייתי אסיר תודה לבן דודי הרחוק.

אחרי הארוחה הדשנה ההיא שזימן לי הספר שמידט המשכתי לסייר במחנה.

"על יד הבית ההוא אוספים אנשים לעבודה," שמעתי מישהו אומר, "נגרים, מסגרים, צבעים ועובדי זכוכית," אמר ולא יסף.

לא חשבתי ולו לרגע, וכבר עמדתי בתור מול הפולני שבחן את המועמדים.

"איזו הכשרה מקצועית יש לך? היכן עבדת?" חקר.

"אני חרט, עבדתי במחרטה," שיקרתי...

על מנת לבחון אותי נשאלתי לאיזה כיוון מסתובבת המחרטה.

"המחרטה מסתובבת לכיוון המפעיל," עניתי בביטחון.

מכיוון שלא אחת ביקרתי בבית המלאכה ששכן ברחוב שבו גדלתי ואהבתי להתבונן בעבודת החרט, ידעתי את התשובה.

התקבלתי לעבודה, ומרוב התלהבות רצתי מיד אל לייבל ואל יוסף מאיר ואמרתי להם:

"בואו גם אתם להירשם!"

השניים סירבו להצעתי: "עזוב, לך תדע לאן לוקחים אותך. כאן לפחות מובטח לנו אוכל."

למעשה כולנו הבנו שאנו נמצאים במחנה השמדה. הארובות שפלטו אש ולא רק עשן לא הותירו ספק בלב איש מאתנו. קרוביי בחרו שלא לצאת לעבודה, אני בחרתי לצאת. כשנפרדנו חיבק אותי דוד לייבל ואמר:

"יעקב, אני בטוח שיהיה לך טוב."

שני בני משפחתי האהובים לא שרדו. הם נספו במחנה.

למחרת הוכנסתי לבלוק שבו ישבו יהודים המיומנים בפעולת הקעקוע. נצטוויתי לגשת אל אחד מהם ולהפשיל את השרוול. הייתי רעב וכואב מכדי לחוש כאב פיזי או השפלה.

"אם מקעקעים אותי, אם מסמנים אותי," חשבתי בלבי, "אות הוא שאשלח לעבודה ולא למשרפה..."

עתה כבר לא הייתי יעקב קניג. זהותי החדשה הייתה B 8383.

גליביץ

אחרי ארבעה ימים באושוויץ, נטוש ובודד, אני עובר למחנה גליביץ.

כשהלב קרוע מגעגועים למשפחתי, כשאני מנסה לשכוח את זוועת מחנה האימה, עברתי למחנה העבודה גליביץ. ידעתי שצריך כוח נפשי כדי לקיים את שגרת החיים הקשה במחנה, וכוח פיזי בשביל לעמוד בעבודת הפרך שוודאי תוטל עליי במחנה בתמורה לחיי.

לא נשלחנו מיידית לעבודה, אלא לאחר הסגר בן חודש ימים. "זו הדרך שלנו למנוע מהגרמנים הידבקות במחלות," הבהירו. עם תום ההסגר ולאחר הבדיקות הרפואיות שעברנו, חולקנו לבלוקים.

באושוויץ התנהלו חיינו בצל המשרפות, לכן כשנשלחתי למחנה העבודה גליביץ ההקלה הייתה גדולה. גם כמות האוכל ואיכותו היו טובות יותר: מדי יום קיבלנו כחצי קילוגרם לחם וכן תוספת של גבינה או של נקניק. גם התנאים ההגיינים היו טובים בהרבה.

"משביתי השמחות" היו אנשי האס. אס. והסדיסטים שמילאו את תפקידי הקאפו. הם התעללו בנו לשם התעללות. במחנה זה היו המכות עניין של יום-יום. במסדר הנוכחות – כל מי שזז שלא לפי פקודה נענש בחמש-עשרה מלקות לפחות, והמספר הלך וגדל: השני קיבל עשרים מלקות, השלישי שלושים וכך הלאה. בכל יום ראשון בשבוע קיבלנו "תשלום מיוחד": הועמדנו בשורות במגרש המסדרים. מולנו ניצבו שולחן עץ וכיסא שעליו ישב מפקד המחנה. העובדים שעברו "עברה" במהלך השבוע, ולו הפעוטה ביותר, הושכבו על השולחן באופן שלא אפשר להם לזוז. אומללים אלו נענשו במלקות על ישבנם, גם כאן על פי 'חומרת' המעשה: פעם עשר מכות, פעם עשרים וכך הלאה. אדם שיכול היה לשאת את עוצמת הכאב ושכב שקט, זכה. הוא קיבל פחות מכות, אך מי שרעד, קפץ או צעק קיבל מכות נוספות, לעתים עד מוות.

נוסף למסכת הכאבים הפיזיים וההשפלות פחדנו נורא מהסלקציה: מדי פעם נבדק מצבנו, ומי שמצבו הגופני הורע נשלח מיד לאושוויץ.

במחנה גליביץ 1, היו כלואים עוד לפנינו שבויים רוסים. באחד הלילות ניסו הרוסים לברוח מהמחנה, וככל הנראה נתפסו כולם. כדי להפחידנו

ולמנוע ניסיון בריחה גם מצדנו, הביאו הגרמנים את השבויים שנתפסו אל המחנה שלנו ותלו אותם במגרש המסדרים, כשכולנו צווינו לעמוד ולצפות במחזה הנורא.

אחת העבודות המבוקשות יותר בגליביץ הייתה במטבח. חיינו היו כידוע תלויים במנת המזון הבאה. והיכן אפשר להשיגה אם לא במטבח? "יעקב, לא תאמין! מנהל המטבח הוא יהודי מלינצ'יץ", הפתיע אחד החברים.

רצתי אל מטבח המחנה.

"תגיד! אתה באמת מלינצ'יץ?" התעניינתי.

"ל... א, גמגם.

"אני קניג, נכדו של געצל המוהל", התעקשתי.

"געצל המוהל?" חזר אחריי במבטא יהודי, אך בן-רגע התעשת והמשיך:

"ל... א, ל... א, "התקשה בהגייה הרוטה של הברות, "אני לא מלינצ'יץ."

לי היה ברור שהאיש מכיר את סבי, אך מסיבה כלשהי התכחש לעברו, ואני ידעתי שבזה תמו סיכויי לקבל עבודה במטבח.

למחרת היום נכנסו גרמנים אל הבלוק.

"יש מביניכם בנאים?"

איש לא ענה.

"לא חייבים להיות בנאים מקצועיים", הסבירו, "די במושג כלשהו בבנאות."

"כן", עניתי.

מכאן ואילך יצאתי לעבוד מדי בוקר בתיקון כבישים ומדרכות.

יום אחד הודיע מפקד המחנה שברצונו לבנות "מתקן צלצול", שיזעיק

בקולו את האסירים למסדר או לכל התכנסות אחרת. הסכמתי ליטול על

עצמי את המשימה, אף שלא היה לי שמץ של מושג כיצד פועל מכשיר

כגון זה. אך נראה כי חיי הבלתי אפשריים חידדו את היצירתיות שבי...

את המתקן בניתי משני עמודים ניצבים, שעליהם הנחתי כמשקוף פס של

מסילת רכבת וממנו השתלשלו חמישה פסי מסילה בגדלים שונים. ההקשה

על כל אחד ואחד מהם יצרה צליל אחר.

"יעקב הזה אמן אמיתי", אמר המפקד.

מאז קיבלתי את הכינוי: 'המְאֹרָר', כלומר הבנאי.

אבל למעשה מצבי לא השתנה באורח משמעותי, והחיפוש אחר אוכל

המשיך להיות מרכזי. מהרגע שפקחתי את עיניי ועד הרגע שבו נעצמו

חשבתי רק איך משיגים פרוסת לחם, כף מרק, נתח בשר. הלכתי אל הבלוק אלטעסטער והצעתי לעצב גינה סביב הכניסה לבלוק. הצעתי התקבלה. מצאתי מדשאה יפה ליד גדר המחנה, גזמתי את הדשא ויצרתי מרבדים ירוקים בצורות שונות ויפות: משולש, ריבוע, עיגול וכד'. אחר כך בניתי מלוחות עץ מעין 'אלונקה', שעליה העמסתי את המרבדים והעברתי אותם ליד הצריף שלנו. האדמה הייתה קשה ועדרתי אותה במשך זמן רב כדי לרככה, ואז הנחתי את מרבדי הדשא והשקיתי אותם בנדיבות, בלי לחסוך במים. התוצאות ניכרו לעין, והכול התפעלו מהגינה היפה. הייתי מרוצה מעבודתי, ידעתי שכך אני מתמקצע גם כאמן גינון בנוסף לתפקידי הקודם, אך השכר העיקרי היה מנת מרק.

הראש היהודי שלי לא נח לרגע והמשיך להמציא פטנטים: בקצה הבלוק עמד חדרון קטן של הבלוק אלטעסטער. היו בו מיטה, ארון קטן ותנור לחימום ולבישול. הצעתי לאיש לצפות את הקיר ליד התנור בלוחות אסבסט, אשר ישמשו כחומר בידוד למניעת שרפות. לא הרחק מהמטבח, בקצה המחנה, היו צריפים חדשים. פירקתי את קירותיהם, הוצאתי את לוחות האסבסט שהכילו, חתכתי את החומר לפי מידות וציפיתי את הקיר של זקן הבלוק. ברור היה לי שאם יוודע מאין נטלתי את הלוחות יירו בי בו במקום, אבל הרצון במרק היקר מפז גבר על כל שיקול אחר. הבלוק אלטעסטער, שהחל לכנותני "הבנאי שלי", הזמין עבודה ועוד עבודה. פירוש הדבר: צלחת מרק ועוד צלחת...

"וייקחו אבנים ויעשו גל", כך כתוב בספר בראשית. כך היה גם בימי ראשון בשבוע בגליביץ, שהיו ימי שבתון. כדי שלא נשתעמם חלילה עסקנו בהעברת אבנים מצדו האחד לצדו האחר של המחנה. אכן, בקצה אחד של המחנה עמדה ערמה גדולה של אבנים גדולות מאוד, ואנו העברנו אותן לנקודה המרוחקת ביותר. שבוע אחר כך הורה המפקד: "להחזיר את האבנים למקומן הקודם." מי שתש כוחו ונכשל במשימה קיבל מכות, כמובן. לכן השתדלנו לעמוד על יד הבחורים החלשים יותר כדי לסייע להם לשאת את האבן הכבדה. לעתים אף התחלפנו במסע, כדי שהחלש יישא אבן כבדה פחות.

בחדר הקילוף במטבח המחנה עבדו פועלים קבועים, אך בימים שבהם הייתה עבודה רבה חיפשו מתנדבים כתגבורת. רציתי מאוד להתקבל לתפקיד כדי להיות "קרוב לצלחת", פשוטו כמשמעו: המקלפים קיבלו בכל

יום מנת מרק נוספת, וכשאישי לא ראה הם גם הצליחו לדחוף לפה תפוח אדמה חי. שמחתי לקלף ירקות ושמחתי עוד יותר כשנתבקשתי להביא מהמרתף ירקות נוספים לקילוף! אז יכולתי להחביא גזרים בתוך הבגדים... על בשרי למדתי שאם תופסים עובד הלוקח אוכל ללא רשות התוצאה מרה, אך מי פועל על פי ההיגיון כשהבטן נפוחה מרעב?

חלף כחודש ונשלחתי לבית המלאכה לתיקון קרונות (גליוצער וואגענוערק). היה זה מפעל אדיר במידותיו שאותו חצו מסילות ברזל רבות. לאורך המסילות ניצבו בתי מלאכה: אחד לתיקון הגלגלים, השני לתיקון הקפיצים והשלישי לתיקון שמשות. תפקידי היה להעביר קרונות ממסילה למסילה באמצעות פלטפורמה.

שוב הייתה לי סייעתא דשמיא. כל הקרונות שנכנסו לגלייביץ עברו דרכי. פעמים רבות התקלקלו קרונות בעיצומה של נסיעה ולא יכלו להגיע ליעדם. הם נשלחו לתיקון בבית המלאכה שלנו, לעתים על תכולתם: תפוחי אדמה, גזרים, עגבניות ועוד ועוד... מובן שבמקרה כזה אספנו מלוא הכיסים.

אחד מרגעי השמחה הנפלאים במחנה הנורא היה לאפות תפוח אדמה אצל אחד הנפחים. טעם גן עדן בלב הגיהנום. אולם פעם אחת נתפסנו ובכיסינו תפוחי אדמה ומיד נרשמנו בפנקס השחור.
"מחכים לך במשרד," הודיע לי למחרת היום הקאפו הראשי.
רעדתי מפחד על אף ששמעתי מאחוריי את קריאותיהן של הנשים הנוצרות שעבדו אתי: "שלא תרביץ לו! שלא תרביץ לו!!!"
במשרד נשאלתי אם אכן גנבתי את תפוחי האדמה. ידעתי ששמי מופיע בפנקס ואין כל טעם לשקר, לכן הודיתי. שני ה"נאשמים" הנוספים הכחישו, אך ללא הועיל.
"אתם רשומים בפנקס!" צרחו לתוך אוזניהם.
"מי רוצה להיות הראשון לקבל את המכות?" נשמעה באוויר השאלה.
"אני!" אין לי מושג מאין לקחתי את העוז.

קיבלתי עשר הצלפות, והכאב צרב בי כמכת חשמל. זעקותיי כמו קרעו את הרקיע. הבא בתור שמע את צרחותיי, ניסה להתנגד כשהוא זז מצד לצד, לכן קיבל "ריבית": עשרים הצלפות. השלישי, שהיה עד לסבל הנורא של שנינו, יצא מדעתו, והחל להשתולל ולדחוף את המלקים. בתגובה הוכה, הוכה והוכה עד לאובדן ההכרה. הוצאנו אותו מהמשרד, שפכנו עליו

מים כדי להעירו, כך הצלנו אותו ממוות.

שתי המנהלות שעבדו עמנו היו פולניות. בן זוגי לעבודה היה יהודי הונגרי, ובכוחות משותפים ביצענו את משימתנו המסוכנת: קשירת שני קרונות זה לזה. פועל אחד עמד ודחף בחוזקה קרון על המסילה, עד שנע לבדו מכוח התנופה. הפועל האחר עמד ברווח שבין הקרונות, וכשזה הצטמצם דיו היה עליו להשחיל וו ברזל שחיבר בין הקרונות ולנתר הצדה, כדי שהקרון לא ימחץ אותו.

יום אחד חזרתי כדרכי מהעבודה, ובשטח המחנה ניתן היה לחוש בתכונה מוזרה.

"בחדר הרחצה הענקי מתקיימת תפילה," בישר לי חברי ההונגרי. היה זה א' בתשרי, ראש השנה. נכנסתי לחדר הרחצה, ובהתרגשות גדולה ביותר הצטרפתי ליהודים, בעיקר יוצאי הונגריה, שעמדו בעיניים לחות והתפללו.

"לפני הימים הנוראים," הוסבר לי, "רשמנו על פיסות נייר תפילות מהזיכרון." באותו היום בירכנו איש את רעהו בברכת "לשנה טובה תיכתב ותחתם," והרבינו בתפילות ובתחינות. וכמו בראש השנה, כך גם ביום כיפור. הגוף רעד לשמע "כל נדרי ואסרי". נזהרנו מפני הגרמנים, אבל הצלחנו להתפלל, אפילו בקהל בן עשרות אנשים. בעל התפילה קרא מפתקאות ששימשו סידור. הוא זימר, ואנחנו חזרנו אחריו בחיל וברעדה, כמנהגנו מימים מימה.

במעמד זה קראנו: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה." בשמחת תורה העלים עין הקאפו של הבלוק, כשהתארגנו בבלוק לשירה וקיווינו שתחינתנו בחודש תשרי תיענה ויקרע ה' את רוע גזר דיננו.

בערבים התפללנו, אך בימים המשכנו לעבוד בעבודה המסוכנת עד מאוד. לא הייתי מודע לגודל הסכנה, עד הטרגדיה שאירעה באחד הימים. עמיתי לעבודה נלחץ בין שני 'בופורים' – קפיצים שחיברו בין הקרונות. הוא נפצע קשה, הועבר למחנה ושם מת מפצעיו.

מיום קשה זה עד שהגיע "משלוח" נוסף של יהודים מהונגריה, עבדתי לבדי. יום אחד השתוממתי למראה נער עדין שניגש אליי ואמר: "שמי הוא מְעַקֵּל, מעתה אעבוד אתך."

"איך שהוא נראָה, אני אבוד, " חשבתי בלבי, "הוא לא מסוגל להרים בידו פיסת נייר. חוץ מזה, " הפלגתי בייאוש, "הוא ודאי יגרום לשנינו להיהרג בעבודה הזאת."

התאמצתי להתעשת ושאלתי: "מהיכן אתה?"

"מהונגריה."

"מה?!"

"מהונגריה."

גם קולו היה רפה!

"וכיצד הגעת לכאן, לגלייביץ?" שאלתי, "הרי שולחים לכאן רק בעלי מקצוע..."

"מדי פעם עזרתי לאבי בחיתוך עצים, ובהתקרב חג הסוכות עזרתי לאבא להקים סוכה. מששאלו אותי באושוויץ למקצועי, מתוך הביטחון שהיה לי בה' יתברך, אמרתי להם 'נגר אני' וכך הגעתי לכאן," ענה חלושות. "אכן אין לי כישורים מקצועיים," המשיך ללחוש בעודי בוהה בו מוכה הלם, "אבל יש לי ביטחון בה'!" המשיך העלם, שהיה נצר למשפחת רבנים, נין ונכד לאדמו"ר מזלוצ'וב.

ריחמתי על מעכל. לא יכולתי לשים בידיו כל עבודה רצינית. לבחור החולמני היו אכן ידיים שמאליות. שתי הפולניות שעבדו כפועלות ראשיות על הפלטפורמה התלוננו בפניי שוב ושוב על תפקודו הלקוי של הצעיר. "הבחור הזה קדוש," לחשתי להן פעם.

לא ייאמן, אבל הן קיבלו את דבריי כלשונם! מתברר שגם גויים נוטים להיאחז במופלא ובנשגב כשהם נתונים במצוקה. מכאן ואילך לא רק שהפסיקו להתלונן, אלא הוסיפו לו מדי פעם חתיכות לחם למנה היומית.

מדי יום הגיעו עשרות קרונות לתיקון, ואנו עבדנו בשתי משמרות ביום ובלילה. באחד הלילות נכנסתי לקרון כדי לתפוס תנומה, ופתאום דפיקה על הגב, ואני קפצתי בבהלה.

"אל תיבהל, זה רק אני. בוא תגיד אתי קפיטעל (פרק) תהילים," הציע חברי החדש.

ישבנו בחושך שנינו וקראנו דברי תהילה ושבח לה'. מעכל הצעיר פתח, ואני חזרתי אחריו. מעכל הוא מהבודדים שהצליח להניח יום-יום תפילין. ההונגרים הצליחו להציל זוג תפילין אחד, שאותו העבירו בחשאי מיד ליד. מפעם לפעם היה מציע לי: "תגיד עמי תהילים," או "תתפלל עמי ערבית."

לעתים היה מזכיר לי: "ברכת את המזון?"
באחד הימים הגיע לעבודה בלי מנת הלחם שלו.
"מעכל, היכן הלחם שלך?"

הוא התחמק בלי לתת תשובה ברורה, אבל אני המשכתי לחוץ:
"מעכל, אני אשבור לך את השיניים אם לא תגיד לי היכן הלחם!"
"היה לי חלום רע והחלטתי לתת צדקה... מסרתי את רוב הלחם לצדקה,
לרב מהונגריה ששהה במחנה..."

חודש כסלו. קור עז. חג החנוכה. בבית המלאכה עמד ארון מעץ ובתוכו
חלקי חילוף לקרונות וציוד לעבודה.
"בוא נדליק נרות," התלהב הצעיר.
"השתגעתי?!"

הגרמנים, אשר חששו מהפצצות אוויר, אסרו בתכלית האיסור כל
הדלקת אש או אור אחר בשעות הלילה, ולא הבנתי איך הוא מעז. אבל
הספקתי להבין שמעכל לא יוותר על מצווה, יהיה הסיכון הכרוך בה אשר
יהיה. אלכסנדר רובינשטיין, חבר של אבי, שהיה חשמלאי, הבטיח לעזור.
לקחנו קופסת פח ומילאנו אותה בשמן. פרמנו חוטים מהבגדים שלנו,
והרי גם פתיל. ואש? ובכן, אחד ממנהלי העבודה הגרמנים נתן לאלכסנדר
מצית. פתחנו את שתי דלתות הארון והכנסנו לתוכו את החנוכייה
המאולתרת. רובינשטיין, חבר בשם רוזנברג ואני עמדנו נרגשים, כשקולו
הרך של מעכל עלה באוויר:
"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק
נר של חנוכה."

"מעכל, די, צריך לכבות!" אמרתי רועד מפחד כעבור דקות.
"עוד קצת. עוד מעט," ניסה הבחור למשוך זמן.
"מעכל, די!" ידעתי שאם תיתפס ה"חנוכייה" דולקת יהיה זה סופנו.
"עוד קצת, עוד קצת..."

לפתע נשמעה צפירה המזהירה מהתקפת מטוסים של בעלות הברית.
אנשי קאפו הגיעו במרוצה וזירזו אותנו לרדת לשוחות תוך הכאה במקל.
את השוחות הללו חפרנו עם תחילת העבודה בבית המלאכה. היו אלה
תעלות עמוקות שדפנותיהן ותקרתן חופו בקירות של קרונות ישנים. מעל
השוחה שפכנו את האדמה שהוצאה בחפירה.

שכחנו את הנר דולק!!! נזכרתי בבעתה. מאימת הקאפו והמנוסה לא
כיבינו את הנר, חששנו שהארון יתלקח (הוא היה ספוג בשמן), והגרמנים

יגלו שהדלקנו אש, בניגוד לתקנות, ועוד יוסיפו כי בגלל להבת הנר זיהה ה"אויב" את מטרתו...

"הוי! איזה אסון!" רטטו שפתינו. אך עד מהרה סיימו המפציצים את מלאכתם ועברו ליעדם הבא. אנו שבנו לבית המלאכה כדי להיווכח כי "שלוחי מצווה אינם ניזוקים".

הארון לא נשרף. מצוות הדלקת נרות החנוכה קוימה כהלכתה ועברה בשלום.

בראש השנה האזרחית, 1945, עלה מן המטבח ניחוח נעים באפנו. התברר שלכבוד החג הוכן עבורנו מרק עשיר במיוחד, וגם הכמות גדולה מהרגיל.

חזרנו מהעבודה, ראינו את הסירים המהבילים עומדים לפני המטבח. התחננו לגימה, אך מיד ניתנה הוראה מפורשת: "אין מרק לפני ניקיון יסודי בבלוקים." לאחר הניקוי והקרצוף נשלחנו, נציגים מכל בלוק ובלוק, לעמוד בתור במטבח, כדי לקבל את מה שהובטח לנו. אני הייתי נציג בלוק מספר 11 ועמדתי בתור כאשר צויתי. רק בלוק מספר 10 לא שלח נציג, כי דיירי הבלוק לא סיימו את מטלת הניקיון. החשכה ירדה, והגיעו לאוזנינו שמועות שאנשי בלוק 10 לא התעצלו או התרשלו, אלא שברנשטיין, הקאפו היהודי המופקד עליו, החליט להקפיד עליהם יותר מאשר כרגיל, והורה להם לקרצף ולשפשף שוב ושוב באותו המקום.

באותו לילה הועברה שמועה מפה לאוזן: סירי מרק עומדים ללא משמר. התגנבנו למקום עם צלחותינו, פתחנו את המכסים ואכלנו עד כלות מן המרק הטוב. הדבר הגיע לידיעתו של אותו ברנשטיין. הוא הגיע בריצה למטבח וראה אותי לוגם מתוך הצלחת הגדושה. נסתי על נפשי והוא אחריי. המשכתי לכיוון הגדר, שלאורכה מגדלים ושומרים, והוא אחריי. תוך מנוסה השלכתי לעברו את הצלחת, שיניתי כיוון ורצתי אל הצריפים. הוא הצליח להשיגני, הכה אותי מכות נמרצות וניסה לגרור אותי למזכירות המחנה. ידעתי שאם אגיע למזכירות לא אוכל יותר לראות אורו של יום. "הייתי רעב, רחם עלי!" התחננתי על נפשי.

אינני יודע מדוע, אך לבו היהודי של ברנשטיין נעור בו לפתע. הוא המשיך להכותני עוד כמה רגעים ואחר כך הלך לדרכו. לימים נודע לי שהוא נספה במחנה בלעכאמר.

במחנה לא האזנו לרדיו ולא קראנו עיתונים, אבל באוויר הייתה תחושה

שמשוהו עומד לקרות... שאון ההפצצות נשמע חזק ותכוף יותר ויותר, ועבורנו היה זה קול ערב, קול המבשר.
כשבועיים לאחר "תקרית המרק" קיבלנו הוראה לחזור למחנה באמצע היום. שתי הפולניות, שהבינו כנראה שזה סופנו, פרצו בבכי.

כעבור ארבעה חודשים וחצי מיום כניסתי לגליביץ, יום שישי, ראש חודש שבט, תש"ה (15 בינואר 1945), עזבתי בשעה שש בבוקר את המחנה הידוע לשמצה לבלי שוב. בזאת תם פרק נוסף בחיי, שבו היה שותף הנער המופלא מעכל, שלימים היה לר' מעכל, האדמו"ר מנתניה.

צעדת המוות

צעדות המוות נמשכו מקיץ 1944 ועד סוף המלחמה. במהלכן נרצחו או מתו מרעב כרבע מיליון אסירים. תחת משמר כבד ובתנאים בלתי אנושיים צעדנו למרחקים במשך תשעה-עשר ימים. ימים של רעב, ימים של קור, ימים של התעללות.

טיפות הגשם קפאו במרומי האוויר, מסביב שלג וקור קשים מנשוא, ואנו יצאנו לבושים בפֶּשֶׁקֶס - בגד הפסים הדק מגלייביץ - לצעדה הנוראה, שלימים תקבל את הכינוי "צעדת המוות". לא ידענו לאן ומה המטרה, צעדנו ביום ובלילה, ללא אוכל וללא מים. בכל לילה עצרנו בכפר אחר כדי ללון באסמים. הצבא הגרמני תיאם מראש עם ה"כפריים המארחים" שיספקו לנו מרק. תשושים מרעב הגענו אל הכפר שבו חיכו לנו צלחת מרק, ולעתים גם לחם. כפריים נדיבים במיוחד הכינו עבור הצועדים מרק סמיק, ששימש מקור לאנרגיה והקל על הצעדה למחרת. מנגד הגישו רבים אחרים מרק דל, שדמה יותר למים דלוחים שנספגו מיד בגוף, ולמחרת התמוטטו צועדים רבים על אם הדרך ונורו למוות על ידי הגרמנים. לקורטוב של חסד ונחמה זכינו בוקר אחד: ביציאתנו מאחד הכפרים רדפו אחרינו כמה מילדי הכפר וזרקו לנו פירות וירקות. חיילי האס. אס. שליוו אותנו ניסו להבריח את הילדים הטובים, אך בלא הצלחה. הקטנטנים דלקו אחרינו כברת דרך ארוכה והשליכו לעברנו את מטענם. אין ספק, אפילו במצבים קשים יש רגעים קטנים של אושר.

"להחזיק מעמד, להחזיק מעמד, להחזיק מעמד", לחשנו לעצמנו וזה לזה. ידענו שאסור להיכנע לחולשה ולעייפות. אסור לנוח, ולו לרגע אחד, כי מי שנפל או פיגר בהליכתו נורה למוות ללא כל התראה. בכל בוקר לפני היציאה ערכו אנשי האס. אס. ספירה, וכשגילו שמישהו חסר לא שאלו למה ומדוע, אלא ירו לתוך האסמים שסביב המגרש שבו ישנו, כדי לוודא שאיש אינו מתחבא.

אירוע רדף אירוע באותם ימים של תופת. פעם נורה אסיר אחד ברגלו והתמוטט על הארץ. בלית בררה המשכנו לצעוד כאילו לא אירע דבר, ולפתע הופיע בריצה גוי כפרי מהסביבה. "יהודי נשאר פצוע שוכב בשטח!" קרא לעבר איש אס. אס.

איש האס. אס. רץ אל הפצוע, הרים אותו בכוח והכניסו לאחת השורות, אך האיש לא יכול היה ללכת. עזרתי לו, ובקטעים מסוימים אף סחבתי אותו על כתפיי לאורך קילומטרים. ציוד רפואי מסודר לא היה, כמובן, אך בכל זאת הצלחנו לחבוש את פצעו ולהחליף את התחבושת מדי בוקר.

"להיכנס לבלוקים וללכת לישון!" ההוראה ניתנה מיד עם הגיענו למחנה בלעכאמר, שבו עברו אסירים ממחנות רבים.

"רוצו לחדר הרחצה של המחנה," התלחשו סביב, "עומדים שם דוודים מלאים במרק ירקות!" הלכנו לחדר הרחצה הענקי, שם מצאנו את הדוודים המלאים. אכלנו ואכלנו, עד ששבענו והלכנו לבלוק. שהיה מחומם. לראשונה ישנו במשך כל הלילה בתחושה בלתי מוכרת: הגוף אינו קופא, והבטן אינה ריקה. אכן הרגשה נעימה.

"על יד המטבח מחלקים לחם," עברה השמועה ברחבי המחנה למחרת היום.

"הלחם של המחנה שלך חולק ואזל," אמרו לי בהגיעי בריצת אמוק למקום החלוקה.

החלטתי לנסות את מזלי במקום החלוקה של יוצאי מחנה אחר, אך קאפו שעמד במקום ראה אותי ודאג שלא אקבל. נותרתי רעב כשהייתי.

מאוחר יותר סופר לי שלאחר עזיבתנו את מחנה בלעכאמר פרץ אליו הצבא הרוסי והחל יורה בגרמנים שבמחנה. הגרמנים נסוגו, אך כעבור יום ערכו מתקפת נגד והצליחו לגרש את הרוסים. בקרב זה נהרגו יהודים רבים, ורבים אחרים ניצלו את המהומה, ברחו מהמחנה והתחבאו אצל כפריים בסביבה. לעתים מסרו תושבי הכפרים הגרמנים את היהודים המתחבאים לאנשי האס. אס. ואלה ירו בהם והרגום.

מהמחנה המשכנו לצעוד לכיוון צ'כיה, עד לסודטים, משם בחזרה למחנה גרוסרוזן שעל יד ברסלאו. בגרוסרוזן עשינו את הלילה, ולמחרת הועלינו לרכבת אל בוכנוואלד, בידנו חצי כיכר לחם שחולק לכל אחד מאתנו.

בקרן שמר עלינו חייל גרמני זקן. הקשיש נשא אמנם נשק, אך נמנם. בזמן אחר ובמקום אחר היה עולה בדעתי לנצל את הרגע ולברוח, אבל כאן המחשבה כלל לא עלתה בדעתי. לאן נברח ואיך, כשאנו לבושים

כאסירים, צמאים ורעבים?

כשמראות גדרות התיל, הצריפים, הדרגשים ומכות הרצח ממחישים את גורלי ניסיתי לשמור על שפיות הדעת, להאמין שיש עתיד, וכך עברתי את ארבעת הימים הרעים ברכבת לבוכנוואלד, כשסביבנו רבים שאינם מחזיקים מעמד ומתים.

בוכנואלד

ביום ראשון, 4 בפברואר 1945, הגענו למחנה בוכנוואלד, שלרגע נראה מקום אנושי יותר מאלה ששהינו בהם עד עתה. השומרים והקצינים כמו נראו טורפים ואכזריים פחות. בהגיענו הוכנסנו למטבח ענקי שבנייתו טרם הושלמה. למבנה היו רק רצפה וקירות, את הגג טרם הרכיבו. אספנו פלטות מעץ, העמדנו אותן בשיפוע לקיר ושכבנו תחתיהם. הרי פתרון יצירתי ללינה בתנאים סבירים יחסית.

המבנה היה אפל בלילה כי תאורה לא הייתה. אסירים רוסיים ניצלו זאת וגנבו לי ולחבריי את הכובעים שחבשנו לראשנו (בשל היעדר הגג), כדי למוכרם למחרת תמורת פרוסת לחם.

קעבור כמה ימים, בשעת לילה, ניצלתי אף אני את החשכה, ובלי לשקול את הסכנה שבדבר ניגשתי אל קבוצת האסירים הרוסיים שישבה בצוותא וחיש מהר – אחת, שתיים, שלוש, ארבע – משכתי מראשיהם ארבעה כובעי ברט. החושך הקל עליי את המנוסה, וכך השבתי לנו הן את הכובעים הגנובים והן את כבודנו... אם לדייק, שני כובעים הענקתי לשניים מחבריי, כובע אחד לעצמי, ומכיוון שכבר חוויתי חוויה של גנבת כובע, השארתי לעצמי כובע אחד לעת צרה.

באחד הימים הוצאה הקבוצה כולה אל מחנה אהלים ("צעלטען לאגער") שהיה בשטח רטוב ובוזי. כשהגענו למאהל כמעט לא יכולנו לעמוד, כי הרגליים שקעו בבוץ. על האדמה הזו עמדו אוהלים שדפנותיהם מורמות, וניתן היה לראות כי במקום הזה לא נוכל לא לעמוד, לא לשבת וגם לא לשכב.

"אנחנו לא נכנסים לשם!" הכריזו הרוסיים והפולנים.

"מה זאת אומרת 'לא נכנסים'? הגרמנים יהרגו אתכם," אמר הקאפו.

"שיהרגו אותנו! לאוהלים האלה אנחנו לא נכנסים," השיבו באומץ לב ופתחו בשביתה. כך עמדנו שם יום שלם, עד להודעת הגרמנים:

"בסדר! אתם עוברים לבלוק!"

אינני יודע מה היה מהנה יותר, המאבק על הזכות לישון כבני אדם או הניצחון בוויכוח. "בסדר, אתם עוברים לבלוק..." לשמוע משפט שכזה מפי גרמנים?! אכן, ניצחון אמיתי! הוכנסנו לבלוק שבו כל מיטה הייתה בת שלוש קומות, ובכל קומה נקבעו שישה-עשר מקומות שכיבה. העיקר שיש

מקום להניח בו את ראשנו. נשכבנו איש איש בשטח מחייתו הקטנטן, פולנים, רוסים, איטלקים, ליטאים ויהודים. שכבנו שניים-שניים בכל דרגש, וכשמישהו צריך היה להסתובב, להחליף צד או לצאת להתפנות בדלי שעמד בכניסת הבלוק, נאלץ היה להעיר את שותפו לדרגש.

הימים חלפו ללא מעש. כמעט לא נשלחנו לעבודות כפייה במחנה. מדי פעם, כדי "להפיג את השיעמום", הוציאו אותנו הגרמנים לשטח כדי לאסוף אבנים.

בחלוקת הלחם דרשו הכול את ה"חלק הקשה", כי הוא משביע ומזין יותר. איש לא רצה את ה"אמצע" (החלק הרך).
"עושים הגרלה", החלטנו.

חילקנו את כיכר הלחם לארבעה חלקים, אחד האנשים כיסה בכף ידו את אחת החתיכות ואחר קרא בקול:
"למי מיועדת חתיכה זו?" השאלה נשאלה ברוסית כיוון שרוב שוכני הבלוק היו רוסים.
"לזה!" הפור נפל.

פעם החלק הקשה עלה בגורלו של פלוני ופעם בחלקו של אלמוני.

בשבוע האחרון לשהותנו בבוכנוואלד ניתן היה לחוש שינוי באוויר. "משהו קורה", חשבנו לשמע היריות והפצצות שנשמעו למרחוק.
"על כל היהודים לעזוב את הבלוקים לאפלפלץ!" – נשמעה ההוראה. ידענו שהיציאה למגרש המסדרים אינה יכולה לבשר טובות. רק יהודים? עוד סימן רע! אני וחמישה יהודים נוספים התחבאנו תחת אחד הדרגשים. קאפו אחד החל מחפש אותנו, וכשהיינו בטוחים שהתייאש הרים אחד המתחבאים את ראשו.
"הנה הם!" קרא הקאפו.

התחלנו לברוח עד הגיענו למבנה השירותים, שם מצאנו מקום מחבוא נוסף, ובו שכבנו עד שנדמו הקולות והבנו שאפשר לצאת.
"לכו מכאן ומיד!" קראו לעברנו מבלוק שבו שכנו, בין היתר, נכי מלחמה ושבוים צרפתיים.

ידענו שהם הבחינו ביהדותנו ויצאנו.

"היכנסו בחזרה לבלוק בו הייתם!" צעק לעברנו גוי מלטבייה.

חזרנו לבלוק שלנו, שבו שכנו גם פולנים, והרוסי שהיה אחראי על רישום

האסירים רשם אותנו כפולנים.
לאחר מכן נודע לנו שכל מי שהגיע לאפלפלץ הוצא מהמחנה ונמצא
הרוג בדרך.

מדי יום הובילו הגרמנים אנשים מחוץ למחנה אל מקום בלתי ידוע.
תחילה הוצאו יהודים ומאוחר יותר גם גויים.
"אנו חולים ולא יכולים ללכת", הודעתי בשם הקבוצה. חמשת היהודים
שעמם התחמקתי מהמשלוח ראו בי את מנהיגם.
עלינו לקומה השלישית של אחת המיטות ומשם שוב הכרזתי:
"אני לא הולך".

קאפו אחד עלה והחל מרביץ לי.
"אני לא הולך, אני לא יכול."
"אין לא יכול, יירו בך למוות."
יהיה מה שיהיה, חשבתי, והקאפו דחף אותי מהקומה השלישית לריצפה.
"יעקב, בוא נלך, מה שיקרה לכולם יקרה גם לנו", ביקשו חבריי.
בחוש ההישרדות, שהתחדד בי עם הזמן, הבנתי שעדיף להישאר.
"צאו!" צעקו הקאפוס בזה אחר זה בטון מאיים.
חבריי לקבוצה ניסו שוב לשכנע אותי ללכת, אך אני התעקשתי:
"עזבו אותי, אם אתם רוצים ללכת לכו!"
בסופו של יום הם נשארו עמי.

כעבור שלושה או ארבעה ימים לא הייתה כבר ברירה ויצאנו אל מגרש
המסדרים. בדרך נשכבתי על הארץ ואמרתי:
"אני לא אז. תלכו! אל תעמדו לידי!"
הם נשכבו לידי, וכעבור כמה דקות הכריזו הגרמנים:
"פוסטען אנציעהן!" (לאסוף את המשמרות!).
משמעותה של הכרזה זו היא לחדול מהוצאת האסירים למשלוח.
נשלחו כבר די והותר ואי אפשר לקחת עוד.

זה היה המשלוח האחרון מן המחנה.

תעודת זהות פולנית אחרי השחרור. בוכנוולד 1945

ביקור במחנה אושוויץ 1987

השחרור

ב-11 באפריל 1945, חודשיים לאחר הגיענו לבוכנוואלד, שוחרר המחנה על ידי חיילי הצבא האמריקני.

מצבי הגופני היה נורא. שקלתי ארבעים ושלושה קילוגרם ונראיתי כשלד עצמות ממש. העיקו במיוחד השיניים והחניכיים, שמצבם היה בכי רע, דם נזל מפי. מפאת החולשה אף לא יכולתי לעמוד על הרגליים. החיילים האמריקנים דאגו לסוכר, לביצים ולבשר. התזונה השתפרה ללא הכר, ואני הלכתי והתחזקתי. במקום אף הוקם בית חולים והזקוקים לכך זכו לטיפול רפואי.

בין המשתחררים מהמחנה היו גם הילדים ישראל מאיר ואחיו הגדול נפתלי לבית לאו. נפתלי שמר על אחיו הקטן במחנות שונים לאורך כל שנות המלחמה. הוא גונן עליו בגופו, האכילו מפתו וכך שרדו השניים עד לרגע השחרור. לפלא היה הדבר! רוב הילדים לא שרדו את הזוועה. לימים הצטלבו דרכנו: העלם ישראל מאיר לאו נשא לאישה את חיייתה, בתו של בן דודי הרב יצחק ידידיה פרנקל. לימים כיהן הרב ישראל מאיר לאו כרבה הראשי של מדינת ישראל.

יצאתי יחד עם שלושה חברים לעיירה הסמוכה ויימר, בידיעה ששם ניתן להשיג בגדים שחילקה העירייה לפליטי המלחמה. את מעט פריטי לבושי שהיו במצב סביר השארתי מאחוריי במחנה והקפדתי ללבוש דווקא מכנסיים קרועים, מעיל בלוי ושני נעליים שלא תאמו זו לזו. סברתי כי כך יקל עליי לקבל בגדים חדשים, אבל בהגיענו לוויימר נאמר לנו שבדיוק באותו היום לא תתקיים חלוקה.

לבושים בבגדינו הבלויים חזרנו לבוכנוואלד. בתחנה עמדה רכבת ואליה עלו ילדים יהודים ניצולי המחנה בדרכם לשווייץ. הממשלה השווייצית הסכימה לקלוט ילדים עד גיל שמונה-עשרה.

הצבא האמריקני ערך רשימה של ילדים שטרם מלאו להם שמונה-עשרה שנה. אני לא נכללתי בקטגוריה זו, לכן לא הופעתי ברשימה ולא עלה בדעתי לעלות לרכבת. בעומדי כך בשדה, נרגש ממראה היתומים הצעירים הנוסעים אל החופש, פגשו עיניי בעיניו של הרב שכטר, רב צבאי אמריקני,

שעמד בפתח אחד הקרונות. הוא התקשה להעלות את הילדים על מזוודותיהם, ואני קרבתי למקום וסייעתי לו.
הרכבת השמיעה צפירה.

"אין די, וואס שטייסט?! (ואתה, מדוע אתה עומד?) שמעתי את הרב קורא בטרם נסגרו הדלתות.

בלי לחשוב פעמיים עליתי, כשאני משאיר מאחוריי, בבוכנוואלד, את בגדי ה'טובים' יחסית. אני וכמה 'מתחזים' נוספים ירדנו ברציף הרכבת בעיר מץ שבצרפת. שם בדקו את רשימת הפליטים, ומי שלא נכלל בה הצטווה לרדת. השאר המשיכו לשווייץ.

במץ שהינו תקופה קצרה בבית שנוהל על ידי אחד מארגוני הסיוע שפעלו באירופה לאחר המלחמה. חברנו שם לפעילי עלייה, והם סייעו לנו לעלות על רכבת צבאית אמריקנית שנסעה לאורך כל צרפת, עד לעיר הנמל מרסיי.

בעיר הנמל הגדולה המתנו לאונייה שתוביל אותנו לארץ ישראל.

פגשנו אנשים ממקומות שונים ושאלנו על אודות בני משפחה וחברים. התברר לי שכמעט איש מהם לא נותר בחיים. גמרתי אומר לממש את חלום נעורי ולעלות לארץ ישראל. הרי לכך חונכתי בתנועת הנוער וכך חונכתי את הבאים אחריי. לשם כך אף עברתי הכשרה צבאית עוד לפני המלחמה. שם, בארץ ישראל, ראיתי את עתידי ואת עתיד עמי. עם זאת ידעתי כי דרך ארוכה לפניי. הבריטים שלטו בארץ, ותקנות הספר הלבן, שהגבילו בחומרה את מספר העולים לארץ, עמדו עדיין בתוקפן. בתוך תוכי ידעתי שאצליח להגיע לארץ ישראל ולבנות שם את ביתי!

במרסיי פגשתי שוב את מעכל, שאף הוא ביקש לעלות לארץ. בתוך ההמון שהתכנס ליד הנמל פגש מעכל את בן דודי יענק'ל הופמן, והם שוחחו על קורותיהם.

"אתה מלודז'?" שאל מעכל.

"כן", ענה הצעיר.

"אתי במחנה היה בחור מהעיר שלך."

"מי?"

"בחור בשם יעקב קניג."

"יעקב קניג??? הוא בן דודי!!!" קפץ יענק'ל.

מעכל רץ אליי נרגש:

"הילד שהצלת, הילד שהצלת, הוא כאן".

"מישהו מהמשפחה שלי?" צמרמורת אחזה בכל גופי.

רצתי אל בן דודי, אך כמעט שלא הכרתי. נפלנו זה בזרועותיו של זה והתקשינו לעכל את המציאות. שמתי לב לכך שבן דודי גלוי ראש. הורדתי את הכובע שלראשי, וכשידיי עדיין רועדות הנחתיו על ראשו. "ומה יהיה לך?" שאל.

"אני כבר אסתדר", עניתי לו, וכעבור זמן קצר דאגתי לי לכובע חדש.

"איזה נס. נוכל להגיע ביחד לארץ", אמרתי.

"לא, אני לא נמצא ברשימת העולים לאונוייה", אמר בעצב.

"לא עליך המלאכה לגמור... ואין אתה בן חורין להיבטל ממנה..." חשבתי.

פניתי לאחד מחברי לעזרה, ויחד הגנבנו את בן דודי לאונוייה.

ר' יעקב צבי (יענק'ל) הופמן

במרסיי, בדרך לישראל עם חברים מ"ברית-חשמונאים"

חלק שלישי

בארץ ישראל

נושא את זעקתם האילמת של אבי, ושל ואמי ושל כל בני משפחתי, אני עולה לארץ ישראל. חודשיים אחרי המלחמה, ללא מידע על הוריי ועל אחותי, ללא כל רכוש, כשהגוף והנפש חבולים, ידעתי ש"כל עוד בלבב פנימה נפש יהודי הומייה, ולפאתי מזרח קדימה, עין לציון צופייה", וכי "עוד לא אבדה תקוותנו התקווה בת שנות אלפיים, להיות עם חופשי בארצנו, ארץ ציון וירושלים!", אני ממחר להגשים את חלום נעוריי ועולה לאונייה מטרואה.

מטרואה הייתה אונייה לגאלית (כלומר, הפליגה באישור הכובש הבריטי) שהביאה עמה את שבויי הבריגדה היהודית ששחררו מכלאם ואת ניצולי המחנות והמלחמה שזכו לרישיון עלייה (סרטיפיקט), אולם אני שהיתי על סיפונה כעולה בלתי לגאלי. רבים, ואני בתוכם, דרשו אוכל כשר וקיבלנו. אחרי תקופה ארוכה כל כך של רעב ללחם, לא זו בלבד שחזרתי לאכול כראוי, אלא אף זכיתי למזון כשר. באונייה שהו עוד רבים אחרים ממשוחררי המחנה בוכנוואלד, וביניהם גם הילד ישראל מאיר לאו. מטרואה תירשם בהיסטוריה כאונייה הראשונה שעגנה בארץ ישראל אחרי כניעת גרמניה.

כעבור שבועיים – ז' אב התש"ה (17 ביולי 1945) – דרכתי על אדמת ארץ ישראל. אני, יעקב קניג, נער שעבר את כל הזוועות ונותר בלא הורים ובלא משפחה, נשבעתי שכל עוד נשמה באפי אעשה הכול כדי שלא יקרה עוד לעולם כזוועה שחוויתי על בשרי.

"אין לך רישיון כניסה לארץ", אמר אחד השוטרים האנגלים לאחר בדיקה

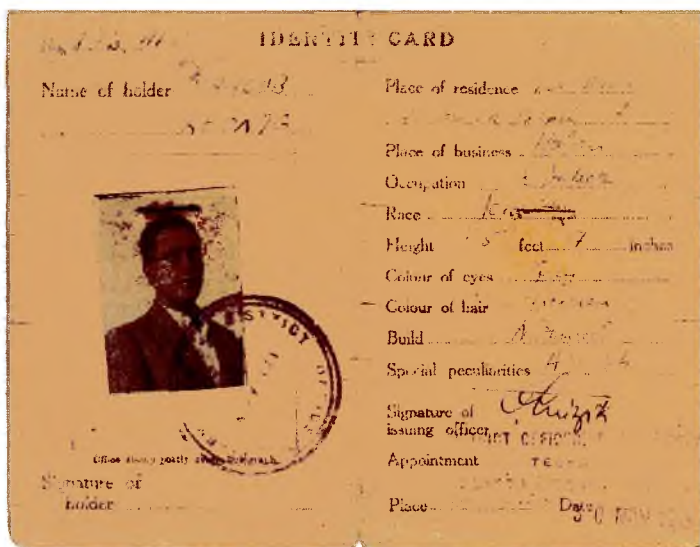
מדוקדקת, "אתה עצור!".
הועברתי יחד עם שאר ה"בלתי לגאליים" שנתפסו למחנה עתלית,
מחנה צבא בריטי ששימש כבית מעצר למעפילים. בעתלית שהינו שבוע
ימים. לאחר מכן קיבלנו סרטיפיקאט למפרע ושוחררנו כתושבים קבועים
וחוקיים בארץ ישראל.

באותו שבוע הופיעו במחנה נציגים ממפלגות שונות כדי "לצוד נפשות",
כלומר לשכנע עולים להצטרף לשורותיהם, ליישוביהם, למוסדותיהם
וכדומה. ביניהם הגיעו גם נציגי פועלי אגודת ישראל.
"האם אתם מכירים את הרב יצחק ידידיה פרנקל מתל אביב?" פנית אל
האנשים בעלי החזות החרדית.
"בוודאי, מי לא מכיר את הרב פרנקל?"
הרב פרנקל שימש באותה עת כרב השכונות בדרום תל אביב, ולימים
התמנה לרבה הראשי של העיר.
"אפשר להעביר אליו מכתב?"
"בוודאי!"

לא חלפו שלושה ימים מיום מסירת המעטפה בידי אחד השליחים,
והרב עמד בפתח מחנה עתלית ובידו חבילת בגדים. לא העזתי לפצות פה.
נבוך, נרגש ומבולבל ניגשתי אל הרב וחיבקתי.
"מה בכוונתך לעשות, יעקב?" שאל לאחר שנרגע מההתרגשות הראשונית.
"אני לא יודע, ראשית כול עליי לחפש מקום לגור, ענית.
"מקום לגור, אתה לא מתבייש?! יש לך בית בתל אביב!" כעס הרב כשהוא
אוחז בדש חולצתי...

סרטיפיקאט
אישור מחלקת ההגירה הבריטית לשהייה בארץ ישראל

תעודת זהות ראשונה בפלסטינה - ארץ ישראל, 1945

בבית הרב פרנקל

את צעדי הראשונים כאדם חופשי בארץ אבותיי עשיתי בעיר העברית הראשונה אשר לחוף הים התיכון, כשאני פוסע לביתו של בן דודי, הרב יצחק ידידיה פרנקל.

תל אביב הייתה עבורי ארץ ישראל בזעיר אנפין. חיו בה דמויות הרואיות כפעילי המחתרות השונות, וכן אנשים פשוטים שיצרו את האומה המתחדשת. בבית הרב שבשכונת פלורנטין התקבלתי באהבה ובחום משפחתי שכה חסרו לי בשנות האימה.

בדירה הקטנה חיו חמישה ילדים, ומפאת הצפיפות עברתי לישון בדירת השכנים, בני משפחת בהרב. בביתם התפנתה מיטה עקב מעצרו של בנם אברהם (שהיה חבר בלח"י) וכליאתו בלטרון. מדי ערב היו מגיעים לבית הרב אנשים רבים רק כדי לשמוע על סיפור תלאותיי בזמן המלחמה ועל מעללי הרוצחים הנאצים יימח שמם. בעניין ובחלחלה ישבו לצדי והאזינו במשך שעות ארוכות.

לאחר כשבועיים הגיעו לביקור בבית הרב חברי נעוריי מתנועת "ברית החשמונאים": אליהו לנואל ומנחם אנגל ז"ל, ויהודה פטרון יבל"א. כזכור, הם עלו ארצה בשנת התרצ"ט (1939) בעוד אני נותרתי מאחור. ההתרגשות הייתה גדולה ולא הפסקנו להתחבק.

"יעקב, בוא נרד למטה", לחש לי אליהו כממתיק סוד.

"החבר'ה מבקשים ממני לרדת", הסברתי לבן דודי ומארחי.

"שבו עוד קצת, שבו עוד קצת, מה רע לכם פה? אתם לא יכולים לדבר כאן?" אמר הרב.

"יעקב, אנחנו חייבים לרדת", אמר אליהו כשהרב לא שמע, "חברה שלנו מחכה לנו למטה, כי התביישה לעלות לבית הרב".

על אף הפצרותיו של הרב קמנו וירדנו. מתחת לביתו של הרב פרנקל ראיתי לראשונה את עליזה, נערה בלונדינית ויפה מאוד.

שנתיים אחר כך נשאתיה לאישה. גם עליזה הייתה חברה ב"ברית החשמונאים". היא הגיעה ארצה לפני חבריי וסייעה להם להיקלט לאחר עלייתם. לימים יתברר לי שעליזה, אליהו ומנחם ויהודה היו גם פעילים במחתרת לח"י.

הרב היה לי כָּאָב. הוא הבין את מצוקתי כיתום, חש בבדידותי, וכל

מחשבתו הייתה איך למצוא לי כלה. אבל הראש שלי היה במקום אחר.
חתונה? מי חשב על זה בכלל?!

עבודה, לעומת זאת, עמדה בראש מעייניי. הייתי נחוש לחדול מן
הבטלה ולהרוויח את לחמי.

"עקב, עברת תקופה קשה, אתה צריך לנוח," אמר הרב.
"אני חייב למצוא עבודה, לא הורגלתי לחיי בטלה," השבתי.
"זמנך לצאת לעבוד יגיע, אל תמהר," התעקש הרב.

לפינוק זכיתי לא רק מהרב ומהרבנית, אלא גם מילדיהם הצעירים,
שהתרגשו מהאורח שהגיע לביתם. כשיצאנו יחד לחצר נהגו להתפאר:
"יש לנו בן דוד פליט..." הילדים היו הולכים אחריי ומביטים בי בהערצה.
"פליט," חשבתי לעצמי, "סיפור עסיסי..."

הרב, כמו גם הוריו (ר' אהרון ולאה, אחות אבי), עמדו על כך שלא
אצא לעבוד, אבל אני הייתי עקשן מהם ופתחתי בחיפוש אחר מקור
פרנסה. כשהוצעה לי עבודה בבית החרושת לודז'יה קיבלתי אותה בשמחה.
היה זה מפעל טקסטיל שהתמחה בייצור גרביים, בדיוק כמו בית החרושת
שבו עבדתי בלודז', לפני המלחמה.

הגיוס ללוחמי חירות ישראל

בלהט הקיץ של אוגוסט 1945, רק שבועות מספר לאחר השחרור ממחנות המוות ועלייתי לארץ ישראל, הצטרפתי ללח"י.

בעתלית שמעתי לראשונה על אברהם שטרן, הוא "יאיר", מפקד "לוחמי חירות ישראל", ועל פעולות הלח"י, כולל הפעולה המפורסמת בקהיר: רצח הלורד מוין. שם, במחנה הצבא הבריטי ששימש כמחנה מעצר למעפילים, הבנתי שבנוסף להגנה ולאצ"ל פועלת מחתרת נוספת בשם לח"י. מהו ייחודה? לא ידעתי.

על האצ"ל, הארגון הצבאי של הרוויזיוניסטים, שמעתי עוד בפולין לפני המלחמה ורציתי מאוד להצטרף לשורותיו, הלא לשם כך עברתי הכשרה צבאית. כאן למדתי מעליזה, ידידתי החדשה, על תפיסות עולמן של המחתרות בכלל ושל לוחמי חירות ישראל בפרט.
"האם אתה מוכן להצטרף?" שאלה.
"כ מ ו ב ז!" עניתי נרגש.
"אתה צריך ליצור קשר עם חבר האָמון על גיוס חברים חדשים".

הפגישה נקבעה.
"היה לך קשר עם 'ברית החשמונאים' בוורשה?" חקר האיש.
"קשר שוטף," עניתי.
"מנחם אנגל יוכל להמליץ עליך?"
"ימליץ, ודאי שימליץ!"

פגישת הגיוס הרשמית נקבעה לאחד מהלילות חשוכי הכוכבים של תל-אביב בשדרות נורדאו, שבה נכחו גאולה כהן ונתן גרנביץ', לימים חבר טוב. הפגישה נשאה פרי, הרושם שעשיתי היה טוב כנראה ובסופה התבשרתי: "התקבלת לשורות המחתרת".

בלח"י פעלו מחלקות רבות: מחלקת הידיעות, מחלקת גיוס כספים, מחלקה שעסקה בהדבקת כרוזים ועוד. אני הצטרפתי למחלקת הפעולות, מכיוון שעברתי קורסים צבאיים בלודז', והשימוש בנשק לא היה זר לי. שמי המחתרתי היה "ברוך", נשבעתי להיות "איש סוד", ומאז חל עליי

עם גיוסי נשלחתי לקורס צבאי שהתקיים באחד הפרדסים שבשומרון. לאחר זמן מה עברנו לפרדס אחר, ליד הכפר הערבי ג'מוסין (בסביבת תחנת רכבת מרכז בתל אביב כיום).

בקורס השתתפו כמה לוחמים דתיים, אני ביניהם, והמפקדים נענו לבקשותינו המיוחדות: אוכל כשר ופטור מאימונים בשבת. "ברוך, קדש וברך בקול רם," ביקשו גם כמה לוחמים חילונים, שרצו לחוש באווירת השבת ובניחוחות הבית. נעניתי בשמחה. גם כעת אני נלחם על חיי, אבל הפעם – כיהודי גאה בארץ אבותיו.

באחד הימים ישבתי עם בני משפחת פרנקל סביב לשולחן. "קיבלתי הזמנה מטעם 'ההגנה' לצאת לקורס," הודעתי. המידע הבלתי מדויק עורר את כל היושבים סביב השולחן. "אחרי כל התלאות שעברת?" הקול נשמע כמעט כועס. "מי הציע לך הצעה כזאת? אלך להשפיע עליו לוותר עליך," המשיך הרב. "למה?!"

"נשארתי אוד מוצל ממשפחתך, אסור לך להסתכן עוד," טען בן דודי. לא היה לי ספק שהרב החכם הבין שאינני מתאר את המצב לאשורו. בהמשך נתגלתה לרב חברותי במחלתת הלח"י והוא המשיך ביתר תוקף להניאני מפעילויותיי.

"אהיה גם אהיה איש לח"י," עמדתי על שלי. "איך אתה יכול לומר דבר כזה? נשאר לנו פליט אחד, שריד אחד מכל המשפחה, ואתה רוצה להרוג גם אותו?" התפרץ דודי, הרב אהרן פרנקל. מאז הלכו ותכפו הוויכוחים ונעשו חריפים יותר ויותר. לימים נודע לי שמצב הסוכרת של דודתי לאה, אמו של הרב, החמיר. היו שאמרו שבשל דאגה לשלומי.

הגעגועים הביתה לא קטנו, הכאב על אובדן המשפחה לא קהה כמלוא הנימה, הבנתי בהחלט את חששותיהם של קרובי האהובים ואת הדאגה לשלומי. ידעתי עד כמה אני יקר ללבם, ובכל זאת לא יכולתי לוותר על חובתי וזכותי לשרת בלח"י.

בעיצומו של חורף 1946 הבליח אור חדש לחיי. היה זה כשעבדתי על

אחת מהמכונות בלודז'יה .

"יעקב, צא החוצה, מישוהו מחכה לך."

"לי? מי זה יכול להיות?"

יצאתי לחצר, ובשער פגשתי את הרב פרנקל.

"הגיע מכתב מיולה דרך ארגון הג'וינט. היא דואגת לך מאוד," פנה אליי, כולו רוח וחום.

לא ידעתי את נפשי מרב מהתרגשות! סוף-סוף אות חיים מאחותי! יולה בחיים! יולה בחיים!

מאז הגעתי לארץ חיפשתי אחר כל בדל מידע על אודות קרוביי. מדי פעם פורסמו רשימות של ניצולים, ואני אף שלחתי את שמות בני משפחתי לארגוני העזרה שעסקו גם בחיפוש. ידעתי גם ידעתי מה מעטים הם הניצולים, ואכן, רוב קרוביי נספו. וכגודל היאוש כך גודל ההפתעה והשמחה בעודי נוטל ביד רועדת את פיסת הנייר.

"ראה יעקב, אחותך חיה, יש לך סיבה לחיות, יש לך עבור מי לחיות, עזוב את המתרת," התחנן.

הבנתי את תחנוני הרב אבל עניתי:

"אני ממשיך!"

יולה נשארה לגור בגרמניה, התחתנה עם היינס גרינפלד ונולדו להם שני ילדים: ברונו גרינפלד החי כיום בלונדון, ואסתר דומוביץ' שבנתה את ביתה בכפר סבא.

הח"ל/המרכז לגולה
 המחלקה לחסות קרובים

אנסורגן, 11.3.1946

לכבוד
 הרב ישרונקל
 עזרי הרכנה הראשיה
 תל - א - ב

רה נכבד,

תכנו שמים לתודיע לכב', כי בת-דודתו ירליה
 קנינה ונספאת כיום בחברת. היא מבקשת אותי
 להתקשר אלה לשי הסכתה.

Julia Komig
 576 UNAMA ST. DET. MIH. GOV. 4828
 ONE ST. S. HANNOVER, B.A.O.R.

ונם לתודיע לה על שלום אחיה יקנינה, גודל בלודו
 כ-25. טעם ששהרר בכוכנולל.
 סוכה של בת-דודתו טוב, היא בריאה, תכנן ומבקשת
 את קודתכם להעלותה חיה.
 נא לאשר לנו זה תכלת הסכתה.

בכרתה הייליים נאסנה
 הייל/המרכז לגולה
 המחלקה לחסות קרובים

Refugee Committee
 Welfare off 2 (Jewish) Bn
 Pal Regt. B.A.O.R.

הסכתה יל

הודעה על מציאת האחות יולה 11.3.46

יולה 1946

יולה עם בעלה היינס

פעולות במחתרת

כלוחם על חירות ישראל הייתה לי זכות גדולה ליטול חלק ברבות מפעולות המחתרת.

פעולת רכש בחולון

בה' באדר א' התש"ו (6 בפברואר 1946), בטרם סיימתי את קורס הלוחמים, יצאתי לפעילות המבצעית הראשונה שלי כלוחם חירות ישראל. היעד: מחנה צבאי בריטי בשכונת 'אגרובנק' שבחולון. בטבורו של המחנה היה מחסן נשק גדול שהאנגלים ייחסו לו חשיבות רבה. המשימה הייתה לפרוץ במהירות וליטול כמה שיותר כלי נשק: תת-מקלעים, רובים ורימונים.

"אנחנו יוצאים לפנות ערב," הודיע לי מפקדי, חיים ריבנבך, המכונה 'פתחיה', "ברוך, אתה תעזור לי באיסוף הנשק שבמחסן."
"איך זה שברוך רק הגיע וכבר יוצא לפעולה?" לחשו כמה מהחניכים בהפתעה ובקנאה.

נסענו במונית לפינת הרחובות שנקר וז'בוטינסקי בחולון, שם הוכנסנו לחדר חשוך שבשעות היום שימש משרד להסתדרות העובדים הלאומיים. קיבלנו תדריך על המקום שאליו נצא למשימתנו. באזור המחנה התפזרנו איש איש לעמדתו על פי תוכנית שנקבעה מראש. כולנו ביחד וכל אחד לחוד ביצענו כראוי את אשר הוטל עלינו: פרצנו את מחסום המחנה, תקפנו את החיילים והעברנו כלי נשק מרשות הבריטים אל המחסנים שלנו. בפעולה זו השגנו כמויות גדולות של נשק והסתלקנו מהמקום ללא אבדות בנפש. במהלך הפעולה נהרגו ונפצעו כמה חיילים סודאניים ששמרו על המקום.

פיצוץ מטוסים בכפר סירקין

ב-25 בפברואר שוב יצאנו עם ערב, הפעם לנמל התעופה הבריטי ששכן בכפר סירקין. על הפעולה פיקד יעקב גרנק, הלוא הוא "דוב הבלונדיני הגבוה", ידיד נעוריי מלודז'.

תחילתה של פעולה זו בהתכנסות בשיכון פוניבז' בבני-ברק. ישבנו על הארץ בחורשה שמול ישיבת פוניבז' הליטאית, ודוב הבלונדיני העביר תדריך וסרטט את מפת הקרב על הקרקע. הגישה לשטח הנמל הייתה מסובכת למדי. הקיפו אותו שתי גדרות תיל, ביניהן כביש שעליו פיטרלו גפירים (שומרים) ונוטרים בריטים בקומנדקרים.

הגענו למקום וחיש תפסנו כל אחד את עמדתו לפי התכנון. יחד עם עוד שלושה לוחמים שימשנו חוליית אבטחה וחיפוי והתמקמנו בעמדה על גג בית הכנסת שגבל בגדר המחנה. נשקנו כלל שני תת-מקלעים מסוג טומיגן (אחד מהם נשאתי על כתפי) ומקלע ברן. חוליית אבטחה נוספת הייתה בקרבת המעקה שסבב את הגדר. חוליה שלישית התכוננה לפריצה אל המחנה. בנוסף לחיפוי היה עלינו לסמן "אש" ו"חדל אש" לחוליית האבטחה השנייה.

לוחמי הכוח הפורץ חתכו בדממה את גדר התיל החיצונית. והמתינו לקומנדקר המפטרל. לאחר שעבר, חצו בזריזות את הכביש וחתכו גם את גדר התיל הפנימית. שוב ישבו דוממים עד הופעת הקומנדקר פעם נוספת ממש מתחת לאפס. אז פרצו הם אל נמל התעופה. או אז הבחינו בהם כמה גפירים וחיללים ופתחו לעברם באש. אנחנו נכנסנו לפעולה והמטרנו מהעמדה שלנו אש תופת על החיילים הבריטים, ובכך אפשרנו לכוח הפורץ להניח את חומרי נפץ מתחת למטוסים בדיוק לפי התיכנון והסתלקנו מהמקום. מאחורינו התלקחה שרפת ענק שפרצה מעשרה מטוסי הקרב מדגם ספיטפייר ונראתה למרחוק. גם הפעם, תודה לאל, יצאנו ללא נפגעים.

מרוצים מהצלחת הפעולה הלכנו כשנשקנו על כתפינו לגבעת שמואל, שם מסרנו את כלי הנשק ורצנו לתל אביב, הביתה. תוך כדי הליכה הבחינו באנו שני שוטרים אנגלים.

"תעודת זהות, בבקשה", דרש אחד מהם.

"לאן הולכים בחורים צעירים לפנות בוקר?" התעניין האחר.

"To work", הצלחתי לענות.

האנגלית הרצוצה שלי וכישרון המשחק גרמו לכך שהבריטים האמינו לנו, והמשכנו בשלום איש איש לביתו.

נכנסתי לדירה בשקט כדי לא להעיר את הזוג המבוגר שבביתו התגוררתי.

השחר הפציע והחלפתי בגדים.

"יוצא לעבודה, יעקב?"

"כן, כן אני בדרך ללודז'יה..."

פעולת רכש ברחוב הירקון בתל אביב

כעבור חודשיים זומנתי לקורס מפקדים. קורס רציני ומעניין שכלל גם סדנה רעיונית בהנחייתו של ישראל אלדד.

"ברוך, עליך לצאת מהקורס לפעילות שטח," פנה אלי פתחיה שפיקד על הקבוצה שלי.

"מהקורס הזה ממש חבל לי לצאת! חשוב לי להשתתף בדיון האידיאולוגי, מה עוד שמעביר אותו ישראל אלדד."

אולם פקודה היא פקודה. בכ"ד ניסן התש"ו (25 באפריל 1946) השתתפתי בפעולת רכש נוספת. הפעם היה זה במחנה שבמגרש חנייה ברחוב הירקון בתל אביב.

זאב שועלי ("פנחס"), בצלאל, ז'בנר ואנוכי תפסנו עמדה מול המחנה ושימשנו כחיפוי לכוח העיקרי. בכל הרחובות הסמוכים הטמנו מוקשי דמה שהיו עשויים מקופסה מלאה בחצץ. על כל קופסה נכתב בעברית ובאנגלית: "זהירות מוקשים". הכוונה בכך הייתה לעכב את בואם של כוחות אנגליים, אך חששנו להשתמש בחומרי נפץ אמתיים פן יפגעו יהודים. בקרבת הקופסאות עמדו שני "זוגות אוהבים" מתחזים מטעמנו, אשר נשאו נשק.

"אם מתקרבים אליכם אנגלים," נאמר לזוגות, "כבדו אותם ביריות..."

בפעולה זו ירינו והשלכנו פצצות כשאנו עומדים על שפת הים. כך הצלחנו להשמיד רבים מרכבי האויב, לקחת כלי נשק רבים ולהסתלק שוב, תודה לאל, בלי שמישהו מאתנו נפגע. פעולה נוספת הייתה מאחורינו, מסרנו את השלל ושבנו הביתה.

בדרך הנסיגה עברנו בכרם התימנים.

"תבורכו! תבורכו!" קראו תושבי השכונה ששמעו את שאון הפיצוצים.

"שתהיו בריאים! שתהיו בריאים!" נשמעו הקולות שחיממו את הלב.

פיצוץ בתי המלאכה

בי"ח בסיוון (17 ביוני) הצטרפתי למבצע נוסף שייוודע בעתיד כ"פעולת בתי המלאכה". במבצע זה השתתפו ארבעים וחמישה לוחמים. מטרתו הייתה לפוצץ את בתי המלאכה לתיקון רכבות שליד חיפה. "איך שגלגל מסתובב!" חשבתי, "במחנה העבודה בגלייביץ עבדתי בבית מלאכה לתיקון רכבות, וכאן אני מפוצץ בית מלאכה שכזה..."

הימים ימי תנועת המרי, שבהם שילבו ידיים שלוש המחתרות: ההגנה האצ"ל והלח"י. הכול חברו יחדיו למלחמה נגד השלטון הבריטי. שיתוף פעולה זה החזיק מעמד כמה חודשים בלבד. הפעולה שלנו הייתה אחת מכמה פעולות גדולות שהתקיימו בשבוע אחד ונועדו לשבש את התחבורה בארץ. על ההגנה הוטל לפוצץ גשרים, על האצ"ל – לפוצץ מסילות ברזל ורכבות, ועלינו, לוחמי לח"י – לפעול בבתי המלאכה.

הלילה שקדם לפעולתנו היה "ליל הגשרים" המפורסם, שבמהלכו פוצצו לוחמי ההגנה עשרה גשרים בכל רחבי הארץ, ביניהם גשר א-זיו. בפיצוץ גשר א-זיו נפלו ארבעה-עשר אנשי פלמ"ח. הבריטים, שחששו מהמשך הפעולות נגדם, הגבירו את השמירה בכל המחנות, והדבר השפיע על מוכנותם לקראתנו ועל תוצאות הפעולה.

נסענו ברכבת לחיפה כדי להכיר מקרוב את המקום שאותו היינו אמורים לתקוף. הפעם דובר בפעולה מסוכנת למדי, שכן כל הסביבה הייתה זרועה מחנות בריטים.

למחרת התאספנו בקרית חרושת, האזנו לתדריך מפורט וקיבלנו נשק. עם ערב יצאנו לדרך. נכנסנו למשאית משוריינת על פי סדר הירידה המתוכננת ממנו: אלה שאמורים היו לצאת אחרונים נכנסו ראשונים, ולהפך, כך שהאחרונים ישבו קרוב לפתח המשאית.

שלוש חבריי לחוליה ואני לבשנו מדי שוטרים אנגלים. עלינו הוטל לרדת ראשונים ולכן נכנסנו אחרונים והתיישבנו סמוך לפתח. תפקידנו היה לצעוד בשביל שהוביל לבתי המלאכה לכיוון שער המחנה ולהשתלט על השומרים. מאחר שהיינו מחופשים קיוונו שלא יחשדו בנו ונוכל להתקרב לשומרים, ואז במפתיע ובשקט להשתלט עליהם.

"בררר... בום!!!" רכבנו התנגש בסככה שעמדה לצד הדרך כאשר הגענו

ליעד. קפצתי מהרכב יחד עם חבריי והתחלנו ללכת לעבר השער. השומרים ששמעו את רעש ההתנגשות פתחו לעברנו באש. כך נפגע יתרון ההפתעה שאמור היה לסייע לנו בתחילת הפעולה.

תפסנו עמדות והשבנו אש. כשהתאפשר התקדמנו אל השער הנעול. אני הנחתי פצצה זעירה על המנעול, הדלקתי פתיל שהיה וניסיתי לתפוס מחסה, אך לא הספקתי. מהפיצוץ נפצעתי בידי השמאלית ובחזה. הפציעה ביד הייתה קלה ואל החזה חדרו מספר רסיסים. ב"ה נפצעתי רק באורח קל ויכולתי להמשיך ולהשתתף בפעולה.

לאחר שפוצצתי את המנעול החל הכוח להיכנס לתוך המחנה ולהניח חומרי נפץ בקרוונות ובמתקנים הרבים שהיו בבית המלאכה. המשך תפקידי בוצע מעמדת החיפוי. היה עליי להעסיק את הבריטים על מנת שהחבלנים שלנו יעשו את מלאכתם ללא הפרעה.

כשעזבנו את בתי המלאכה פוצצנו את הגדר ודרך הפרצה שנוצרה יצאנו לכביש, שם חיכה לנו הרכב.

על פי התוכנית אמורה הייתה לנסוע מונית לפני הרכב כדי להתריע על מחסומים של הצבא הבריטי. המונית, משום מה, לא הגיעה ונאלצנו לנסוע בלעדיה.

בעלותנו למכונית התיישב כל אחד באופן טבעי באותו המקום שבו ישב בדרך אל הפעולה, וכך מצאתי עצמי יושב בפתח הרכב. בדרך הורדו הפצועים.

"ברוך, רד עם קוטליצקי," פנה אליי פנחס.

"אני נשאר," משכתי בכתפיי, מתעקש למרות הכאבים.

"תן לי את הטומיגן וקח את האקדח," הוא אמר, "הרי ממילא אתה פצוע בידך ולא תוכל להשתמש בטומיגן."

המשכנו לנסוע.

לפתע נתקלנו במחסום, והאנגלים המטירו עלינו אש תופת.

"לקפוץ!! לקפוץ!!!" קרא המפקד.

קפצתי מהרכב, זחלתי מתחתיו והצלחתי לעבור את המחסום. המשכתי לזחול על הכביש, וכשהאזור הואר בזרקורים שהפעילו הבריטים ירדתי לצדי הכביש וזחלתי עוד עשרות מטרים בתוך קוצים דוקרניים.

לאחר שהתרחקתי, פצוע ביד ובחזה, שרוט מהזחילה הארוכה על קוצים, קמתי והתחלתי ללכת בשדות, כשאינ לי מושג, ולו הקלוש ביותר,

היכן אני נמצא.

אזכיר שהאירוע קרה כשאני אך כשנה בארץ, "עולה חדש" שטרם הספיק להכירה.

הגעתי לשורה של בתים.

דפקתי באחת הדלתות. "אפשר לקבל קצת מים לרחצה?" שאלתי.

בגדיי היו מרוחים בדמי ובדמם של הפצועים שהיו עמי ברכב.

"לא! צר לנו!" ענו הדיירים וסגרו את הדלת בפניי.

עברתי מבית לבית והדלתות נטרקו בזו אחר זו. אנשים חששו לעזור לאיש מחתרת.

"צר לנו," זה כל מה שהיה להם לומר!

מנסה לשאוב אל תוכי כוח המשכתי לבית האחרון.

"בחצר יש ברז, שתה ותרחץ," שמעתי ורווח לי.

ניגשתי לברז, שתיתי לרוויה ושטפתי את עצמי מהדם כדי למחות כל סימן להשתתפותי בפעולה.

המשכתי ללכת עד שהבחנתי באורות וצעדתי לעברם, כשעדיין אינני יודע היכן אני. מולי הייתה גדר שהקיפה יישוב, טיפסתי עליה, וכשקפצתי לצדה השני נתפסתי על-ידי שני שומרים.

"אתה בשטח קיבוץ אושה," ענו לשאלתי, "ליד קרית אתא." הם הובילו אותי למזכירות הקיבוץ, שם פגשתי בחנה עמרני ובחבר לח"י נוסף מחיפה. תפקידם בפעולה היה להניח מוקשים בדרכי הגישה לבתי המלאכה כדי למנוע הגעת תגבורת בריטית. הם, להבדיל ממני, הגיעו לקיבוץ אושה על פי תכנון מראש. למזלי הטוב הגעתי לקיבוץ שידע על הפעולה ואף היה שותף לה. תפיסת עולמם של אנשי הקיבוץ לא תאמה כלל את זו של הלח"י, אך כאמור, היה זה בתקופת תנועת המרי, כשכל היישוב התאחד למלחמה בבריטים.

רופא שהביאו למקום טיפל היטב בפצעיי, ובני הקיבוץ אף השיגו עבורי בגדים חדשים.

זמן קצר לאחר מכן ניגש אליי אחד מחברי המשק ואמר:

"דאגנו לכם עד עכשיו, אך מסור למרכז שלכם שמעתה אנו מנתקים עמכם כל קשר," אמר בניכור.

נלקחנו לצריף שהיה סמוך לגדר הקיבוץ, המארחים שלנו נעלו את דלת הצריף מבחוץ אך פתחו לרווחה את החלונות.

"אם אתם נתפסים", נאמר לנו, "אנחנו נגיד שפרצתם את החלונות ונכנסתם בלא ידיעתנו."

בצריף ישנו בלילה, ולמחרת, בשעה חמש בבוקר, הסיעו אותנו על גבי טרקטור עם פלטפורמה לשער מפעל הטקסטיל "אתא". בין המכונות הגדולות של בית המלאכה ניגש אליי איש ההגנה.

"לא רחוק מכאן שוכבים שני פצועים מהלח", הם הוחבאו על ידינו. הוא הוביל אותי לפחון שבו שכבו חברי דיל ובחור נוסף שלא הכרתי. "גש מיד למקום ההתנגשות. השארתי שם את הוואש (תת מקלע פיני), ביקש דיל, "קח אותו והבא אותו לתל אביב."

"מצטער, אבל אני לא יכול, האנגלים שורצים בשטח", ניסיתי להסביר. "אם לא תעשה את זה, אגיש נגדך תלונה למרכז", איים. חשבתי שהחזרה לשטח היא מעשה בלתי אחראי, סמכתי על חוש השיפוט שלי ולא יצאתי. דיל כמובן לא התלונן...

על פי תיאום בין אנשי אושה לאנשי ההגנה היה עלינו לעלות לאוטובוס הראשון היוצא מהמפעל לחיפה. בדרך עלו חיילים אנגלים לאוטובוס לחפש אחר כלי נשק. "איזה מזל! השארתי את האקדח ואת שני הרימונים בקיבוץ", הרהרתי.

פיצוץ בתי המלאכה היה הפעולה הגדולה ביותר שביצע הלח"י. היה זה המקום היחיד במזרח התיכון כולו שבו תוקנו רכבות! נכנסנו לתוך בתי המלאכה, הנחנו מטעני חבלה ופוצצנו מתקנים רבים. עבור הבריטים הייתה זו פגיעה קשה מאוד במערך שלהם בארץ, שלא לדבר על הפגיעה בכבוד ובמוראל של "חיילי הוד מלכותו".

הפעולה בוצעה בהצלחה אך המחיר היה יקר, אחד-עשר לוחמים שלנו נהרגו, עשרים ושלושה אחרים נפלו בשבי, ורק מעטים, ואני ביניהם, הצליחו לברוח. בין השבויים היו ארבע לוחמות שנשפטו ונדונו למאסר עולם. שמונה-עשר לוחמים נידונו למוות, אך גזר דינם הומתק למאסר עולם.

מחיפה המשכתי לתל אביב ומיד הלכתי להיפגש עם "אדם", הלוא הוא עמנואל הנגבי ששימש כאחראי על כוח האדם בלח"י.

באותה תקופה שימשתי כבר כמפקד קבוצה והייתה לי שעת מפגש קבועה עם אדם בררן בת"א. מועד הפגישה הפעם היה מיד כשהגעתי לתל אביב, וכך הייתי הראשון שהביא את הידיעה על תוצאות הפעולה.

כעבור כשעה הגיע למקום יעקב בנאי ("מזל") – מנהל מחלקת הפעולות
– ודיווחתי גם לו.

האינטליג'נס הבריטי בתל אביב והפציעה

החגים כבר היו בפתח, אך עדיין לא יכולתי לחזור לשגרת חיים שקטים
ומוגנים. עדיין לא, הכובש הבריטי עודנו בארץ ויש לסלקו! מטרת הפעולה
הבאה הייתה לפגוע במרכז העצבים של הכוחות הבריטים בארץ ישראל:
לפוצץ את מטה ה"אינטליג'נס" (המודיעין) הבריטי בתל אביב.

על פי ההנחיות הגעתי למקום הכינוס בבית הספר הדתי שברחוב
המליץ בתל אביב. משם יצאנו בשני כלי רכב. שלושה מחבריי ואני,
מחופשים לשוטרים, נסענו ברכב אחד, ובשני הצטופפו יתר החברים עם
מפקד המבצע, דוב "הבלונדיני הגבוה".

"ברוך ודיל" – קבע דוב – "המונית שלכם מגיעה ראשונה, אתם יורדים
ומשתלטים בשקט על שני הגפירים שעומדים על יד משרדי ה'פודקונטרול'".
משרדים אלה שכנו ברחוב 'דרך יפו', בכניסה לסמטה שבה שכן האינטליג'נס.
בהמשך היה על דיל ועל לוחם נוסף להישאר ולשמור על הגפירים, ואני
ועוד לוחם היינו אמורים לבצע פעולת הסחה: להיכנס לסמטה, לתפוס
עמדה מול בניין האינטליג'נס ולפתוח באש. זאת כדי שתשומת הלב של
האנגלים תופנה לעברנו, ואז במקביל יגיעו דוב וחולייתו ויפרצו לבניין,
כדי להניח את חומרי הנפץ.

תוכנית לחוד ומציאות לחוד! עם הגיענו קפץ דיל מהמכונית, ומשום
מה פתח באש לעבר השומרים. השומרים השיבו אש, דיל נפצע אך הצליח
לחסלם.

דיל קפץ חזרה לתוך המונית ועמו שני הלוחמים הנוספים שלא הבינו
מה קרה, והמונית נסעה לדרכה. נראה שסברו כי מאחר שנחשפנו יש סכנה
להישאר במקום, וודאי שאין טעם להמשיך במבצע. אני החלטתי להישאר.

מיד לאחר מכן הגיעה המונית של דוב. סיפרתי לו את שאירע, והוא
החליט לדבוק במשימה.

"קדימה, להתפרץ לסמטה!" פקד המפקד בעל השער הזהוב.

נכנסנו לסמטה, אני התמקמתי מול הבניין במקום שנקבע לי מראש

ופתחתי באש.

פעולת ההסחה והחיפוי שלי הצליחה. השומרים זיהו אותי והחלו להמטיר אש תופת לעברי מכמה מקומות, בעוד דוב ואנשיו התפרצו לבניין כדי להניח את חומרי הנפץ.

"אוי, הברך!" הרגשתי מכה בברך הימנית.

"הי-י-י-י-ד!" הבנתי שנפצתי גם ביד.

"אני יכול לסבול את הכאב, אסתלק בכוחות עצמי," הרהרתי לעצמי. חשבתי ללכת לרחוב מרכולת, שם חיכה על פי התוכנית רכב ובו אנשי המחלקה הרפואית, שתפקידם לאסוף את הפצועים, להעניק להם עזרה ראשונה ולהעבירם למקום מבטחים.

על אף הפציעות הצלחתי לעבור את הגדר הקרובה כדי לצאת לרחוב דרך יפו, אך לפתע לא יכולתי לזוז! רגלי הייתה משותקת. דוב ואנשיו הצליחו להניח בתוך הבניין את חומרי הנפץ ולהדליק את פתילי ההשהיה.

"לסגת!" שמעתי את קולו של דב.

"לסגת, לסגת!!!"

"אני פצוע, דוב! אני לא יכול להזיז את הרגל!" צעקתי לעברו.

דוב ושניים מחבריי הגיעו אליי בריצה והחלו לשאת אותי, כשקול נפץ אדיר החריד את כל הסביבה.

הם העבירו אותי לרחוב מרכולת שם קיבלו אותי אנשי המחלקה הרפואית, ביניהם ישראל קניג המכונה "שמשון" (לימים מנהל מחוז הצפון של משרד הפנים). עמו היה חברי יצחק איזנטל ("נפתלי"). פצוע ומדמם הועברתי ברכב משא לביתו של אחד מאוהדי המחתרת ברחוב לווינסקי.

הפעולה הייתה מוצלחת ביותר, וכתוצאה מהפיצוץ נפצעו שמונה אנגלים ונהרגו שלושה, ביניהם מפקד האינטליג'נס. שמחנו לראות את הבניין מתמוטט ובתוכו גם הרבה מסמכים חשובים.

לימים, דב, חברי ומפקדי הנערץ, השתתף במלחמת השיחרור ונפל בקרב על "עוג'ה אל חפיר" ב- 26.12.48.

"אינך יכול להישאר כאן!" פסקו מארחיי ברחוב לווינסקי.

בלי לדעת מדוע ולמה הועברתי לרחוב הגר"א, שם חיכתה יהודית שקמוני, אחות במקצועה. יהודית עבדה בקופת חולים לאומית ולכן כונתה בפי

חבריה בשם "יהודית הקופאית", והייתה ידועה כאחות טובה ובעלת לב חם.

"אני לא מצליחה לעצור את הדם מהברך, חייבים לקרוא לרופא," אמרה לאחר כמה ניסיונות כושלים להעניק לי את הטיפול הדרוש.

רופא הוזעק למקום, תפר את הפצע אך התעקש: "אי אפשר להשאיר את הפצוע בבית. צריך להביאו בדחיפות לבית חולים."

בדרך כלל נמנענו, כמובן, מלהביא איש מחתרת פצוע לבית חולים, כי כך עלול היה ליפול לידי הבריטים, אולם בשל מצבי היה ברור שכעת יש ליטול את הסיכון. הועברתי לבית החולים הפרטי שברחוב לילינבלום.

"צר לי, אינני יכולה לקבל את הפצוע," אמרה האחות התורנית שהבינה כנראה שמדובר באיש מחתרת.

"התקשרי לבעל בית החולים, אני אדבר אתו," ביקשה יהודית.

השעה הייתה מאוחרת, כשצלצול נשמע בביתו של בעל בית החולים.

"מה את מתקשרת בשעה כזאת?!" זעם.

האחות הסבירה את מצבי.

"הבחור לא נשאר בבית החולים!" עמד האיש בשלו.

יהודית שעמדה על יד הטלפון שמעה את דבריו וחטפה את השפופרת מידי האחות.

"דוקטור! האם אתה יודע שאתה משחק באש? הבחור בסכנת חיים!"

כדי למנוע אי הבנות הוסיפה: "אם אתה לא מקבל אותו, דמך בראשך!!!"

את תשובת מנהל בית החולים לא שמעתי, אך אושפזתי למשך שלושה

ימים. משם, כאוב ופצוע, הועברתי מבית לבית. במחלת כמו במחלת, חיים של נדודים: מבית החולים לבית משפחת פצ'ו שברחוב אברבנאל,

משם למשפחת אבולץ שברחוב ביל"ו. בבתיים אלה חיו אנשים חמים,

טובים, כולם לוחמים ושותפים למאבק. משפחת אבולץ האמיצה שיכנה

בביתה פצועים רבים, ולפרקים הגיעה לביתם יהודית הרחמנייה כדי לטפל

בהם.

בבית משפחות לנואל ומידובניק שבפרדס כץ למדתי פרק נוסף בטוב

לב ובמסירות. את הדלת פתחה לי גברת לנואל כשכרסה בין שיניה. למרות

ההיריון המתקדם העניקה לי כל מה שבית יכול להעניק, טיפול מסור ולב

חם בדירתם.

היה מי שהחליט עבורי שהייתי די זמן בבית לנואל וקיבלתי את ההוראה

לעבור למקום אחר. עד להחלמתי הוספתי לנדוד בין כמה בתים נוספים.

אף שהמשכתי לצלוע (צליעה המלווה אותי עד היום) הרגשתי חזק דיי לחזור לעבודתי בלודז'יה. במקום העבודה "ידעו" שנפצתי בתאונת אופנוע...

בשל מגבלותיי הגופניות שהופיעו בעקבות הפציעה נאלצתי להפסיק את פעילותי המבצעית בלח"י והועברתי למחלקה ו', היא מחלקת הידיעות. מכאן ואילך היה תפקידי לקיים קשר עם שוטרים יהודים בשורות המשטרה הבריטית ולקבל מהם מידע על תוכניות המשטרה הבריטית ועל פעילותה הצפויה. תפקיד זה ביצעתי עד פירוק הלח"י.

סיפורה של עליזה, אשת נעוריי

מאז הפגישה עם עליזה בחצר בית הרב פרנקל המשכנו להיפגש מדי פעם. אז עוד לא העליתי בדעתי שבבוא היום אשא לאישה את הבחורה העדינה והנעימה הפועלת בשורות לח"י.

עליזה פעלה במחלקה ו' של הלח"י (מחלקת הידיעות). ימים רבים עסקה בבילוש אחר שוטרים וקצינים של הבולשת הבריטית ובמעקב אחר תוכנית הנסיעות של כלי רכב צבאיים. בין יתר תפקידיה עסקה גם בהטמנת חומר סודי בחולות חולון ובת ים.

לא אחת נתבקשה להתלוות לבחורים כ"בת זוג", כדי שלוחם לא ילך לבדו ובכך יעורר את חשדם של הבריטים וסוכניהם, במיוחד אלה שברחו מבית הסוהר והיו מבוקשים על ידי הבריטים.

משפחתה של עליזה, משפחת גיטלר, הייתה בעלת מנסרת עצים בפולין. באחד הימים פרצה שרפה במנסרה, והמשפחה נאלצה לעזוב את רדומסק, עיר מגוריה, ולעבור ללודז'.

בשנת התרצ"ה (1935) עלתה המשפחה לארץ, ההורים ר' חיים וטובה הענא והילדים: ברוריה, עליזה, דב וחנה. שלושת הילדים הבוגרים: צעשה, רבקה ואריה נשארו בפולין כי היו מעל גיל 18 ובכך נמנע מהם לקבל את הסרטיפיקט (רישיון עלייה לארץ ישראל) המיוחל.

כעבור כמה חודשים, בשנת התרצ"ו (1936), הגיעה גם רבקה ארצה. המשפחה זכתה שגם אריה, ששהה במהלך המלחמה ברוסיה, יגיע לארץ יחד עם אשתו עליזה לבית קרקובסקי לאחר קום המדינה.

בשנת התרצ"ח (1938) הודיעה צעשה שהיא עומדת להינשא ללאון שמיגלסקי. ההורים ארזו נדוניה, עלו על אונייה והפליגו עד פולין כדי להיות עם בתם האהובה ביום שמחתה. הייתה זו הפעם האחרונה שראו אלו את אלו. צעשה ובעלה נספו בשואה.

בבית המשיכו לחנך לחיים דתיים, ציוניים ולאומיים ברוח סובלנית. פרט לחנה הקטנה שלמדה בבקרים, יצאו יתר האחים לעבודות שונות ולמדו בערבים.

תקופה מסוימת החזיקו הוריה של עליזה חנות גלנטריה (סדקית).

הכול הכירו אותם כעדיני נפש, אנשים רגישים וטובי לב. החברים של עליזה ידעו שתמיד ימצאו דלת פתוחה ואוזן קשבת בבתם. הם העריכו מאוד את אביה ונהגו להתייעץ אתו בנושאים אישיים.

ההורים ידעו שעליזה מתנדבת במגן דוד אדום. הם לא שיערו שבתם גם פועלת במחתרת. לא מכבר הסתיימה מלחמת העולם השנייה, הלב קרוע מאובדן הבת צעשה. האח אריה היה באותם הימים במאסר ברוסיה, והאח הצעיר דוב, חבר אצ"ל, נתפס על ידי הבריטים והוגלה לקניה. "הידיעה רק תכביד על ההורים," חשבה עליזה.

יומיים לאחר נפילתה של תחנת השידור של הלח"י, באדר א' התש"ז (פברואר 1946) הקיפו הבריטים באמצע הלילה את בית חמי וחמותי שברחוב ברנר 4 בתל אביב. הם עלו אל הבית ודפקו בחוזקה בדלת, כך שכל דיירי הבית קמו.

"מי זאת עליזה?" חקרו בקול חמשת השוטרים תוך כדי פריצה.

"אני!" קראה בהפנותה את מבטה אל הסטנים המכוונים אליה.

בלא אומר עברו השוטרים הבריטים מחדר לחדר בחיפוש אחר חומר מחתרתי, אך לא מצאו דבר. עליזה בחוכמתה החביאה אותו היטב.

"מה אתם מחפשים? למה לעצור את בתי?" שאל האב בתדהמה.

"היא באה אתנו!!! ענו לו בלי להסביר.

עליזה התלבשה בנוכחות שוטרת, נפרדה מההורים ומאחותה חנה והועלתה על טנדר משוריין היישר לבית המעצר ביפו.

בבית המעצר פגשה עליזה את גאולה כהן, שדרנית הרדיו של הלח"י.

"מי גרם למעצר?" שאלה עליזה את גאולה, עת הן מנסות להירדם על ה"בורשים" (מזרנים).

"אני יודעת מי את. אני גם יכולה לומר לך שאני אשמה במעצרך," ענתה גאולה כמו שוקלת כל מילה שיצאה מפיה.

"את, מה פתאום?!" קראה עליזה בתימהון.

"כשנאסרתי בתחנת השידור מצאו אצלי טופס המלצה שבו מופיעים שמך וכתובתך," אמרה גאולה.

גאולה לא ידעה שמזה זמן עליזה חברה בלח"י. לכן ביקשה גם להדריכה לקראת החקירות: "אני אומר לך בדיוק מה לספר ומה לא. כדאי שתדעי אם תיחקרי."

עליזה מסרה לגאולה כמה סימנים שהעידו על היותה חברת מחתרת מן המניין.

"את חברת לח"י? אני לא מאמינה!" קראה גאולה והבינה את חומרת התקלה שהביאה למאסרה של עליזה.

כעבור כמה ימים הועברו השתיים לבית המעצר בבית לחם. שם, סמוך למקום קבורתה של רחל אמנו, שנתבקשה "מנעי קולך מבכי ועינייך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך... ויש תקווה לאחריתך..." עברה עליזה חקירות, מנעה עצמה מבכי ומדמעה, ובאומץ שאינני יודע מאין לקחה הכחישה כל קשר ללח"י.

ימי המאסר נעשו קשים יותר ויותר. מהמכתבים שקיבלה מהבית ומהביקורים החודשיים של אחיותיה הבינה שההורים קיבלו את דבר מאסרה בהלם ובכאב גדול, וכי בריאות האב נטרופפה. הדבר לא הקל עליה לגייס את כוחות הנפש כדי להתמודד עם המאסר. מצב בריאותו של האב החמיר, ועליזה פנתה לבולשת בבקשה לקבל חופשה מיוחדת. הבולשת אמנם הבטיחה חופשה בת ימים ספורים, אך כמו תמיד, לא עמדה בהבטחה. החופשה המיוחדת נדחתה שוב ושוב, וכשניתנה סוף סוף היה זה כבר מאוחר. כשחלפה בפינת הרחובות ברנר ואלנבי בתל אביב נאלמה דום למראה מודעת האבל על פטירת אביה.

ב-ד' בכסלו תש"ז (29 בנובמבר 1946) החזיר ר' חיים גיטלר את נשמתו לריבון העולם, והוא אך בן 61.

אמה של עליזה נפטרה כעבור שלוש שנים, בכ"א כסלו (12 בדצמבר 1949, בהיותה בת 59 בלבד).

נתון בגבס בעקבות פציעתי הגעתי לבית משפחת גיטלר לנחם את עליזה ואת בני משפחתה. מאז המפגש הקודר החל הקשר בינינו להתהדק. עליזה לא שבה עוד לבית המעצר בבית לחם. היא הושמה במעצר בית והיה עליה להתייצב פעמיים ביום במשטרה. בנוסף לכך, מדי פעם לקחו אותה, ללא שום סיבה, לשבת בכלא יפו למשך ימים מספר. השתדלתי להגיע לביתה בערבים לביקורי עידוד, וכמובן, גם לשוחח על מיסוד הקשר... כמקובל בלח"י היה על כל חבר לקבל אישור מהמפקדה על כל צעד שעשה, כולל אלו הקשורים בחייו הפרטיים.

"אבקש אישור לשאת את עליזה גיטלר, הגשתי בקשה למרכז לח"י, שם הכירו את עליזה כחברת המחתרת.

התקבלו שני אישורים: אחד בעל פה ואחד בכתב.

ר' חיים וטובה הענא גיטלר ז"ל, הוריה של עליזה

עליזה 1938

עליזה במדי "ברית-חשמונאים" 1940

ביקור בבית הסוהר בבית לחם 1967

מפגש אסירות עם ר' אריה לוינ' זצ"ל. בית לחם 1967

הקמתי בית בישראל

בט"ז בתמוז תש"ז, ברחוב קינג ג'ורג' שבתל אביב, על גג מאפיית פרצ'יק נשמע "קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה". אולם השמחה הייתה מהולה בעצב. מסיום השואה הנוראה חלפו כשנתיים בלבד, והלב נותר קרוע מאובדנם של הוריי ובני משפחתי, ממות אביה של עליזה ומאובדן אחותה צעשה ובעלה שלא זכו להיות בחופתנו. הלב צריך היה להכיל הן את שמחת הכלולות, הן את אסון השואה והן את חששם המתמיד של החתן והכלה, שניהם חברי מחתרת, מלהיתפס על ידי נציגי השלטון הזר.

הרב יצחק ידידיה פרנקל ערך את החופה, בני המשפחה והחברים שמחו עמנו באכילת גפילטע פיש, דג מלוח ופיצוחים.

בעוה"ש
אעלה את הגולה על ראש שמחתי

אם הכלה טובה הענא ניסלר <small>תל-אביב.</small>	—	משפחת החתן הרב פרנקל <small>שכ. פלורנטיא, תל-אביב</small>
---	---	---

מתיבדס רזה להזמן את ככ' לשמחח כלולת ושואיהם של:

עליזה תחי' <small>בר חיים זיל ניסלר</small>	עב"ל	יעקב ניי <small>בר חיים שפהה ז"ל קניג</small>
---	-------------	---

החופה התקיים איה"ש בשתו"ם ביום חמישי טו' חשוו חש"ז 3.7.47
בשעה 7 בערב ברחוב המלך ג'ורג' 38 בית פרצ'יק, ואיה' בשמחח
הניכם ושיכ לכס כנסולכם.

מסבוקס: גיסלר-קניג חלאביב רח' המלך ג'ורג' 38

הזמנה לחתונתנו

ביום החתונה

החופה. מסדר הקידושין הרב יצחק ידידיה פרנקל ולידו אביו ר' אהרון זצ"ל

תחילה לא היה לנו די כסף לגור בדירה משלנו. לכן לאחר חתונתנו התגוררנו בביתה של חמותי, יחד עם חנה, אחותה הצעירה של עליזה.

הקשר המיוחד עם משפחת פרנקל התהדק. הוזמנו לסעודות שבת, קיימנו שיחות נפש והתפללנו באותו המניין בבית הכנסת "אהבת חסד" שברחוב פלורנטיין. לימים, כשייולדו ילדינו חיים ורחל, יהיו הרב יצחק ידידיה ורעייתו, הרבנית חנה, מעין סבא וסבתא עבורם.

ב-ה' באייר תש"ח עלתה שירת התקווה היהודית בחללה של ארץ ישראל. סוף לחיי מחתרת! כמה מדינת היהודים!

עם לידת בכורנו חיים שמחה (סיוון תש"ח) נמלא הבית במשנה שמחה והתחדשות. חיים נקרא על שם שני סביו. משפחתנו הקטנה עברה לשדרות וושינגטון 16. עדיין רחוקים מחיי רווחה, גרנו בחדר אחד בתוך דירה בת שלושה חדרים, כשהמטבח, המקלחת והשירותים היו משותפים לכל הדיירים בדירה.

רחל בתנו נולדה בשעה טובה ומבורכת בסיוון תשי"ב. היא נקראה על שם אמי.

מחוזקים בבן ובבת עברנו בשנת תשט"ו לדירה בשיכון ברחוב לוחמי גליפולי שביד אליהו, שם גידלנו את ילדינו.

עליזה ואני חווים חוויות של חיי היומיום. מושגים כמו בית, ילדים, אהבה, בריאות, פרנסה, חברים וכבוד האדם מקבלים פתאום משמעויות עמוקות.

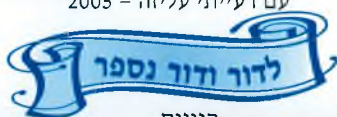
חיים נשא לאישה את ירדנה, והם העניקו לנו את נכדינו רוני, בועז ויותם. רחל נישאה לגברי (גבריאל), והם העניקו לנו את נכדינו יואב, מתן, נדב וענת.

כמה מנכדינו נישאו אף הם: רוני נישאה לעמית וינגרטן, יואב לאורית (לבית חנוכי) מתן לליקי (לבית נמט) ובוועז מתחתן עם אפרת (לבית מריק). ב"ה זכינו אף לדור רביעי.

בני ביתי מהווים עבורי מקור לאושר רב!

עם רעייתי עליזה - 2005

הננים

עדיה

אברהם

יאיר

חיים ומשפחתו

רחל ומשפחתה

עבודתי בחברת "חירות"

בשנת תש"ט (1949) התחלתי לעבוד ב"חירות", חברה לאינסטלציה סניטרית. תוך זמן קצר למדתי את רזי המקצוע והתמנתי כמנהל עבודה. עיקר שנות עבודתי עברו עליי בעיר אשדוד.

הגעתי אל השממה. באשדוד היו אך ים, שמים וגבעות חול, אולם שמחת העשייה והיצירה הייתה גדולה. הייתי אחראי על התקנת הצינורות וזכיתי להביא את הטיפות הראשונות של מים זורמים לבתי התושבים ולמפעלים. אני מלא סיפוק על חלקי בהקמת הנמל, עשרות בתי חרושת, חברת החשמל ואלפי בתי מגורים.

מדי יום יצאתי עם שחר לעבודה, ורק עם צאת הכוכבים שבתי ממנה, חדות היצירה גברה על הכול!

כעבור שלושה עשורים באשדוד עברתי הסבה מקצועית ושימשתי כחשב המשכורות של החברה בתל אביב. בתפקידי זה שימשתי כעשר שנים. בגיל שישים ושבע פרשתי לגמלאות כשמאחוריי ארבעים שנות עשייה ברוכה.

הקשר עם חברת "חירות" לא פסק גם לאחר צאתי לגמלאות. המשכתי לפעול בחברה בהתנדבות כפעיל הוועד הארצי של גמלאי "חירות".

עבודתי ב"חירות" 1950

מסע הלוויה של זאב ז'בוטינסקי – אני נושא את זר לח"י

מרצה ב'בית יאיר' – מוזיאון לח"י

מכתבי תודה

לוחמי
חרות
ישראל

מדינת ישראל
משרד הביטחון - יחידת הוסיאטים
מוסיאון לח"י

יזו הטלפון תמונה

תאריך: 15.9.95

יעקב קניג שלום רב.

הפצנתי להביא את תופתי הטאוקה ואת תופתי התלמידיים שהקטיבו
קשה רח לסיפור האישי שלך. מתקופת היות גוף של ערב הקאת
האזינה היתה לך זכות גדולה להיות חלק מאותה תקופה
ולקחת חלק פעיל במחמת לח"י. גמיאוש חזון הקאת האזינה

ושוב מודה אני לך על שיתוף הפעולה ועל נכונותך לעמוד
לפנות התלמידיים בכל עת.
יישר כוח לרוח הנעופים שלא פסה עץ פיום.

בהפכת שנה טובה

ולחמק שיתוף הסתייף

יעקב קניג
מנהל מוסיאון לח"י

רח' ששון 8 ת"א - 70 6820288 טל/פקס. 05-6819264
טען לסכתביט: מוסיאון לח"י משהביט, תגרררר ת"א 64734

הקתדרה לחקר תולדות המקום

בית - פישר

מוזיאון עירוני לתולדות קרית אתא
רחוב ה'סדים 9 קרית אתא טל 04-8440200
כ"ד סיון תשנ"ח

18 ביוני 1998

ב"מ מקיף עירוני ע"ש רונגרין

תחנת תשיבה עלינגה - רח' מונו מולר 2
ת.ד. 229 קרית אתא 26200 טל. 04-8440254 028 04-8440254
תלמידי - ורומנו פ.ת.ל. סניף קרית אתא 28000 טל. 04-8440212
תלמידי - גולדברג, ת.ד. סניף קרית אתא 28000 טל. 04-8440212

לכבוד

קניג יעקב

המענל 4

גבעתיים

א.נ.ט.א.

הנדון: שיח לנחמי לח"י בבית פישר

לכבוד ולעונג לי להודות לך על השתתפותך הפעילה ב"שיח הלוחמים"
אודות המריצה לבתי המלאכה של חרכבת במפרץ חיפה שהתקיים ביום שני,
כ"א סיון תשנ"ח, 15.6.98, בבית פישר, המוזיאון העירוני לתולדות
קרית אתא.

השיפורים הנפלאים שלך ושל חבריך הבהירו לנוכחים במפגש המרתק
מרשיה, כמעט עלומה, במורשת הקרב המקומית.
המידע, האווירה באותם ימי מאבק ערב הקמת המדינה והלהט השוצף שטרם
גב הותירו רושם בל ימחה בקרב הקהל.
ההדים והתנובות הזורמים אלינו ממש נפלאים.

אני מאחלת לך רוב אושר ובריאות טובה.

בכבוד רב

חתימי

ליפשיץ רוחי

מנהלת בית פישר

טקס האזכרה השנתי לחללי פעולת בתי המלאכה

בבית הקברות בחיפה, עורך אזכרה ליד קברי הנופלים בפעולת בתי המלאכה

הדרכה על פעולת פיצוץ האינטליג'נס בתל-אביב

לוח ציון - מקום ההתקפה על האינטליג'נס בתל-אביב

עם ראש הממשלה יצחק שמיר בטקס חלוקת מלגות לזכר חללי הלח"י

סוף דבר

אני מודה לריבון העולם על שנתאפשר לי, מתוך לב שמח, לקיים את מצוות "והגדת לבנך".

את הדפים האלה אני מגיש למכבש הדפוס, כשתודתי העיקרית נתונה לרעייתי עליזה, אשת חיל, שהשיבה לי מה שגזל ממני הצורר הנאצי בנעוריי: בית חם ואוהב.

יחד חינכנו את ילדינו על ברכי המוסר היהודי.

הלוואי שסיפורי זה יעזור לצאצאיי ילידי הארץ, לבני ולבתי, לכלתי ולחנתי, לנכדיי, לנכדותיי ולניניי הצברים זקופי הגו, המעניקים לי שמחה וגאווה בלב, להוות חוליה נוספת בשרשרת שמנחילה את השואה ואת לקחיה לדור הזה ולדורות הבאים.

יעקב קניג

לזכר אחי ורעי **אריה ליפסקר** הי"ד,
שנפל מות גיבורים
בקרבות סג'רה בה' בתמוז תש"ח (12 ביולי 1948)

את אריה ליפסקר הי"ד הכרתי במחנה בוכנוואלד. החברות התחזקה בלב הים, על סיפון האונייה "מטרואה". ההפלגה הארוכה זימנה לנו אין-ספור שעות פנויות לשיחות נפש. יחד דרכנו על אדמת הארץ. עם הזמן הפכה החברות בינינו לאמיצה יותר ויותר.

כמוני כך גם אריה ליפסקר, נצר למשפחת הרבי מגור, נותר בודד לאחר המלחמה, לכן גם משפחתה של עליזה רעייתי וגם משפחתו של הרב פרנקל עטפוהו באהבה. אריה היה עדין נפש, רגיש ואנושי. הוא נזהר מאוד מלהיות לנטל וידע להעריך כל נתינה.

אריה התגורר בביתה של דודתו, ומכיוון שהיה קשור למשפחת רוטנברג זכה לקבל עבודה בחברת החשמל.

למגינת לבם של בני המשפחה הצטרף אריה לשורות הלח"י. המשפחה לחצה ולחצה, ולמענה עזב את חיי המחותרת. בשנת תש"ח (1948) התגייס לצה"ל. את רוב ימי שירותו הצבאי עשה בגליל יחד עם יצחק גיטלר מכפר חסידים, בן דודה של רעייתי עליזה.

בחג השבועות הגיע אריה לחופשה מהצבא, כשעליזה כרעה ללדת.

בערב הלכנו אריה ואני לבקר את היולדת, אך בשער בית החולים נאמר לנו שהכניסה בשעה זו של הערב אסורה. יצאנו מבית החולים ובמשך שעות הסתובבנו סביבו הלוך ושוב עד לקבלת הבשורה המשמחת: "בן בכור נולד במזל טוב."

למחרת פנה אריה בשעת בוקר מוקדמת שוב לבית החולים לבקר ולברך את עליזה לפני חזרתו לצבא.
מבית החולים עלה אריה חזרה לקרבות בגליל.

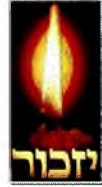
כעבור כמה ימים קיבלנו מכתב מבן הדוד, ובו הבשורה המרה: "אריה נפל בקרב על סג'רה, כדור פגע בראשו." אריה היה הקורבן האחרון לפני הפסקת האש.

אריה ליפסקר הי"ד נטמן בסג'רה בקבר זמני ולימים הועברה גופתו לבית העלמין שבנחלת יצחק. אנו עולים מדי שנה לקברו.

יהי זכרו ברוך ולא ייסוף עדי עד.

לזכר בני משפחתי שנספו בשואה

אבי מורי חיים שמחה קניג הי"ד
נספה באושוויץ
אמי מורתי רחל קניג (לבית באומגרטן) הי"ד
נספתה באושוויץ

מצד אמא:

אחות אמי פייגה, בעלה נחמן נתן גליצנשטיין, ובנם משה אהרן הי"ד
נספו בחלמנו

אח אמי מנחם באומגרטן נספה בגטו לודז', אשתו ליבה בריינה,
בניהם לייבל אשתו וילדיו, שמעון, בתם אידיס ובעלה שמעון לייב וילדיהם
הי"ד
נספו באחד ממחנות ההשמדה

אחות אמי שרה, בעלה שמואל ברוך שרייבמן הי"ד נספו בגטו לודז'
הבת רבקה ובעלה יהושע זיילר וילדיהם הי"ד
נספו באושוויץ

אחות אמי רבקה נספתה באושוויץ, בעלה יוסף נח חרש
ובתם מרים מניה הי"ד
נספו בגטו לודז'

גיסתה של אמי באשה באומגרטן וילדיה:
חיה ובעלה ישראל וארבעת ילדיהם
ישראל ואשתו זלדה וארבעת ילדיהם
יצחק מאיר, אשתו מכטשה ושלושה מארבעת ילדיהם הי"ד
נספו באושוויץ

מצד אבא:

סבי, ישראל אליקים געצל הי"ד
נספה בגטו לינצ'ץ

אחות אבי פריבה ורטצקי וילדיה:
אסתר יוטה ובעלה אברהם חיים מוטלע,
יוסף מאיר וילדתו
מלכה שרה ובעלה נתן לוקסנבורג ובנם הי"ד
נספו באושוויץ

ברוסיה נעלמו עקבותיהם של ארבעת ילדי ורטצקי:
פריידה, פייגה רודה, גולדה גניה ויעקב אביגדור
וכן עקבותיה של אחות אבי קרוסה (כרמלה)

אחות אבי פריידה קניג ובתה ביילה הנדל הי"ד
נספו בחלמנו

אח אבי שמואל קניג, אשתו ושלושת ילדיהם הי"ד
נשלחו מפריז לאחד ממחנות ההשמדה, שם נספו

אחות אבי הנדל, בעלה דוד קנר ובתם יוטא הי"ד
נספו בחלמנו

אחות אבי מרים רייזל, בעלה זלמן מצגור ובתם הלינקה הי"ד
נספו באושוויץ

אחות אבי ליבה בריינה, בעלה בצלאל פויזנר ובנם סמוטק הי"ד
נספו בחלמנו

אח אבי ר' אריה לייבל ואשתו לוניה נספו באושוויץ,
בנם יעקב הי"ד
נספה בחלמנו

מצד רעייתי עליזה:

האחות צשעה ובעלה ליאון שמיגלסקי הי"ד
נספו בעיר סלונים

יהי זכרם ברוך

